

ISSN 1728-8657

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh national pedagogical university

ХАБАРШЫ

«Көркемөнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы
Серия «Художественное образование: искусство – теория – методика»
Series of «Art education: art – theory – methods»

№1 (74), 2023

Алматы

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh national pedagogical university

ХАБАРШЫ

«Көркемөнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы
Серия «Художественное образование: искусство – теория – методика»
Series of «Art education: art – theory – methods»

№1 (74)

Алматы, 2023

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Көркемөнерден білім беру:
өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы
№1 (74), 2023

2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

Бас редактор –
PhD, қауым. профессор Т.М. Искаков

Бас редактордың орынбасары және
жауапты хатшы – PhD,
К.А. Байғұтов

Редакция алқасы:

Neba Ridley NGWA – PhD,
(Камерун, Африка);

Nasan KIRAN – PhD, профессор,
(Анкара, Түркия);

Omer Zaimoglu – PhD, Ақдениз
университетінің доценті (Түркия);

Raimonda Simonaitiene – PhD,
профессор (Каунас, Литва);

Л.И. Нежвялович – ө.ғ.д., профессор
(Алтай, Ресей);

И.А. Малахова – п.ғ.д., доцент,
(Минск, Беларусь);

Қ.З. Халықов – ф.ғ.д., профессор;

Г. З. Бегімбетова – п.ғ.к., профессор;

Т.Ж. Егінбаева – ө.ғ.к., профессор;

Т.О. Ізім – ө.ғ.к., профессор;

И.С. Сманов – п.ғ.д., профессор;

Ж.О. Небесаева – PhD,
қауымдастырылған профессор;

М.Ж. Тәңірбергенов – п.ғ.д., профессор;

Ш.А. Ақбаева – п.ғ.к., доцент;

А.И. Ибрагимов – п.ғ.к.,
аға оқытушы;

Ж.Н. Шайғозова – п.ғ.к., доцент;

З.Ж. Рабилова – PhD, аға оқытушы;

К. К. Мұратаев – ө.ғ.к., профессор;

А.А. Момбек – п.ғ.к., қауымдастырылған
профессор;

Л.Ш. Какимова – п.ғ.к., доцент;

С. Т. Балагазова – п.ғ.к.,
қауымдастырылған профессор.

© Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті, 2023

Қазақстан Республикасының
Мәдениет және ақпарат министрлігінде
2009 жылы мамырдың
8-де тіркелген №10099-Ж

Басуға 26.12.2023. қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 7,0 е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс 101.

050010, Алматы қаласы,
Достық д., 13. Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық
университетінің «Ұлағат» баспасы

М А З М Ұ Н Ы
С О Д Е Р Ж А Н И Е
C O N T E N T

I БӨЛІМ. КӨРКЕМДІК БІЛІМ БЕРУ
РАЗДЕЛ I. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Мұратаев К.К., Байкулаков Н.Т. Қазіргі көркемдік
практикада этномәдени дәстүрлерді дамытудың теориялық
аспектілері..... 5

Муратаев К.К., Байкулаков Н.Т. Вопросы развития
этнокультурных традиций в современной художественной
практике

Murataev K.K., Baykulakov N.T. Issues of the development
of ethnocultural traditions in modern artistic practice

Куланова Ф.А., Байтуреев Д.Ш. Көркемөнерден білім
беру курсы - оқушы күзiреттілігін дамытудың
алғышарттары..... 11

Куланова Ф.А., Байтуреев Д.Ш. Курс художественного
образования - предпосылки развития компетенций
учащихся

Kulanova F.A., Baitureyev D.Sh. Art education course -
prerequisites for the development of student competencies

II БӨЛІМ. МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ
РАЗДЕЛ II. МУЗЫКАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Нарикбаева Л.М., Сәбитов М.Т. Домбыра мектептерінің
стильдік ерекшеліктерінің дамыту тарихы..... 24

Нарикбаева Л.М., Сабитов М.Т. История развития
стилевых особенностей домбровых школ

Narikbayev L.M., Sabitov M.T. History of development of
stylistic features of dombra schools

Султанова Ж.С. Еуропа және қазақ театрлары
арасындағы қарым-қатынас генезисі..... 30

Султанова Ж.С. Генезис связи между европейскими и
казахскими театрами

Sultanova Zh.S. Genesis of relations between european and
kazakh theaters

III БӨЛІМ. СӘНДІ ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕР
РАЗДЕЛ III. ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОЕ
ИСКУССТВО

Аденова Л.Ж. Нематериальное культурное наследие
казахстана: сохранение идентичности через традиции и
искусства..... 36

Аденова Л.Ж. Қазақстанның материалдық емес мәдени
мұрасы: дәстүрлер мен өнер арқылы бірегейлікті сақтау
Adenova L.Zh. Intangible cultural heritage of kazakhstan:
preservation of identity through traditions and art

Казахский национальный
педагогический университет имени
Абая

ВЕСТНИК
Серия «Художественное образование:
искусство – теория – методика»
№ 1 (74), 2023

Выходит, с 2001 года.
Периодичность – 4 номера в год

Главный редактор - *PhD, ассоц.
профессор* Исакаев Т.М.
Заместитель главного редактора и
ответственный секретарь – *PhD.*
Байгутов К.А.

Члены ред. коллегии:
Neba Ridley NGWA – *PhD.,*
(Камерун, Африка);
Hasan KIRAN - *PhD., профессор,*
(Анкара, Турция);
Omer Zaimoglu – доктор *PhD, Доцент*
университета Акдениз (Турция);
Raimonda Simanaitiene – *PhD.,*
профессор (Каунас, Литва);
Нехвядович Л.И. – *д.и.н., профессор*
(Алтай, Россия);
Малахова И.А. – *д.п.н., доцент, (Минск,*
Белоруссия);
Халықов Қ.З. – *д.ф.н., профессор;*
Бегембетова Г.З. – *к.п.н., профессор;*
Егинбаева Т.Ж. – *к.и.н., профессор;*
Ізім Т.О. – *к.и.н., профессор;*
Сманов И.С. – *д.п.н., профессор;*
Небесаева Ж.О. – *Ph.D.,*
ассоциированный профессор;
Танирбергенов М.Ж. – *д.п.н.,*
профессор;
Ақбаева Ш.А. – *к.п.н., доцент;*
Ибрагимов А.И. – *к.п.н., старший*
преподаватель;
Шайгозова Ж.Н. – *к.п.н., доцент;*
Рабилова З.Ж. – *PhD,*
ст.преподаватель;
Муратаев К.К. – *к.и.н., профессор;*
Момбек А.А. – *к.п.н.,*
ассоциированный профессор;
Какимова Л.Ш. – *к.п.н., доцент;*
Балагазова С.Т. – *к.п.н.,*
ассоциированный профессор.

© Казахский национальный
педагогический университет
имени Абая, 2023

Зарегистрировано Министерстве
культуры и информации Республики
Казахстан 8 мая 2009 г. №10099-Ж

Подписано в печать 26.12.2023.
Формат 60x84¹/₈. Объем 7,0 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 101.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая
Издательство «Ұлағат»

Казахского национального
педагогического университета имени Абая

IV БӨЛІМ. ӨНЕРТАНУ РАЗДЕЛ IV. ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

- Ералиева А.Н., Стамбекова Ж.К. Кәсіби дизайндық бағдарламалар және олардың мүмкіндіктері..... 40
- Ералиева А.Н., Стамбекова Ж.К. Профессиональные дизайнерские программы и их возможности
Yeralieva A.N., Stambekova Zh.K. Professional design programs and their capabilities
- Михайлова Н.А. Особенности конструирования и репрезентации женской субъективности в современном искусстве Казахстана..... 45
- Михайлова Н.А. Қазақстанның қазіргі өнеріндегі әйел субъективтілігін құру және бейнелеу ерекшеліктері
Mikhailova N.A. Features of the construction and representation of female subjectivity in the contemporary art of Kazakhstan
- Авторлар жөнінде мәлімет..... 54
- Сведение об авторах
Information about the author

**Abai Kazakh national pedagogical
university**

BULLETIN

**A series of
«Art education: art – theory – methods»
№1 (74), 2023**

Periodicity – 4 issues per year.
Published since 2001

**Chief Editor – PhD, assoc. Professor
Iskakov T.M.**

**Deputy chief editor and Executive
Secretary – PhD. K. Baigutov**

Members of editorship:

Neba Ridley NGWA - PhD.,
(Cameroon, Africa);

Hasan KIRAN - PhD., Professor,
(Ankara, Turkey);

Omer Zaimoglu - PhD, Associate Professor
at Akdeniz University (Turkey);

Raimonda Simonaitiene - PhD., Professor
(Kaunas, Lithuania);

Nekhvyadovich L.I. - Doctor of Arts,
Professor (Altai, Russia);

**Malakhova I.A. - Doctor of Pedagogical
Sciences, Associate Professor,**
(Minsk, Belarus);

Halykov K.Z. - Doctor of Philosophy,
Professor;

**Begimbetova G.Z. - Candidate of
Pedagogical Sciences, Professor;**

Eginbayeva T.Zh. - Candidate of Arts,
Professor;

Isim T.O. - Candidate of Arts, Professor;

**Smanov I.S. - Doctor of Pedagogical
Sciences, Professor;**

**Nebesaeva Zh.O. - Ph.D., Associate
Professor;**

**Tanirbergenov M.Zh. - Doctor of
Pedagogical Sciences, Professor;**

**Akbayeva Sh.A. - Candidate of
Pedagogical Sciences, Associate Professor;**

**Ibragimov A.I. - Candidate of Pedagogical
Sciences, senior lecturer;**

**Shaigozova Zh.N. - Candidate of
Pedagogical Sciences, Associate Professor;**

Rabilova Z.Zh. - PhD, senior lecturer;

Murataev K.K. - Candidate of Arts,
Professor;

**Mombek A.A. - Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor;**

**Kakimova L.Sh. - Candidate of
Pedagogical Sciences, associate Professor;**

**Balagazova S.T. - Candidate of
Pedagogical Sciences, Associate Professor.**

**© Kazakh National Pedagogical
University named after Abai, 2023**

Registered in the Ministry of Culture and
Information of the RK, 8 May, 2009
№ 10099-Ж.

Signed to print 26.12.2023.
Format 60x84 1/8. Book paper. 7,0
300 copies. Order 101

050010, 13 Dostyk ave.
Almaty, KazNPU. Abai Publisher "Ulagat"
Abai Kazakh National Pedagogical University

I БӨЛІМ. КӨРКЕМДІК БІЛІМ БЕРУ
I РАЗДЕЛ. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

ӘОЖ: 7.011
ҒТАМР: 18.07.51

К.К. Мұратаев¹, Н.Т. Байкулаков²

*¹ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан, ө.ғ.к., «Дизайн» кафедрасының профессоры*

*¹ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан, «Дизайн» кафедрасының аға оқыушысы, e-mail: nurlantaubay@mail.ru*

**ҚАЗІРГІ КӨРКЕМДІК ПРАКТИКАДА ЭТНОМӘДЕНИ ДӘСТҮРЛЕРДІ ДАМУДЫҢ
ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ**

Аңдатпа

Мақалада халық өнеріндегі мәнерліліктің көркемдік – композициялық құралдарының негізгі элементтері мен мотивтерін талдаудың жеткілікті зерттелмеген теориялық аспектілері, сондай-ақ оларды білім беру процесінде игерудің және қазіргі заманғы көркемдік практикада жүзеге асырудың мүмкін нұсқаларына қатысты өзекті мәселелер қарастырылады. Дәстүрлі өнердегі қалыптасудың өте маңызды құрылымдық ерекшеліктері «табиғат – адам – зат» онтологиялық өзара байланысты жүйеде талданады.

Қазақ халық ою-өрнегіндегі негізгі конструктивті тұрақты элементтер мен компоненттер: шеңбер, S-тәрізді элемент, крест тәрізді және үшбұрышты компоненттер ерекшеленеді және сипатталады. Олардың символикасы мен идеялық-бейнелі түсіндірмесінің эволюциясы байқалады, олардың мыңдаған жылдар бойы қалыптасқан халықтық өнер дәстүрлерінің генезисіндегі рөлі анықталады. Көркем мәнерлілік құралдарының негізгі компоненттері ретінде халық ою – өрнегінің ерекшеленген негізгі элементтерін динамика, статика, үйлесімділік сияқты көркемдік-эстетикалық санаттарды заманауи түсіндіру аясында, сондай-ақ пішіннің көлемдік-кеңістіктік ерекшеліктеріне сәйкес декордың өзгеруін дамыту ұсынылады.

Түйін сөздер: көркемдік дәстүрлер, мәнерлілік құралдары, халық өнері, ою-өрнек, білім беру процесі, даму, практика.

Муратаев К.К.¹, Байкулаков Н.Т.²

*¹Казахский национальный педагогический университет им. Абая,
г. Алматы, Казахстан, к.и.н., профессор кафедры "Дизайн"*

*²Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы, Казахстан, старший преподаватель кафедры "Дизайн",
e-mail: nurlantaubay@mail.ru*

**ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ ТРАДИЦИЙ В СОВРЕМЕННОЙ
ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРАКТИКЕ**

Аннотация

В статье рассматриваются недостаточно изученные теоретические аспекты анализа основных элементов и мотивов художественно – композиционных средств выразительности в народном искусстве, а также актуальные вопросы, касающиеся возможных вариантов их

претворения в современной художественной практике. Анализируются наиболее важные структурные особенности формообразования в традиционном искусстве в онтологически взаимосвязанной системе «природа – человек – предмет».

Выделяются и характеризуются основные конструктивно устойчивые элементы и компоненты в казахском народном орнаменте: круг, S - образный элемент, крестовидный и треугольный компоненты. Прослеживается эволюция их символики и идейно-образного толкования, выясняется их роль в генезисе народных художественных традиций, формировавшихся на протяжении тысячелетий. Выделенные основные элементы народного орнамента, как базовые компоненты средств художественной выразительности, предлагается развивать в русле современной трактовки художественно – эстетических категорий таких, как динамика, статика, гармония, а также вариаций декора в соответствии с объемно – пространственными особенностями формы.

Ключевые слова: художественные традиции, средства выразительности, народное искусство, орнамент, символика, развитие, практика.

Murataev K.K.¹, Baykulakov N.T.²

*¹Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan, Candidate of Art History, Professor*

*²Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan, Senior lecturer of the Department of Design,
e-mail: nurlantaubay@mail.ru*

ISSUES OF THE DEVELOPMENT OF ETHNOCULTURAL TRADITIONS IN MODERN ARTISTIC PRACTICE

Abstract

The article deals with insufficiently studied theoretical aspects of revealing and analyzing the new elements and motives of artistic and compositional means of expression in folk art, as well as topical issues of the problem of determining the principles and possible options for their creative development in modern decorative and applied art, design, and artistic practice in general.

The most important structural features of shaping in traditional art in the ontologically interrelated system "nature - man - object" are analyzed. The main structurally stable elements and components in the Kazakh folk ornament are distinguished and characterized: a circle, an S-shaped element, a cruciform and a triangular component. The evolution of their ideological and figurative interpretation and symbolism is traced, their role in the genesis of folk art traditions that have been formed over thousands of years is revealed. The selected main elements of folk ornament, as the basic components of means of artistic expression, are proposed to be determined and developed in line with modern interpretations of artistic and aesthetic categories - dynamics, statics, gamonia and their decor variations in accordance with the volumetric and spatial features of the form.

Keywords: traditions, means of expression, folk art, ornament, educational process, development, practice.

Кіріспе. Қазіргі қазақ сәндік-қолданбалы өнерінің практикасы, көркемдік шығармашылық пен дизайн жалпы, этномәдени дәстүрлердің жетістіктеріне маңызды негізделеді. Осыған байланысты қазіргі заманғы сәндік – қолданбалы өнер мен дизайндағы этномәдени жүйенің көркемдік дәстүрлерінің білім беру процесінде де, шығармашылық дамуында да зерттеу мәселелері ерекше өзекті болып отыр.

Этномәдени жүйенің мәселелерін қарастыру ең маңызды және күрделі мәселелердің бірі болып табылады. Бұл, ең алдымен, көркем қолөнердің халықтық практикасы (этнодизайн) онтологиялық өзара байланысты жүйеде – «табиғат – адам – зат» - адамның мақсатты қызметін

дамытудың барлық алдыңғы кезеңдерінің нәтижесі болатындығына негізделген. Сондықтан, өзінің терең негіздерінде халықтық қолданбалы өнер практикасы табиғаттың, адамның және оның өзіндік мәдени іс-әрекетінің жемістерінің күрделі қарым-қатынастарының біртұтас процесінің белгілі бір нәтижесі ретінде көрінеді, ол табиғатпен бірге адамның іс-әрекетіне әсер етудің маңызды факторына айналады.

Адамның тіршілік әрекеті бейімделу, тіршілік ету ортасында өмір сүру процесі ретінде және оның ерекшеліктері мен заңдылықтарын түсінген сайын және осы ортаны оның қажеттіліктеріне сәйкес өзгерту процесі ретінде жүреді. Осының нәтижесінде адамның дүниетанымының ерекшеліктері, оның интуитивті сезімдері, содан кейін оның түрлендіргіш қабілеттері, сондай-ақ заттық әлемді «адам етуге», «рухтандыруға» «жандандандыруға» ұмтылатын шығармашылық психологияның негізгі сапасы қалыптасады.

Осы процестің нәтижесінің орталық буыны микрокосмос және қоршаған макрокосмос моделі ретінде киіз үй болып табылады. Киіз үйдің көптеген жекелеген элементтері өздерінің таза конструктивті қасиеттерінде де, жалпы өмірді көркемдік-эстетикалық ұйымдастыруға қатысты да көп функционалды сипатқа ие бола отырып, тұтастық пен бүтіндікті, яғни халықтық-қолданбалы өнерде негіз болатын қасиеттерді қосуға ықпал етеді. Бұл интерьердің түс-колористикалық ұйымдастырудың таңғажайып үйлесімділігі мен синтездік бірлігінде де, заттардың пішіндерінің пластикасында да көрінеді, бұл заттардың бөлшектері мен көлемі өздігінен жарқын, түрлі-түсті және интерьердегі барлық нәрсе бай оюланған [2, 102-105].

Зерттеу әдістері. Этномәдени дәстүрлерді теориялық талдау, ең алдымен, әр түрлі ғылыми пәндердің – өнертану, тарих, мифология, Семиотика және басқалардың тоғысындағы зерттеулерді қамтитын жүйелі тәсілді қажет етеді, сонымен қатар тұрғын үйдің көркемдік-композициялық ерекшеліктерінің және оның құрамдас бөліктерінің, тұрмыстық, экономикалық және мерекелік мақсаттағы заттардың ең жарқын сипаттамаларын анықтайтын объективті факторлардың тұтас кешенін қамтуға мүмкіндік береді:

– Нақты тарихи әдіс халықтың өмір сүру дағдылары мен еңбек ету ерекшелігіне ғана тән келетін, оның шығармашылық потенциалы мен материалдық және рухани мәдениетінің негізгі ерекшеліктерінің қалыптасуына белгілі дәрежеде әсер еткен белгілерін ажыратуға мүмкіндік береді;

– Өнертанушылық талдау этномәдениетінің жеткізушілердің шығармашылық тәжірибесіндегі стильдің қалыптасуы мен қосылуы үдерісін зерттеуге, стильді тұтас көркемдік-философиялық концепция ретінде тануға мүмкіндік береді;

– Құрылымдық талдау синтезі мен феноменология ұлттық мәдениеттің белгісі мен дәстүрінің араласып кетуі мәселесін шешуге, сонымен бірге, эстетикалық феномен мағынасын ашып көрсетіп, әртүрлі замандағы әлемді тану түсінігін қайтадан қалпына келтіруге жағдай туғызады;

– Әлеуметтік-мәдени талдау қоғамдағы дәстүр мен жаңашылдықтың сабақтастығы мәселесін, қазіргі жағдайдағы этномәдени және ұлттық ұқсастықтар категориясының мазмұны мен рөлін зерттеуге мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері атты-көшпелілер өркениеті мен халықтың шығармашылық әлеуетінің пайда болуы мен дамуынан туындайтын дәстүрлі өмір салты ерекшеліктерінің өзара әрекеттесу заңдылықтарын талдауға мүмкіндік берді. Сондай-ақ, зерттеулер қоршаған әлемді рухани игерудің және көркемдік-эстетикалық түсінудің жоғары дәрежесін көрсетті.

Жалпы қазақтардың өмір салтының спецификасы және олардың тұрғын үйінің мобильді сипатының шарттары тұрмыстық заттардың қалыптасуындағы кейбір сипаттамалық ерекшеліктерді де негіздейді. Бұл функционалды негізделген, пластикалық мәнерлі, мөлшері мен материалы бойынша біріздендірілген пішіндердің (көп жағдайда дөңгелектелген, тұрақты, сынбайтын және қол жетімді материалдардан жасалған) болуы қажеттілігіне негіздейді. Бұл, мысалы, былғарыдан немесе ағаштан жасалған ыдыстар, сынғыш ыдыстарға арналған қаптар, жиналмалы кереуеттер, тік ілгіштер және т.б. болуы мүмкін. Осылайша, халық тұрмысының

біртұтас организмнің сипаттамасы өз кезегінде жалпы стиль сапасының әрбір жеке түрін, синтез қасиетін хабарлайды. Күнделікті тұрмыс бұйымдарында және барлық тұрмыс ансамблінде декор санаты қабылдау үшін ең қол жетімді және түрге қатысты мобильді болып табылады. Заттың материалы мен салмағы бойынша әртүрлі ритмикалық және пластикалық біріктіру және келісу мүмкіндігі әр бұйым композициясының өзіне тән модулі ретінде декор санатын қарастыруға мүмкіндік береді. Декор пішінінің конструктивті-пластикалық сапасына өзара байланысты оған идеялық – эмоционалды мазмұн, яғни кескін жасау қабілетін әкелуі мүмкін, соның арқасында зат шынайы көркемдік құндылыққа ие болады. Бұл фольклордың барлық түрлеріне - поэзияға, музыкаға және қолданбалы өнерге бірдей дәрежеде жатады, өзара әрекеттесе отырып, өзара байытылады, онда ұжымдық халық шығармашылығы рухының бірлігі мен үйлесімділігі көрінеді және оның тұрақты құндылығының құпияларының бірі жатыр.

Қазақстанның халық өнеріндегі қалыптасудың құрылымдық ерекшеліктерін талдау тұрмыстық заттардың дәстүрлі типтерін үш негізгі топқа бөлуге мүмкіндік береді:

- бірінші топқа декорациялау үшін жалпақ негізі бар бұйымдар кіреді: «табақ» типті тағамдар (ет, шелпек, жеміс-жидек үшін), есіктер, кереуеттердің алдыңғы бөліктері, «кебеже», кілем бұйымдары және т. б.;

- екінші топқа тік сипаттағы барлық пішіндер кіреді: ағаш құрылымын қайталайтын бақан - ілгіштері, «торсық» типті қымызға арналған ыдыстары, сүт, су және басқа да сусындарға арналған ыдыстар;

- үшінші топқа шар тәрізді және жарты шар тәрізді бұйымдар жатады: «кесе» типті әртүрлі түрлері (үлкен және кіші кеселер), қымыз араластыруға арналған «шар» типті ыдыстар, шәйнектер, «аяқ» типті тостағандар және т.б.

Пішіндердің көлемдік-кеңістіктік сипаттамалары бойынша бұл жіктелуі халықтық қолданбалы өнер заттарын толығымен қамтиды және әр түрлі бұйымдарды мақсатына қарай топтастыруға мүмкіндік береді, бұл декорациялаудың жаңа қағидаттарын табуды жеңілдетеді. Осыған байланысты (халықтық тәжірибе тәжірибесін ескере отырып) эксклюзивті немесе өнеркәсіптік өндірістің қазіргі жағдайларына, сондай-ақ компьютерлік технологияларға қатысты көркемдік мәнерлілік құралдарының типологиясын әзірлеу қажеттілігі туындайды. Сонымен қатар, бейнелі-эмоционалды дыбыс, көркемдік экспрессияның халықтық құралдарының көркемдік-эстетикалық қасиеттері және, ең алдымен, ғасырлар бойы қалыптасқан ою-өрнек пішіндер мен мотивтер, олардың жеке атаулары мен семантикалық түсіндірмелері біртіндеп жоғалғанына қарамастан, әрқашан оларда болады.

Халық өнерінің көркемдік экспрессивтілігінің барлық әдістерінің ішінен ең көп таралған және конструктивті тұрақты ою-өрнек болып табылады, ол біздің ойымызша, төрт негізгі компонентті қамтиды:

- Шеңбер
- S-тәрізді элемент;
- Крест тәрізді элемент;
- Үшбұрышты элемент.

Осы компоненттердің әр түрлі комбинациялары, олардың әртүрлі үйлесімдері қазақ халық ою-өрнектерінің алуан түрлі мотивтері үшін негіз жасайды. Біздің ойымызша, дәл осы элементтер әшекей жүйелері мен әлемнің басқа халықтарының негізінде жатыр.

Шеңбер, кеңістік идеясы ретінде, ең алдымен, ғарыш санатымен және оның көк аспан, күн, жұлдыздар, толған ай және т.б. түріндегі айқын белгілері мен көріністерімен байланысты болды. Ою-өрнектің бұл компоненті палеолит дәуірінен бастап көркемдік практикада бар. Қола дәуірінде Қазақстан тайпаларының өнерінде күн символикасын бекітумен қатар, шеңбер элемент ретінде кең таралады. Оны пайдалану әшекей бұйымдар дайындау, ғибадат ету құрылымдарын жоспарлау, күн құдайларын бейнелеу кезінде жиі кездеседі. Соңғылары дала сенімдерінде ғарыш тірегі (әлемдік ағаш моделі - бәйтерек) идеялары наурыз мейрамының (көктемгі күн мен түннің теңелуі) ғибадат ету рәсімдерінің орталық объектісі және құдайлардың бейнелерін (қазіргі заманғы жана жылдық шыршаның түпбейнесі) іліп қою арқылы оның

айналасындағы («айналайын») әдеп-ғұрыптық әрекеттер идеясының көрінісі болады. Бұдан әрі қазіргі заманғы халық өнерінің үлгілеріне дейін бұл компонент күрделі пластика мен ою-өрнек мотивтерінің құрамдас және конструктивті негізі болып қала береді.

S-тәрізді компонент сонымен қатар күнге, өсімдікке, өзен ағысына, жануарлар мен құстардың бейнесіне табынуға байланысты табиғи объектілердің аналогтары негізінде туындайды. Ол «аң стиліндегі» сақ өнерінде екі әлемнің –нақты және арғы беттегі әлемнің бірлігі идеясы ретінде берік бекітілген. Бұл мотив сақ стилінің жарқын сипаттамаларының бірі болып табыла отырып, негізінен құдайларға құрбандыққа шалынатын жануарлардың (жылқылар, арқарлар, бұғылар) бейнелері негізінде қолданылған. Жануарлардың артқы аяқтары аспан құдайларына апаратын жолының проекциясы ретінде жоғарыға «төңкеріліп» және сонымен бірге оларды құрбандыққа шалғандардың арғы беттегі жебеуші күштер әлемімен байланысының белгісі ретінде бейнеленеді. Қазіргі заманғы халық шеберлерінің түсіндіруінде S-тәрізді компонент -- «краевой орнамент» - «шет-ою» сериясындағы негізгі компоненттердің бірі болып табылады.

Крест тәрізді компонент ежелгі дәуірден бастап мәнерліліктің негізгі құралдарының біріне айналды. Энеолит дәуірінен бастап ол көк аспан және мәңгілік құдайы Тәңір негізгі атрибуты болып табылады. Әлбетте, бұл аспан (Тәңірі) мен жер (адамдар) арасындағы көрінетін шек сияқты мұржаның мәңгілік крест тәрізді жабыны мен Ботай мәдениетіндегі үйлердің күмбезді жабынының жарық люгі. Қола дәуірінде болған түсіндірулерді ежелгі тайпалар үйкеліспен салттық от алған екі қамыс таяқшасының мағынасымен байланыстыруға болады. Бұл белгіні (крест немесе свастика түрінде) оттың жалынымен тікелей жанасатын саз ыдыстардың төменгі бөлігінде және түбінде бейнелеудің логикасы түсінікті болады. Марқұм болған адам жанының орны ретінде түсіндірілетін және жерлеу рәсімінде (әсіресе кремация) пайдаланылған мұндай ыдыстар кейіннен Алладиннің сикырлы шамы туралы әйгілі аңыздың түпбейнесі, сондай-ақ орта ғасырлардағы көптеген антропоморфты ыдыстардан алынған ежелгі түркі бейнелері болады. Сонымен қатар, бұл белгі Шығыс-Батыс-Солтүстік-Оңтүстік кеңістіктік-географиялық қатынастардың алғашқы графикалық схемасын білдіреді. Осының тікелей салдары киіз үйді орнатқан кезде оның айқышы - шаңырақ күлдіреуіші - жарық жағына бағдарланған. Қазіргі заманғы халық қолөнерінде крест тәрізді компонент негізінен көптеген ою-өрнек композицияларының конструктивті негізі ретінде түсіндіріледі.

Үшбұрышты компоненттің алдыңғылармен көптеген ұқсастықтары бар және сондай-ақ күн символикасы идеяларымен, аруақ-бабаларымыздың рухтарын құрметтеумен байланыстырады. Халықта оның «тұмарша», «тұмар» атауларының да қасиетті мағынасы бар. Қазақ ою-өрнегінде үшбұрыш халықтың түсінігінде еркек (жоғары шың) және әйел (төменгі шың) екі туындайтын бастауы бар өмірдің қасиетті құндылығының тұмары идеясын бейнелейді. Оны «шет ою» сериясындағы жеке элементтер ретінде, сондай – ақ «орталық ою» - «шаршы-ою» әр түрлі комбинаторлық үйлесім түрінде түсіндіруге болады.

Пікірталас, әдетте, этномәдени дәстүрлердің сипаттамалық ерекшеліктерін және негізінен идеялық-бейнелік түсіндірмелерін зерттеу нәтижесінде анықталған жаңадан ашылған түсіндірулер мәселелері болып табылады. Қазіргі заманғы көркемдік тәжірибеде этномәдени дәстүрлерді дамыту сұрақтары мен мәселелері кем емес пікірталас болып қала береді.

Ою-өрнектің барлық компоненттерінің семантикалық негізі әртүрлі тарихи кезеңдерде жаңа мағыналармен толтырылды. Шын мәнінде тікелей аналогтары бар шеңбер мен S-тәрізді компоненті табиғи бастау идеяларын, үздіксіздік санаттарын бейнелейді және Ауа мен Су күштерімен байланыстырылды. Табиғатта аналогы жоқ тағы екі компонент (крест, үшбұрыш) практика нәтижелерінің көрінісі болды және адами бастаудың (үзіліс, циклдік санат ретінде) және шығармашылық бастауды түрлендіретін мағыналарына толтырылды. Олар тиісінше От пен Жер күштеріне ұқсастырылады.

Табиғи және адами бастау өзара әрекеттесе отырып, мәдениет феномені құбылысын тудырды. Көптеген нұсқаларда бұл өзара әрекеттесу әшекейлі композициялардың ішкі

динамикасы мен ерекшеліктерін, олардың «жарық пен қараңғылық», «өмір мен өлім», «жақсылық пен жамандық», «күн мен түн» және т.б. сияқты ұғымдарды түсінуге тырысуға байланысты бинарлық түсіндірмелерінің тұтас сериясын құрай отырып, негіздейді.

Көптеген нұсқаларда бұл екі бастау – табиғи және адам «жарық пен қараңғылық», «өмір мен өлім», «жақсылық пен жамандық», «күн мен түн» және т.б. сияқты ұғымдарды түсінуге тырысуға байланысты олардың бинарлық түсіндірмелерінің тұтас сериясын құра отырып, әшекейлі композициялардың ішкі динамикасы мен ерекшеліктерін негіздейді.

Төрт бөлектелген компоненттердің комбинаторикасы декорациялау қағидаттарын іздеуді, декордың негізгі композициялық схемаларын әзірлеуді жеңілдетеді және жоғарыда аталған бұйымның үш тобының әрқайсысы үшін олардың түбегейлі әр түрлі сипаттамаларын ескеруге мүмкіндік береді. Декор түрлерін шартты түрде *жиік*, *орталық* және *толық* деп белгілеуге болады.

Бұл түрлердің әрқайсысында өз кезегінде мәнерліліктің негізгі санаттары бойынша үш бөлім болуы мүмкін:

- динамика (S-тәрізді элементтің көптеген вариациялары, крест тәрізді элементтің осьтерінің бұрышының ығысуымен);

- статика (тікбұрышты осьтері бар крест тәрізді элементтің вариациясы, үшбұрыш шыңы жоғары);

- үйлесім (сызықтардың тегіс пластикасы бар шеңбер мен S – тәрізді элементтің вариациясы).

Төрт негізгі компонентті сапалық және сандық түрде өзгерту мүмкіндігі - шеңбер, S-тәрізді, крест тәрізді, үшбұрышты элементтер - ырғақ жүйесі мазмұнының әртүрлі деңгейлерін ашуға көмектеседі, атап айтқанда, олардың негізгілері – декордың барлық түрлерінің құрылымдық негізін құрайтын элементтердің біркелкі және әр түрлі қайталануы.

Төрт компоненттің графикалық негізі, олардың метрикалық дамуымен қатар, ою-өрнекке қосымша ырғақты реңктер енгізуге мүмкіндік береді: драматизм, шиеленісушілік, үрейлену (динамиканың туындысы ретінде); өлшемдік, орнықтылық, тұрақтылық (статиканың туындысы ретінде); аяқтау, өзара шарттылық, бірлік және тыныштық (үйлесімділіктің туындысы ретінде). Бұл сонымен қатар декорациялау әдістері мен бұйымды көркемдік жобалау сатысында іске асыру тәсілдерін таңдаудың оңтайлылығына ықпал етеді.

Өзара шарттылық, бір жағынан, көркемдік мәнерлілік құралдарының жіктелуі, екінші жағынан, бұйымдардың пішіндерін көлемдік – кеңістіктік сипаттамалар мен олардың схемалық мәліметтері бойынша топтастыру, сонымен бірге пішін мен декордың көркемдік-композициялық байланысының ерекшеліктерін анықтай отырып, қабылдау нүктелерінің әр түрлі сипатындағы мәндердің маңыздылығын және осыған байланысты ерекшеліктер мен заңдылықтарды есепке алудың маңыздылығын көзбен қабылдауымызды көрнекі көрсете алады [6, 128-135].

Қорытынды. Халық өнер туындыларын олардың таңғажайып тұтастығының әртүрлі аспектілерінде талдау халық шеберлері мен қолөнершілері барлық санаттар мен мәнерлілік құралдарын білдіретіндей, табиғат пен құбылыстарға тән ырғақтың әмбебап сипаттамасын көркем түрде ұғынылатындығын тұспалдайды. Олар біздің көзбен көру жүйеміздің мүмкіндіктері мен ерекшеліктерін сезінеді және қажет болған жағдайда беріктіктің де сынғыштықтың да көзбен шолу сезімін жасайды немесе белгілі бір көркемдік және мәнерлілік құралдар арқылы немесе материалдың ішкі, тектоникалық құрылымының мүмкіндіктерін ескере отырып, пішіннің шағын өлшемді деректерімен декор пластикасының белсенділігін ақтайды.

Сондай-ақ, мақалада қарастырылған мәселелер мен олардың дамуы суретшілер мен дизайнерлерге шығармашылық ізденістеріне ықпал етуі мүмкін, ал мұғалімдер мен студенттер қазіргі жағдайда оларды дамыту мақсатында халық өнерінің көркемдік дәстүрлерін игеруге және зерттеуге байланысты маңызды мәселелерді шешуге көмектеседі.

Әдебиеттер:

1. Уәлиханов Ш.Ш. 5 томдық шығармалар жинағы. – Алматы, 1984.

2. Марғұлан Ә.Х. Қазақ қолданбалы өнері. – Алматы: Өнер, 1986. 1-т. – 102-105-б.
3. Мұқанов М.С. Қазақтың көркемдік үйдегі қолөнері. Алматы: Қазақстан, 1979.
4. Археологиялық дереккөздер бойынша Қазақстанның өткені: мақалалар жинағы / Қ.А. Ақышев ред. – Алматы: Ғылым, 1976. – 235-б.
5. Солодовникова Н.В. Халықтық көркем мәдениет құндылықтарында жастарды патриоттық тәрбиелеу: Теориядан практикаға. // MODERN SCIENCE. 2020. № 8. 25-29-б.
6. Тапбергенов С.О. Сана феномені немесе тәуелсіз тұлға ретіндегі сана. // Гуманитарлық және жаратылыстану ғылымдарының өзекті мәселелері. 2018. № 11. – 128-135-б.
7. Муратаев К. Архетипы традиций этнохудожественной культуры и вопросы артпедагогике. – Алматы: Өнер, 2022. – С. 155.

ӘОЖ: 005.935.33

ҒТАМР: 37.015

Ф.А. Куланова¹, Д.Ш. Байтүреев²

¹Назарбаев Зияткерлік мектептері, ДББҰ ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі,
педагогика ғылымдарының магистрі, мұғалім сарапшы Шымкент қ.,
(Қазақстан, Шымкент қ.), E-mail: : farikulanova@gmail.com

²Назарбаев Зияткерлік мектептері, ДББҰ ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі,
мұғалім сарапшы Шымкент қ.,
(Қазақстан, Шымкент қ.), E-mail: Baitureev_d@fmsh.nis.edu.kz

КӨРКЕМӨНЕРДЕН БІЛІМ БЕРУ КУРСЫ – ОҚУШЫ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУДЫҢ АЛҒЫШАРТТАРЫ

Аңдатпа

Зерттеу аймағы – оқушылардың элективті курс бағдарламасы арқылы қоғамға бейімделуге қажетті функционалды, шығармашылық дағдыларының дамуы, жобалық жұмыс жасай алуы болып табылды. Бағдарламада оқушының жеке қабілеттері мен жас ерекшелігіне қарай оқыту әдістері мен тәсілдері нақтылана айтылды. Дереккөздер арқылы ойластырылған оқыту әдістері оқытудың тиімділігін арттырды. Сонымен бірге, еңбекқорлық және шығармашылық құндылығы негізінде оқушы ұлттық өнер түрлерімен танысып, өз қолымен бұйым жасау арқылы өнерге деген қызығушылығы жоғары екенін көрсетті. Өнер сабағындағы STEAM оқыту тәсілдері арқылы, элективті курс бағдарламасы негізінде оқушыны зерттеуге үйретіп, шығармашылық жұмыс жасау сауаттылығын дамытумен, жобалық жұмыс жасаудың негізі зерделенді. Сол арқылы жоба жасау дағдысын дамытуда «Сыртқы келбет сұлулығы» тақырыбындағы авторлық бағдарламаның мүмкіндіктері пайдаланыла қарастырылды. Оған дәлел - бағдарламаны апробациядан өткізіп, тәжірибе жасау барысында оқушы үшін берері мол екенін көрінді. Сонымен қатар, оқушылардың бойында зерттеушілік дағдысының дамығандығы, эксперимент жасауға қызығушылықтары бары байқалып, жобалық жұмыс жасай алу дағдылары дамыды. Қолданылған әдістер оқыту тәсілінің тиімділігі көрінді. Бағдарламада сәтті шыққан тұстар мен қосымша ұсыныстар айтылды.

Кілт сөздер: STEAM, сыртқы келбет сұлулығы, элективті курс, ұлттық өнер, дереккөздер, мета-таным, өзін-өзі реттеу, зерттеушілік дағды, еңбекқорлық және шығармашылық, тәжірибе жасау дағдысы, сын тұрғысынан ойлау, ғылыми-зерттеу, проблеманы анықтау, функционалды сауаттылық, тиімді әдіс-тәсілдер.

Куланова Ф.А.¹, Байтуреев Д.Ш.²

¹Назарбаев Интеллектуальные школы, Назарбаев Интеллектуальная школа
Магистр педагогических наук, преподаватель-эксперт Шымкент,
(Казахстан, Шымкент), E-mail: : farikulanova@gmail.com

²Назарбаев Интеллектуальные школы, Назарбаев Интеллектуальная школа,
преподаватель-эксперт Шымкент,
(Казахстан, Шымкент), E-mail: Baitureev_d@fmsh.nis.edu.kz

КУРС ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ – ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧАЩИХСЯ

Аннотация

Областью исследования - развития у учащихся функциональной грамотности, творческих и исследовательских навыков необходимых в современном обществе. В программе учтены методы и приемы обучения в зависимости от индивидуальных способностей и возрастных особенностей учащихся. Продуманные методы обучения с помощью ресурсов и творческих работ повышают эффективность обучения. Вместе с тем, прививает трудолюбие и творческие ценности учащиеся знакомятся с национальными видами искусства и демонстрируют повышенный интерес к искусству, создавая изделия своими руками. Доказательством этого является то, что программа была апробирована, и в ходе практики был выявлен положительный результат. Также было отмечено, что у учащихся развились исследовательские навыки, есть интерес к экспериментированию навыкам проектной работы. Использованные методы показали эффективность подхода к обучению. В программе показаны удачные моменты данных курсов и даны дополнительные рекомендации.

Ключевые слова: STEAM, эстетика внешнего мира, исследовательские навыки, элективные курсы, ресурсы, критическое мышление, метапознание, саморегуляция, формативное оценивание, эксперимент, исследование, определение проблемы, функциональная грамотность, эффективные методы.

Kulanova F.A.¹, Baitureyev D.Sh²

¹Nazarbayev Intellectual Schools, Nazarbayev Intellectual School
Master of Pedagogical Sciences, teacher-expert Shymkent,
(Kazakhstan, Shymkent), E-mail: farikulanova@gmail.com

²Nazarbayev Intellectual School of physics and Mathematics, Teacher Expert, Shymkent, Kazakhstan
Baitureev_d@fmsh.nis.edu.kz

ART EDUCATION COURSE - PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENT COMPETENCIES

Abstract

The area of study is the development of students' functional literacy and creative and research skills necessary to adapt to modern society through an elective course program. The program clarifies teaching methods and techniques depending on the individual abilities and age characteristics of the student. Thoughtful teaching methods through sources and creative works enhance learning effectiveness. At the same time, based on hard work and creative values, the student becomes familiar with national arts and demonstrates a high interest in art by creating products with his own hands. Proof of this is that the program was tested, and during practice, it gave positive results. It was also noted that

students have developed research skills, have an interest in experimentation, and developed project work skills. The methods used have shown the effectiveness of the training approach. The program highlights successes and additional recommendations.

Keywords: STEAM, research skills, resources, critical thinking, metacognition, self-regulation, formative assessment, experiment, research, problem definition, functional literacy, effective methods.

Кіріспе

XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басы еліміздегі білім беру саласының қарқынды даму кезеңі болды. Бұл білім саласындағы өзгеріске сыртқы факторлар тарапынан қойылатын сапаға деген талаптардың күшейгені деп нақтылап айтуға болады. XIX ғасырды XX ғасыр алмастырды, ал оны XXI ғасырдың постмодернизмі мен жаһандануы алмастыруда. «Қай заманда да өнер өзінің шынайы дүние мен адам санасының арасындағы эмоционалды және интеллектуалды тепе-теңдікті сақтаушы қызметін орындайды» [10, 11 б.]. 2015 жылы 25 қыркүйекте Біріккен Ұлттар Ұйымы қабылдаған Тұрақты Даму мақсаттарына сәйкес сапалы білім беруді қамтамасыз ету – ол басты мақсат.

Аталмыш ұйымға мүше мемлекет ретінде Қазақстан да осы міндеттемені қабылдағандықтан, еліміздегі сапаны арттыру мақсатында білім саласындағы қосымша білім мен элективті курстарға ерекше көңіл бөле бастады. Сондықтан да негізгі біліммен тоқталып ғана қоймай, қосымша білім алу - тұлға ретінде даму, жақсару мен өзін – өзі реттеу көзі деп қарастырылады. Элективті курс арқылы білімді жетілдіру – заманауи қоғамға қажетті дағдыларды дамытудың жаңа жолы. Жаһандану, технологияның дамуы - оқушының бір бағытта ғана емес, жан-жақтама білім алуы мен бәсекеге қабылетті болып, қарқынды дамуын талап ететін үрдіс болып табылады. Қазіргі таңда белгілі - бір курстан, пәннен алған білімді нақты бір қоғамға бейімделуге, әлеуметтік қарым-қатынасқа, жеке өміріне, өзін-өзі дамытуға және болашақта туындаған мәселелерді шешуде қолдана білу дағдыларын дамыту да қарастырылған. «Сыртқы келбет сұлулығы» элективті курс бағдарламасы арқылы оқушы зерттеу, тәжірибе жасау және жаңа өнерді үйрену, сонымен бірге өзін-өзі реттеуде қажет болатын сыртқы сұлулыққа да мән бере, имидж, стиль және денсаулық және бет күтіміне де қатысты мәліметтермен танысып, ақпараттарды игеретін болады. Сонымен бірге, бағдарламада STEAM оқыту жүйесі арқылы жобалық жұмыстар орындау жоспарланған. Атап айтар тұс, жаратылыстану бағытындағы пәндер мен математика пәнінің негізінде – шығармашылық жұмыс жасау арқылы оқушыға қажетті дағдыларды игеруге мүмкіндік беру де бағдарламаның негізгі бөлігі болып табылады.

Элективті курс бағдарламасының мақсаты - оқушының құзыреттілігін шығармашылық тапсырмалар арқылы дамыту. STEAM – оқыту тәсілдері арқылы болашақ кәсібіне қажет болатын тәжірибе мен білімді игерту.

Элективті курс бағдарламасының міндеті - оқушылардың эстетикалық талғамдарын қалыптастыру, теориялық-практикалық қабілеттерін дамыту, әлеуметтік ортаға бейімделуге көмектесу, пәнаралық білім беру арқылы, қолданбалы – шығармашылық дағдысын арттыру.

Элективті курс бағдарламасының көкейкестілігі – сыртқы бейненің келбеттілігі қашанда да өте маңызды дүние. Бағдарлама ішінде нақтыланатын, кезеңдермен жүргізілетін сабақ тақырыптары оқушының өз өмірінде қолдануға болатын дағдыларды дамытады. Дизайн ұғымын, имидж түсінігін зерттеп, түсінетін болады. Сән мен тренд ұғымын, образ және стильмен байланыстырып, макияж түрін зерттеп, шығармашылық жұмыспен айналысады.

Бағдарламаның жоспары:

Бағдарламада білім стандарты тарауының мазмұны, әр тараудың сағаты және тараулардың бір-бірімен тығыз байланыстылығы нақты көрсетілген. Элективті курс бағдарламасы 14-17 жас аралығындағы оқушыларға арналған. Бұл бағдарламада қамтылатын тақырыптар: өнер және көркем еңбек, дизайн саласымен байланысты қарастырылады, мысалы: шаш үлгісі мен бет-пішін үйлесімі, киім дизайнері, визажист және имидж, имидж түрлері.

Элективті курс бағдарламасының түпкі мақсаты - оқушыны шығармашылық тұрғыдан дамыту. Болашақ кәсібіне қажет болатын тәжірибелер мен білімдерді меңгерту.

Курстың міндеті - оқушылардың эстетикалық талғамдарын қалыптастыру, теориялық-практикалық қабілеттерін дамыту, композициялық-шығармашылық қызметін арттыру. Осы мәселелерді тиімді шешу үшін мына үш әрекетке баса назар аудару қажет:

- дербес жұмыс;
- оқушының интерпретация жасауы;
- хобби ретіндегі жұмыс.

Бұл жұмыстар бір-бірімен тығыз байланысты және бір-бірін толықтыру принципін атқарады. Элективті курста нұсқадан қарап сурет салу, ой-елес, еске түсіру арқылы сурет салу, сонымен қатар арнайы тақырыптарға әңгіме жүргізіледі. Аудиториялық және өздік жұмыстары мұғалімнің қадағалауымен ұйымдастырылады.

Оқушылар жасай білуі керек:

- Тақырыптар аясында зерттеу жұмыстарын жүргізу.
- Теориялық және практикалық жұмыстарды орындай алу.
- Нобай жұмыстарын орындау.
- Материалдарды дұрыс және нақты таңдау.
- Жоба барысын дұрыс жоспарлау.
- Өз жасаған жұмысына нақты кері байланыс бере алу.
- Өзге сыныптастарының жұмысына тиімді кері байланыс беру.
- Шығармашылық жұмыс нәтижелерін бақылау және қорытынды жасау.

Оқушылардың өзіндік жұмыстарының мақсаты - алған практикалық, теориялық білімдерін, графикалық қабілеттерін нығайту және оны одан әрі дамыту.

• Оқушының интерпретациялауының мақсаты - нұсқадан нобайлар салу арқылы шығармашылық дағдыларын дамыту.

Оқу үрдісінің барысы өнердің төмендегі жанрларын қамтиды:

- Оқушылардың осы жанрларды салу барысында әртүрлі материалдармен жұмыс жүргізуі;
- Техникалық әдіс-тәсілдерді меңгерумен қатар, түрлі-түсті қарындашпен, көмірмен, сангинамен, перомен, пастельмен, түрлі бояу түрлерімен жұмыс атқара алуы.

Бағдарламада арнайы тақырыптар, оған бөлінген сағат мөлшері, оқу тақырыбының жоспары, бағдарлама қандай материалдармен орындалатыны, сабақ мақсаты, міндеті көрсетіледі.

Тапсырманың орындалу тәртібі қарапайымнан күрделіге жылжу арқылы салыну принципімен жүзеге асады. Оқу үрдісі белгілі тақырыпта композициялық сурет салумен аяқталады. Әрбір тоқсанның соңында оқушылардың жұмыстары коллегиялық тексеріспен қорытындыланып отырады. «Сыртқы келбет сұлулығы» тақырыбындағы элективті курс бағдарламасы 12-17 жас аралығындағы оқушыларға арналып, стандартты тараулардан тұрады. Әр тарау тақырыптары бір-бірімен тығыз байланысты бірізділікпен және жеңілден күрделіге қарай жоспарланған. Бұл бағдарламада өнер және сәндік қолданбалы өнер, шаш үлгісінің бет-пішімімен үйлесімі, киім дизайнері, визажист және имидж, имидж түрлері, макияж және косметика сынды тақырыптар қамтылған.

«Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Білім беру бағдарламасы – NIS-Programme – мен байланысы. Назарбаев Зияткерлік мектептерінде өнер пәні 7 – сынып пен 10 – сынып аралығында жүргізіледі. Оқу барысында оқушылар бейнелеу өнерін түрлі салалар арқылы зерттейді, мысалы: төменгі сыныптан жоғары сыныпқа дейін бағдарлама жеңілден күрделіге қарай бағыттала жасалынған. Онда портрет, портреттің түрлері қарастырылып, анимация тақырыптары да қамтылады. Сонымен бірге Поп – арт сияқты жаңаша тақырыпқа кіріспе жасалынады. Сонымен қатар, мүсін, дизайн, бизнес, сән және стиль, медиа өнер, тігін ісі және т.б. жасалынып жатқан «Сыртқы келбет сұлулығы» тақырыбындағы элективті курстың бағдарламасы NIS-Programme-ның 10-сыныбына арналған бағдарламасымен байланысты жүргізіледі. «Қоршаған ортадағы өнер» бөлімінде оқушылар өнер саласындағы бизнес үдерісті зерделейді. Егер өнердің

белгілі бір техникасында мысалы, граффити, металл, мүсін, т.б. бойынша тәлімгер болса, оқушылар олардың тәжірибесінен үлгі, кеңес, ұсыныстар алуына болады.

"Сән" бөлімінде оқушылар дизайнерлік киімдер, аксессуарлар және т.б. сән саласына жататын бұйымдар жасайтын болады. Оқушылар үшін дизайнер, стилист, модельер, сәнді аксессуарлар мен маталар сататын бөлімнің қызметкерлерімен кездесу ұйымдастыруына болады.

Сабақ барысында оқушылар теориялық материалдарды зерттеп, алған мәліметтерді тәжірибеде бекітеді. Жаңа дизайн ойлап табуда шығармашылық дағдыларын қағаз бетінде және сандық тасымалдаушыларда тәжірибеден өткізеді.

Идеяларды зерттеу мен дамыту, жасау және дайындау, шолу, талдау және бағалау шығармашылық үдерістің кез келген сатысында орын алуы мүмкін. Жоғарыда аталған шығармашылық үдерістер бүкіл тарау арасында және жекелеген сабақтарда орындалады.

Жобаны (нобайлар, өнім) орындау үдерісін зерттеу мен атқарылған жұмысқа талдау жасау үшін оқушылар конспект жазып, зерттеу мақсатында сурет дәптерлеріне жазбалар жазып, өзінің жеке портфолиосын және т.б. дайындауы мүмкін.

Шығармашылық жұмысты жүзеге асыруда қауіпсіздік ережелерімен еңбек дағдыларын қатаң түрде сақтау мен оны түсіну әрбір практикалық жұмыстың, мысалы, матаны қырқу, подиумды дайындау, қоғамдық орындарда мүсіндерді орналастыру, сән көрсетілімінде жарық пен электр сымдарын қолдану алдында тексеріліп, жұмыс барысында бақылауда болуы керек.

Оқытудың әдістері мен түрлері:

- Өңгіме, дәріс;
- Қосымша әдебиетпен жұмыс;
- Тәжірибелік жұмыс;
- Зерттеу әдісін тәжірибелік жұмыста қолдану;
- Өзіндік жұмыстарын ұйымдастыру;
- Өзекті мәселелерді шешу, жоба жасау, қорғау.

Бағдарламаны әдістемелік қамтамасыз ету. Осы курс бойынша дайындық процесі оқушылардың келесі құзыреттерін қалыптастыруға бағытталған:

Жалпы мәдени:

- Әлеуметтік және жеке маңызды проблемаларды талдауға қабілетті болады;

Оқу - танымдық:

- Бағдарламалық курсты орындаудың әлеуметтік маңыздылығы мен қажеттілігін түсінеді;
- Өз бетінше әрекет етуге ынталануы; Өмірлік тәжірибеден үйрене отырып, өнімді іс-әрекет етудің креативті дағдыларын игеру;

Ақпараттық:

- Нақты объектілердің көмегімен (теледидар, магнитофон, телефон, факс, компьютер, принтер, модем, көшірме) және ақпараттық технологияларды, қажетті ақпаратты өз бетінше іздеу, талдау және іріктей алу қабілетін қалыптастырады.

Коммуникативті:

- Басқалармен және қашықтағы адамдармен және оқиғалармен өзара әрекеттесу тәсілдерін, топта жұмыс істеу дағдыларын үйренеді;

Әлеуметтік-еңбек

- Отбасылық қатынастар мен міндеттер саласындағы білімді қалыптастырады;

Арнайы:

- Алған теориялық білімдерін, қандай да бір жағдайды талдап, соған орай қажетті шешім қабылдау үшін қолдануға дайын.

- Үй шаруасындағы жұмыстарды орындау үшін негізгі технологиялық жабдықтармен жұмыс істеуде дағдысын қалыптастырады.

Оқуға арналған ресурстар (сілтемелер) де қосымша ұсынылды

Тілдік мақсаттар: Академиялық тіл - жоспарлау мен басқаруда қолданылатын маңызды құрал болып табылады. Оқушылардың олардан не күтетіндігін түсінуі, тілдік оқыту мақсаттары қаншалықты анық құрылғандығына байланысты. Одан басқа, тілдік оқытудың мақсаттары оқытушылар мен оқушыларға оқуға деген ынтаны қалыптастыруға және қолдауға көмектеседі. Курсты жүргізу барысында, тілдік мақсаттарды құру үшін мынадай етістіктерді пайдаланған болатынбыз: таңдау, талдау, санаттар бойына тарату, таңдау, жіктеу, салыстыру, байланыстыру, көшіру, құру, сынау, анықтау, сипаттау, әзірлеу, бағалау, түсіндіру, мысал келтіру, болжау, айқындау, негіздеу, келіссөздер жүргізу, болжам жасау, өндіру, балама шешімдер ұсыну, неге екеніне себеп көрсету, қайта қарау, қайта құрылымдау, қайта құрастыру, әңгімелеу, көшіріп жазу, рөлдік ойындар ойнау, жалпылау, тарату және жазу, түрлі мақсаттар үшін пайдалану, өз сөзімен жазу және анықтау, суреттеу. Кейбір тілдік мақсаттар пән мазмұнының мақсаттары болып саналса да, мазмұн мен тілді ажырату үдерісі оқушыларға мазмұн мен тілге қосарлы назар аударуға көмектеседі. Бұл сондай-ақ жауаптар/шешімдерге бөлінетін назарды, осы жауап/шешімдерді табу үшін пайдаланылатын үдерістерге деген назарды теңдестіруге көмектеседі. Атап айтқанда, осы үдерістерге баса назар аударып, тілді барынша дәл пайдалануға және ойлау қабілетін жақсартуға көмектесуге болады. Тілдік емес пәндер сабағында оқудың көптеген мақсаттары мазмұнға жинақталатын болады, курс бағдарламасы арқылы тілді дамытуға жұмылдырылуы керек деген тұсы жа қарастырылды.

Элективті курс бағдарламасы оқушы бойында шығармашылықтың жоғары деңгей дағдыларын дамытуды көздейді. Шығармашылықпен айналысқан оқушы тиянақты назар сала алу және ұқыптылық пен сабырлылыққа үйренетін болады. Бағдарламаның негізгі құрылымы - жас ерекшелігіне қарай зерттеу, анықтау, жасап шығару, өнімді жобалау, техника мен технологияларды пайдалана білу және таныстыра алу дағдыларын дамытатын болады. Жоғары деңгей дағдыларымен байланыстыра үйренген дүниені қолдану және таныстыра саралай алу, түрлі жағдаяттарда дербес шешім қабылдауға жетелейді. Тек білімді алып қана қоймай, эмоциялық және психологиялық жағынан да әл ауқаты дұрыс болуы да маңызды болып табылады. Берілген бағдарламада негізгі бағыт - оқушылардың жас ерекшелігі мен қабылдау типіне қарай түрлі деңгейдегі тапсырма ұйымдастырылады. Бағдарламадағы өтілетін сабақтар кілтті сөздермен, терминдермен жұмыс жасау арқылы бекітіліп отырады. Тақырып пен игерілетін оқу мақсатын негізге алып, тапсырмалар мен шығармашылық жұмыстарды түрлі тәжірибелік жұмыстар арқылы орындайды, бағалау жұмыстар да жүргізіледі. Бұл дағдылар баланың қоғамда өз орнын табуына оң көмегін тигізери сөзсіз.

Бағдарламаны оқытудағы басты жаңалық:

1. «Сыртқы келбет сұлулығы» тақырыбындағы элективті курс бағдарламасын оқытуда STEAM оқыту тәсілдері арқылы оқушыны зерттеуге үйретіп, шығармашылық жұмыс жасау сауаттылығын дамытудың және жобалық жұмыс жасаудың дидактикалық негіздерін зерделеу.

2. «STEAM оқыту» ұғымының мәні. Өнер сабағындағы оқушының зерттеу арқылы функционалды сауаттылығын дамытудағы негізгі әдіс-тәсілдерді айқындау.

3. STEAM оқыту тәсілдері арқылы оқушыны зерттеуге үйрету арқылы жобалық жұмыс жасау дағдысын дамытуда «Сыртқы келбет сұлулығы» тақырыбындағы авторлық бағдарламаның мүмкіндіктерін қолдана отырып, пәнаралық байланыс арқылы заманауи жобалар жасау.

STEAM оқыту тәсілі деп - балаға бір мезгілде жан – жақтама кіріктірілген, білім беруді айтады. Осы оқыту аясында барлық ғылыми тәжірибелер шын өмірден алынып, зерттеледі. Осы оқыту тәсілін білім саласында қолданудағы негізгі мақсат, мектеп қабырғасынан баланы өмірдің қатал кезеңдеріне дайындау, қоғамға қадам басқан кезде, сауатты тұлға болып, жаңа өмірді бастауына ықпал ету. Сол арқылы әлемдік деңгейдегі бәсекеге қабілетті, жан – жақтама дамыған тұлға тәрбиелеу болып табылады. Ғылыми-техникалық прогресс-бұл ғылым мен техниканың үдемелі дамуы, оның нәтижесі техниканы, технологияларды және өндірісті ұйымдастыруды дәйекті жаңғырту, олардың тиімділігін арттыру болып табылады. Техника мен технологиядағы инновациялардың әсерінен қоғам мен индустрияны қайта құру өндірістік революция деп аталады [3].

«STEAM» ұғымы ең алғаш пайда болған, қоғамға, қолданысқа енген тұсына келер болсақ, 1990 жылы алғаш рет ұсынылған болатын, оны зерттеу саласы және оқыту тәсілі ретінде ұсынған Америкадан шыққан бактериолог Р. Колвэлл деген зерттеуші болды. Бірақ бұл бастама бірден қолдау таппай, тек 2000 жылдары ғана маңызы артып, көпшілік терең түсініп және кең қолданылды. Дәл қазіргі таңда білім саласы мен ғылым саласында STEAM оқыту тәсілдері, соның ішінде ғылыми бағыттар, әлемдік деңгейдегі жаңалыққа айналып отыр. Дәл сол себепті, қай саланы алмайық, мектеп қабырғасынан бастап, ЖОО на дейінгі жаңартылған білім берудегі ең жиі қолданылатын және зерттеуді көп қажет ететін саланың бірі болды. Қоғам мен адамның сұранысы да артқан сайын, жаңа мамандықтар да қажет болатыны белгілі, сол себепті де ғылым саласындағы мамандықтарға сұраныс өте көп және STEAM ге байланысты мамандықтардың саны да артып жатыр. STEM-тәсілі арқылы мектепке дейінгі балалар болып жатқан құбылыстар логикасын, олардың өзара байланысын түсіну, психологиялық таным процестерін; әлемді жүйелі зерттеу, сонымен бірге өздерінде зеректікті, инженерлік ойлау стилін, қиын жағдайлардан шығу жолдарын қалыптастырады. Сонымен қатар балалар менеджмент пен өзін-өзі таныстыру негіздерін меңгереді, бала дамуының жаңа деңгейін қамтамасыз етеді. STEAM – ол science, technology, engineering, mathematics, art сөздерінің қосындысы (ғылым, технология, инженерия, өнер, математика). Осы пәндер бір-бірімен байланысты және жылдам темппен қатар дамуда. STEAM – әлемдік білім беру трендтердің бірі, ол оқытудағы аралас орта деп түсіндіріледі және балаға күнделікті өмірде ғылым мен өнерді бірдей қалай қолдану керектігін көрсетеді. Болашақ мамандықты дұрыс таңдауға үйрететін жүйе деп те қарастыруға болады.

Бағдарламаны сынақтан өткізу барысы және нәтижелерді талқылау. Сауалнамалар нәтижесінде элективті курстың қажеттілігі мен өзектілігі анықталды. Оқушылардың жауабына сүйенер болсақ, өмірге қажетті дағдылар пәндерде толық қамтылмағаны айтылады. Мұғалімнің кәсібилігі - алдымен оқушыны сан қилы етіп қалыптастыратын кәсіби іс-әрекетінің жан-жақтылығымен байланысты. Мұғалімнің кәсібилігін анықтайтын өлшемдердің арасында ең басты орынды, педагог қызметтің қорытындысы - оқушылардың тәрбиелілігі мен жетістігі, дүниеге көзқарас деңгейі деп қарастыруға болады. Мұғалімнің кәсіби деңгейін оның оқушыларға тиісті дәрежеде білім беру, біліктілік пен дағдыларды қалыптастыру тұрғысынан бағаланып отырады. Педагогтың ең маңызды кәсіби қасиетінің бірі – көшбасшылық және ұйымдастырушылық қабілетінде. Интеграция мен ғаламдастыру қатар жүріп келе жатқан бүгінгі таңда мектептегі жеткіншектерге білім берудің сапасы мен деңгейін жан-жақты көтеруді жаңаша ойлайтын, оқыту мен тәрбиенің жаңа технологиясын күнделікті жұмысында қолдана білетін педагогтің ғана жұмысы жемісті болмақ.

Білім саласындағы жаңа бағдарламаға сәйкес, жаңа оқыту тәсілін пайдалану арқылы дiттеген, көздеген нәтиженi игеруге болады. Оқушының қабылдауына, аудиторияның деңгейiне қарай жоспарланған сабақ жоспары мiндеттi түрде нәтиже берерi сөзсiз. Бұл тәсiлдi қолдану тек тәжiрибе түрiнде көрсетiлiп, сабақты зерттеу нәтижесiнде алынатын болғандықтан, мен өз сабағымды авторлық бағдарлама аясында жүргiзiп, зерттеймiн деп шештiм. Зерттеу барысында жасалынатын қадамдар:

✓ Курсты жазу барысында балалардың сын тұрғысынан ойлауын дамытуға мүмкiндiк жасайтындай етiп тапсырманы ұйымдастыру;

✓ Курсты жазу барысында баланың психо – эмоционалды хал-ахуалының тұрақты болуын қадағалау;

✓ Белгiлi – бiр пәнаралық бейiмделген тапсырмалар арқылы оқушылардың бiлiмдерi мен дағдыларын кеңiте отырып, модельдеу дағдыларын дамыту;

Зерттеу үрдiсi барысында деректердi жинақтап және өз тәжiрибелерiн жақсарту мақсатында нәтижелердi өңдеп, қолдану.

✓ Жаратылыстану пәндерi арқылы берiлген бiлiмдi игере отырып, сыни тұрғыдан ойлай, алған бiлiмдерiн өмiрде қолдана алатын, шығармашыл тұлға болып қалыптасуына үлес қосу.

Оқушылардың бойында өнімді жобалай алу, жасай алу және стандартты емес шешімдерді ұсына алу сынды креативтілікті қалыптастыру - ең бірінші көзделетін мақсат - оқушыға пәндер арқылы жан-жақтама білім мен дағдыны үйретіп, функционалды сауаттылығын дамыту. Эстетикалық тәрбие жүктелетін осындай күрделі міндеттің бір бұтағы эстетикалық сезіну мен дүниені эстетикалық жолмен қабылдау, оны қалыптастыру болып табылады [3.18 б.] Содан соң ғана барып, курстың табыстылығы мен сапасын арттыру болды. Сыни тұрғыдан ойлау – Қазақстандағы білім сапасын жақсарту үшін маңызды болып табылатын ең басты педагогикалық модульдерінің бірі. Аталған модуль оқушылардың да, мұғалімдердің де сыни тұрғыдан ойлауын дамытуды саналы және сапалы ой мен қабылдауын көздейді. [2, б.8].

Мысалы қарапайым жобаларды жасау үшін, оқушы зерттеу жүргізуі қажет, оның қаншалықты маңызды екендігін анықтауы керек болады. Осыдан шығып, әр сабақта, жоспарға сәйкес қандай құрал - жабдықтар қажет болатынын анықтап алуға болады. Шығармашылық STEAM жобаларын жасауда сабақтар легін жеңілден күрделіге қарай жоспарлап алған дұрыс. Сабақты зерттеу нәтижесінде байқалғаны, жобалық жұмыстарды жасау оқушыларға ерекше мотивация беретіні белгілі болды. Мотивация беру арқылы сабақтың сапасын арттырып, оқушының көрсеткішін өте жоғары деңгейде көрсететініне көз жеткіздім. Жобаны жасау барысында жоспар құру, соған сәйкес зерттеу жасай алуы, материалдар таңдау және жасап шығуы арқылы оқушы өз өмірінде кездесетін қиындықтарды жеңіп шыға алатын болады, және соған дағдыланады. Бұл деген сөз оқушының жоғары деңгей дағдылары дамитыны көзделеді. Род-Айленда дизайн мектебінің президенті Джон Маэда және STEM to STEAM оқыту тәсілін қолға алушылардың бірі ретінде былай дейді: «Суретшілер мен ғалымдар туындаған мәселеге бірдей жылдамдықта, ашықтықпен аса қызығушылықпен келеді, бұл екі тип те жаңа дүниелерден қорықпайды және қадамдар арқылы, үлкен белестерді алуды ойлайды. Сол арқылы олар табиғи серіктестер болып кететіні сөзсіз». Мысалы: имидж туралы еш пәнде айтылмайды, сонымен бірге бет пішінінің тұлға образын жасауда маңызы зор екені де белгілі, бірақ бұл тақырыптар да пәндерде қамтылмағандығы белгілі болды. Зерттеу аясын кеңірек етіп, нақты жауаптар алу мақсатында арнайы сұрақтармен қатар, эксперимент жүргізу үшін 12-17 жас аралығындағы оқушыларға жаттығуға арнайы тапсырмалар берілді. Сауалнама нәтижесі, сынып ішіндегі жауаптар әр түрлі деңгейде болды. Осы орайда іс-әрекеттегі зерттеуге байланысты төмендегі негізгі сауалдар аясында жұмыс жасалынды. Мысалы:

1. Элективті курс сізге қаншалықты қажет? Неге маңызды деп ойлайсыз?
2. Элективті курста қандай тақырыптар қамтылуы керек? Не себептен?
3. Стиль дегеніміз не? Әлеуметтік ортаға сіңісу үшін, нақты стиль болу шарт па? Не себептен?
4. Имидждің маңызы сіз үшін қаншалықты? Неліктен?
5. Имидж бен өзін - өзі реттеу ұғымдары бір-бірімен байланысты деп ойлайсыз ба? Қалай?
6. Бет пішіні мен образдың байланысы қандай болуы керек? Не үшін ?
7. Бет күтімі мен түс типтерінен хабарыңыз бар ма? Болса, қандай?

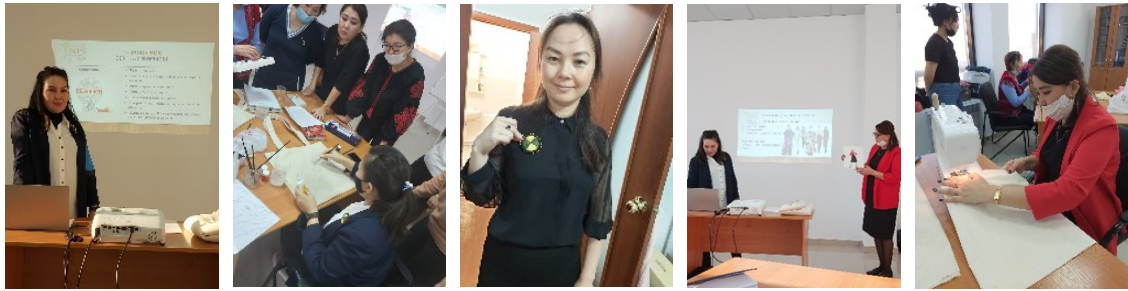
Зерттеу жұмысы дұрыс жүргізіліп, өз нәтижесін берсе - әрине ол ұстаздың кәсіби алға жылжуымен қатар, сабақтың да табысты болатынының кепілі. Сабақ барысында оқушылардың жұмыс жасау дағдыларын дамытумен қатар сол арқылы қарапайым өмірге қажетті дағдыларды элективті курс арқылы бойына дағды немес құндылық ретінде енгізілсе деген мақсат қойылды. Алған білімдерін бір жүйеге келтіріп, кешенді қорыта зерттеушілік дағдыларын дамыту және өмірдегі әртүрлі жағдайда эмоциясын, ойы мен әрекеттерін бақылауда ұстай білу құзыреттілігін дамыту. Әрине бұл терапия курсы ретінде де қарастыруға болатын дүние. Арт-терапияны өткізудің батыс-еуропалық, ресейлік, және украиналық терапевтік мектептерінің (Рудестам [6], Остер Дж. [7], Копытин А.И.[5, 8], Кузьмина Е.Р. [9], Тарарина Е.В. [5], үздік тәжірибелерін зерттеп-үйренудің негізінде біз де қазақстандық топтық арт-педагогикалық сеанс бағдарламасы ретінде қосымша білім беруге арналған элективті курс бағдарламасын жасап шықтық. Бағдарламада зерттеу дағдыларының дамуы, күтілетін нәтижені анықтауды, жоспар құра алу мен материалды дұрыс таңдай алуды үйрену, аталмыш курс арқылы жаңа білім мен дағдыларды

игеріп, оларды өмірдегі әртүрлі салада қолдана білуін, өзінің әрекетіне сын көзбен қарап, баға бере алуы да дамытуды қажет ететін құзіреттілік болып табылады. Берілген бағдарламада негізгі бағыт оқушылардың жас ерекшелігі мен қабылдау типіне қарай тапсырма ұйымдастыру болып табылады. Бағдарламадағы өтілетін сабақтар кілтті сөздермен, терминдермен жұмыс жасау арқылы бекітіліп отырады. Тақырып пен игерілетін оқу мақсатын негізге алып, тапсырмалар мен шығармашылық жұмыстарды орындайды. Оқытуда маңызды шарты - балаларды жұппен немесе топпен жұмыс істеу қызметі болып табылады. Осы форматта оларға қатынасқа түсу, ой бөлісу, жеңіл әрі қызықты болады.

Назарбаев Зияткерлік мектептері" ДББҰ басқарма төрағасының 2021 жылғы қарашадағы бұйрығы негізінде "Атырау облысының орта білім беру жүйесін дамытуға жәрдемдесу" жобасы шеңберінде 18-26 қараша аралығында Атырау қаласында тренинг курстары өткізеді. Соған байланысты «Сыртқы келбет сұлулығы» (Эстетика внешнего вида) элективті курсының авторы ретінде тренинг өткізуге шақырылып, Атырау қаласы «Абай» жасөспірімдер орталығында 50 ұстазға арналған тренерлік курс жүргізген болатынмын. «Сыртқы келбет сұлулығы» авторлық бағдарлама негізінде тренерлер даярланып, курс бағдарламасының құрылымымен және мазмұнымен таныстырылып, он күнге созылған курс жүргізілді. Тренерлер даярлауда - бағдарлама құрылымымен таныстырылып, тақырыбына сәйкес әрі қисынды ойлауды, қол моторикасын, ұжымдық жаттығуларды бірге орындауды, зейінді, жаңа бейнені қиялдауды дамытатын әдістермен бөліскен болатынмын. Бағдарлама негізінде жобалар жасауға кірісіп, нақты нәтижелерге қол жеткізе алдық. Қатысушы тренерлер басында аса қызығушылық танытпағаны көрінді, себебі, ересек адамдарды нақты бір затқа қызықтыру өте қиын, дегенмен курс барысында қандай әрекеттер жасайтынымыз жайлы айтып, он күндік жоспармен таныстырғанда, қызығып, өз пікірлерін білдірді. Соның ішінде мата бетіне сурет салу, әсіресе шоппер сөмкесін өз қолдарымен тігіп, соның бетіне этно мотивтегі суретті салулары дерлік барлық қатысушыны қызықтыра алды. Үдеріс барысында қолмен бұйым жасау өте қызық екенін айтып жатты. Егер оқушы болса, одан да жоғары қызығушылық көрсетер еді деп ойлаймын. Оқушылармен боядың құрамын, химиялық жағынан қарастырып, жағу үдерісін кезеңдермен көрсету қажет деп ескерте курс өз жалғасын тапты. Әшекей жасау кезінде де табиғи тастармен танысып, курс қатысушылары адам денсаулығына әсерін де бір-бірімен бөлісіп жатты.

Атырау қаласына жүргізілген тренинг семинардың әр күні нақты жоспарланып, даяланды. Стиль түрлеріне тоқталып, киім тігу үшін өлшем алуды да қарастырық. Бұл тренерлер үшін өте қызықты болды. Зерттеу жұмыстары да жасалынды. Этно мотивтегі шоппер сөмкелерінің сызбасын сызуды да қолға алып, тігіп, аяқтап, сөмке бетіне де сурет салып, өз тәжірибеммен бөліскен болатынмын. Қатысушылардың қызығушылықтары мен көзқарастарына қарап, тапсырма күрделі бірақ, қызық және нәтижелі болатынын сездім. Себебі, ұстаздар тренерлік курсқа келіп отырған соң, саналы түрде үлкен жауапкершілікпен келгендері көрініп тұрды.

Курс барысында тікелей тапсырмаға кіріспей, миға шабуыл ретінде суреттерге қарап, пікір айтуды немесе бренд атауларына қарап, ассоциациямен бөлісуге шақырдым. Курс барысында осындай қызығушылығы жоғары болған тренерлермен жұмыс өте қарқынды болғандықтан, жоспардың кейбір тұстарын өзгертуге тура келді. Мысалы Отандық өнім туралы қарастыру жоспарда болса, өзгерте отырып, шет елдік балама бренд түрлеріне зерттеу жасап, таныстырып, қызықты фактілермен бөлісіп жатты. Көбінесе аудиториямен еркін байланысқа түсіп, біріге жұмыс жасадық. Әр бір ұстаз өз оқушысына дәл осы тапсырманы берсе, шамамен қандай нәтижеге қол жеткізетінін де айтып, өз эмоцияларымен бөлісіп отырды. Бұл деген сөз элективті курс бағдарламасы дәл қажетті жас ерекшеліктегі аудиторияға арнап, жазылғанын байқадым.

«Көптеген білім беру мекемелерінің озық үлгілерінің тәжірибесі педагогикалық ұжымдардың білім берудің тиімді формаларына, білімалушылар мен технологиялық жұмыс жасау, сонымен қатар, эстетикалық тәрбие берісіне, яғни өнерге баулу арқылы білім берудің формаларын дамытуға, онымен жұмыс жасауға деген құлшынысын көрсетеді» [4] Элективті курс бағдарламасы оқушыларға арналғандықтан, курсты тренерлерге өту барысында біршама таныс және жеңіл болуы да мүмкін жайттарды да атап өттім. Бірақ оқушыларға фокус қалай жасалынуы керек екендігі қайта-қайта ескеріліп, айтылып отырды. Курс барысында әріптестер үшін ең таңсық, таныс емес тақырып макияж туралы болды, оның түрлері туралы айтылған таң қалып, өз таңданыстарын да білдірген мұғалімдер де кездесті. Жасы үлкен бір әріптесіміз, оқушыға макияж не үшін керек деген пәкір айтып еді, бірақ күтімнің неше жастан баслғаны дұрыс, қалай жасалынуы керек және үнемі күтімдегі беті бар тұлға басқа тұлғаларға қарағанда көбірек өзіне сенімді келетінін бейнебаяннан көргеннен кейін, пікірі өзгеріп, өзіне де күтім косметикаларын қарайтынын айтты.

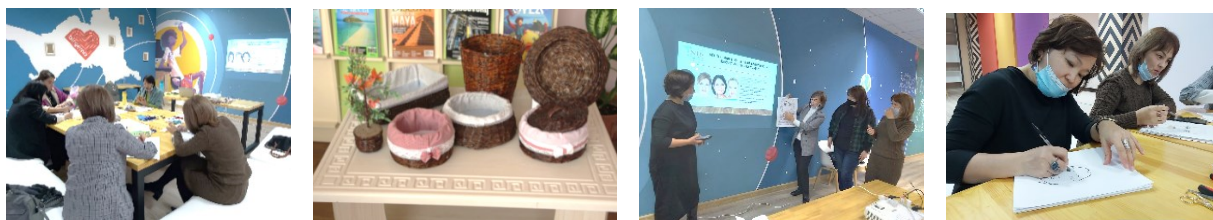

Курс барысында мата бетіне сурет салу, пэчворк техникасында жұмыс жасау барысы ерекше қызықты сәттерге толы болды. Себебі, әріптестер барлық сұрақтарына жауап алды және өз сөмкелерін өз қолдарымен жасап алды. Бұл тәжірибеден көретініміз әр бір қатысушының жүзі жанып, өзіне деген құрметі асып, сенімділігі жоғарылай түскені көрінді. Бұл өз кезегінде элективті курс бағдарламасының мазмұны мен құрылымының қызықты әрі пайдалы екеніне бұлғартпас дәлел деп айтар едім.

Курс он күн көлемінде жүргізілді. Курстан өтуші тренерлер алдағы уақытта тағы да оқушылармен жұмыс жасаушы тренер – ұстаздармен жұмыс жасайтынын ескерсек, барынша балаға тиімді болатын, деңгейлі тапсырмалармен қамтылған әдіс-тәсілдерді қарастыруға тырыстым. Барлығы қызықты болды және қызықтыру үшін жоспарланды. Барлық тапсырмалар сәндік қолданбалы өнермен байланысты болды. Сәндік қолданбалы өнердегі белгілі бір іскерлікті табысты жүзеге асыру үшін ерекше орынды арнайы (кәсіби-көркем) біліктілік алады, сонымен қатар жалпы біліктілік арнайы біліктілікті қалыптастыруда алғышарты және негізгі болып табылады [1]. Бірақ, шоппер бетіне сурет салуға кіріскен кезде, критерийде өз қиялынан еслестетіп, сурет салу керек болатын, бірақ қиялдан салғаннан гөрі, ғаламтордан қараған оңай екенін айтып, көшірме жұмысын жасаған да әріптестер болды. Сондықтан да осы тұсы ақсап қалды. Себебі, курс қатысушысы өз қиялымен салуға әрекеттенгенімен, өз ойларындағыдай болмағаны көрініп тұрды. Бірақ курс қатысушылары ішінде жас ерекшелігі жағынан әлдеқайда жас қатысушы өз қиялынан салып шықты. Бұдан шығатын ой, оқушылар өз қиялдарымен жұмыс жасауда, түспен жұмыс жасауда жақсы нәтижесін берері сөзсіз. Демек осы зерттеу жұмысы барысында көп жұмыс жасалғандығын дәлелейтін тек тәжірибе кезіндегі нәтижелердің жоғары дәрежеде жүргенін ескерсек, ол маған шабыт бере түсті. Апробация кезінде курс қатысушылары да өз тәжірибелерімен бөліскен сәттер де орын алды. Соымен бірге, мен ұсынған әдістерді ғана емес, қатысушы ұстаздардың да ұсынысымен бұйымдарды жасап көрдік. Мысалы, сөмкені тігуде құрақтың қаттама құрақ түрін қолданып көрдік.

Курс барысында, әр күнді міндетті түрде тиянақты жоспарлау керек болды, онымен шектелмей, әдіс-тәсілдерді де түрлендіріп отырдым. Сондай-ақ әр-бір тапсырмаға осы зерттеу сұрағы қосылып, нәтижесі бақыланып отырылды. Күнделікті нәтижені бағалау постеріне жазып, белгілеп отырдым, 10 күнде рейтинг жасалынды. Бұл әрекет оқушының өзін – өзі реттеуі кезінде таптырмас дағды болатыны белгілі. Бірінші зерттеу нәтижесімен салыстыру үшін нәтижелі болған жұмыстарды көрсетуді жөн көріп отырмыз. Әр Төмендегі фотоларда үдерістің бір бөлігі көрініс тапқан.

Әр курс өткізіліп болған соң, зерттеуге алған тапсырмалардың қаншалықты тиімді болғанын, оң және дамытуды қажет ететін жақтары айтылып, курс барысында болашақ тренерлерден кері байланыс алынып отырды. Сонымен бірге, зерттеу тақырыбын ашу үшін сабақпен ықпалдастырудағы әдіс-тәсілдердің қаншалықты өз жемісін бергендігі туралы рефлексия жазып жүру тиімді болды. Қатысушылардың тапсырмаларды қаншалықты игеріп жатқандарын біліп отыру үшін, олардың кері байланыстарын оқытушы өзіне алып, жинақтап жүруі қажет. Курс қатысушыларының жазған кері байланыстарын оқи отырып, алдағы уақытта жақсы жаққа жақсартуға болатынын ұқтым. Осылайша оқушы қажеттіліктерін қарастыруға болады.

Әр сабақтан соң, сауалнама, бірнеше сұрақтардан тұратын жауап парқтарын да алып отырған тиімді. Зерттеу басындағы назарға алынған оқушылар екінші және үшінші тапсырмаларды алған кезде өздерін басқа қырларынан көрсете бастайды және балалар жақсы нәтиже шығара алады. Сабақ барысында жасаған жұмыстарына сәйкес бағалау үдерістері де жүреді. Ол оқушыларды ынталандырады. Балалар осындай әр түрлі деңгейдегі тапсырмаларды орындау арқылы теориялық материалдарды меңгеріп, талдап, жинақтап, зерттеп және бағалауды дамытуға мүмкіндік алды.

Сабақ басында немесе сабақ соңында бекіту мақсатында немесе кіріспе ретінде сыни ойлауды қажет ететін, жоғары деңгейлі сұрақтар қоюға болады. Көрнекті психолог-ғалым А.Н. Леонтьев: “Менің өмірімде мен нені меңгере алмадым, соны ұғына алдым ба, жоқ па, егер ұғынсам, меңгерсем, қаншалықты қандай дәрежеде ұғындым, оның мен үшін, менің жеке тұлға үшін маңыздылығым қандай...” деп, психология ғылымында “мәні” мен “маңызы” деген ұғымдардың түсініктемелерін зерттеген [12]. Сол айтпақшы, мен өз тәжірибемде, көбінесе визуалды тұрғыдан суреттерге және детальдар мен түстік шешімдерге мән беруді сұрап, назарды солай аударуа тырыстым.

Қорытынды

- ✓ Мұғалім: оқушыны тұлға деп қабылдап, оның үнін тыңдауды дағдыға айналдырды;
- ✓ Балалардың бойында сенімділік пайда болды;
- ✓ Сынды дұрыс қабылдап, соған сәйкес өзгеріп отырды;
- ✓ Саралап оқыту әдісін пайдалану арқылы оқушылар өз деңгейіндегі тапсырмаларды өздігінен орындауды үйренді.

Айта кететін тұс,

- Кейбір оқушылар дайын үлгімен жұмыс жасау қалпынан шыға алмады.
- Балалардың қиялмен жұмыс жасау дағдыларын дамытуға келесі зерттеуімді бағыттайтын боламын.
- Зерттеу жүргізу барысында мұғалім де өзгереді, оқушылар да өзгереді.

➤ Бәрі өзгереді: ойлар, сабақ беру әдістері мен тәсілдер, ең негізгісі және бастысы – өз оқушыларына деген қарым-қатынас. Бұл зерттеу үдерісі мұғалімді балалармен жақындастырады, оларды бұрынғыдан жақсы түсінетін болады. Сабаққа деген белсенділіктері артады және шығармашылықтары шыңдалады. Алдағы уақытта да бұл зерттеу өз жалғасын табады.

Ұсыныс:

Әр - бір ұстаз іс-әрекетті зерттеумен айналысу керек деп айтқан болар едім, себебі өз тәжірибенің дамуы, балалардың дағдыны игеруі және кісіби мықты маман болу кепілі.

Зерттеу барысында түйгенім - үнемі ізденсіте болыңыз, сондықтан сабақ беру әдістері мен тәсілдері жаңарып отырады және бұл оқушылардың қызығушылығын арттыру үшін, таптырмас құрал, ең негізгісі және бастысы – өз оқушыларыңызды жақыннан танысыз, бұл өз кезегінде жақсы қарым-қатынас кепілі.

Бұл зерттеу үдерісі мұғалімді балалармен жақындастырады, оларды бұрынғыдан жақсы түсінетін болады. Сабаққа деген белсенділіктері артады және шығармашылықтары шыңдалады. Алдағы уақытта да бұл зерттеу өз жалғасын табады.

(Қосымша мәлімет)

Қол жеткізілген нәтижелер:

✓ Chevron және Caravan of Knowledge ұйымдарының ұйымдастыруымен өтетін Астана қаласында болған Республикалық Science on Stage Qazaqstan фестиваліне қатысып, Республика ұстаздарының арасында ұйымдастырылған I - кезеңнен нәтижелі өтіп, Science on Stage Europe фестиваліне қатысып, 2-этаптың ең үздік бестігінің ішінде болып, өз тәжірибеммен бөлісіп, Еуропа ұстаздарымен біріге тренинг - куртан өтіп, өз біліктілігімді арттырған жайымыз бар.

✓ «Сыртқы келбет сұлулығы» элективті курсы негізінде ұстаздарға және оқушыларға арналған методикалық көмек жасау мақсатында арнайы сайт жасалынды.

✓ «Сыртқы келбет сұлулығы» элективті курсының авторы ретінде авторлық құқық алынды.

✓ «Сыртқы келбет сұлулығы» элективті курсының автор және тренері ретінде тренерлік сертификаты берілді.

✓ Мектеп қабырғасында «Сыртқы келбет сұлулығы» элективті курсы негізінде үйірме жұмысы жүргізіліп жатыр.

Әдебиеттер:

1. Джанаев М.Б. Композиция-білімгерлер шығармашылығының негізі //ХАБАРШЫ. «Көркемөнерден білім беру: өнер - теориясы - әдістемесі» сериясы №4 (65), 2020. - С.52-53. https://www.kaznpu.kz/docs/vestnik/hudozhestvennoe_obrazovanie/2016_1.pdf

2. Shvab K., *The Fourth Industrial Revolution*; EKSMO, 2016; 138с.

3. Жеделов Қ.О. Бастауыш класс оқушыларының бейнелеу өнері сабағында көркемдік қабылдауын қалыптастырудың педагогикалық негізі. – Алматы, 1994. –137 б.

4. Муминова Н.А. Эстетическое воспитание студентов посредством народного искусства // *Образование и воспитание*. - 2016. - No4. – С. 6-7

5. Тарарина Е.В. Практикум по арт-терапии: шкатулка мастера. Научно-методическое пособие. - Луганск: Элтон-2, 2013. - 160 с

6. Рудестам К. Групповая психотерапия / К. Рудестам. – СПб: ЗАО «Издательство «Питер», 1999. - 384 с.

7. Остер Дж. Рисунок в психотерапии. [Текст] Методическое пособие / Дж. Остер, П.Гоул. – М.: Прогресс, 2009. – С. 56.

8. Копытин А. И. Системная арт-терапия / А.И. Копытин. – СПб: Питер, 2001. – 224 с.

9. Кузьмина Е. Р. Нарисуй мне о себе: практическая психология для взрослых и детей. – М.: Когелет. 2001. –48 с. Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Художественное образование», 2016 г. - №1(46). – С 34 -35.

10. Герман М. Модернизм. Искусство первой половины XX века. –2-е изд.,испр. – СПб.: Издательский дом «Азбука-классика», 2008. – 408 с

II БӨЛІМ. МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ II РАЗДЕЛ. МУЗЫКАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

ӘОЖ: 378.2
ҒТАМР: 14.35.07

Л.М. Нарикбаева¹, М.Т. Сәбитов²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан, п.ғ.д., "Музыкалық білім және хореография"
кафедрасының профессоры, e-mail: lora_mn05@mail.ru

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан, "7М01402– Музыкалық білім" білім беру бағдарламасының
2 курс магистранты, "Музыкалық білім және хореография" кафедрасы,
e-mail: makash_94@mail.ru

ДОМБЫРА МЕКТЕПТЕРІНІҢ СТИЛЬДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНІҢ ДАМУ ТАРИХЫ

Аңдатпа

Мақалада авторлар ғылыми әдебиеттерді зерделеу негізінде «домбра» қазақ ұлттық музыкалық аспабының тарихи аспектілерін және «домбра» аспабы атауының этиологиясының мәнін құрастырған, сондай-ақ Қазақстанның әртүрлі аймақтарының (Шығыс, Орталық, Батыс, Оңтүстік) домбырада ойнаудың қалыптастырылған жеті мектептерінің стильдік ерекшеліктерін ажырату тұрғысынан, домбырада ойнаудың білім мен техникалық дағдыларын қалыптастыру қажеттілігін атап көрсетеді. Атап айтқанда, авторлар келесі күйлердің қазіргі оқытудағы аймақтарға қарай ұялық бөліністері жеті мектептерін қарастырады: Алтай домбырашылық аймағы – Шығыс Қазақстан; Арқа домбырашылық аймағы – Орталық Қазақстан; Жетісу домбырашылық аймағы – Оңтүстік Шығыс Қазақстан; Қаратау домбырашылық аймағы – Оңтүстік Қазақстан; Жиделі Байсын домбырашылық аймағы – Сырдария, Арал өңірі; Орда домбырашылық аймағы – Батыс Қазақстан; Түбек домбырашылық аймағы – Маңғыстау.

Түйін сөздер: домбыра, домбырада ойнау, дағдылар, стиль, орындау ерекшеліктері, стильдік домбыра орындау, домбыра мектебі, домбыра аймақтық мектептер.

Нарикбаева Л.М.¹, Сәбитов М.Т.²

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы, Казахстан, д.п.н., профессор кафедры «Музыкального образования и хореографии»,
e-mail: lora_mn05@mail.ru

²Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы, Казахстан, магистрант 2 курса образовательной программы
«7М01402– Музыкальное образование», кафедра «Музыкального образования и хореографии»,
e-mail: makash_94@mail.ru

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ СТИЛЕВЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ДОМБРОВЫХ ШКОЛ

Аннотация

В статье авторами на основе изучения научной литературы, рассмотрены исторические аспекты происхождения казахского национального музыкального инструмента «домбра», сущность этиологии названия инструмента «домбра», а также особенности формирования

стилевых школ игры на домбре, представленных семью школами разных регионов Казахстана (Восточный, Центральный, Западный, Южный). С точки зрения различия стилиевых особенностей исполнения кюев на домбре, авторы подчеркивают необходимость формирования у студентов - домбристов знаний и технических навыков игры на домбре в зависимости от стилей домбровых школ. В частности, авторы рассматривают следующие семь школ обучения исполнению кюев в разных регионах: Алтайская домбровая школа - Восточный Казахстан; Арка домбровая школа - Центральный Казахстан; Жетысуская домбровая школа – Юго-Восточный Казахстан; Каратауская домбровая школа – Южный Казахстан; Жидели Байсын домбровая школа – Сырдарья, Аральский регион; Ордынская домбровая школа – Западный Казахстан; Мангистауская домбровая школа.

Ключевые слова: домбра, игра на домбре, навыки, стиль, особенности исполнения, домбровое исполнительство, домбровая школа, региональные школы.

Narikbayev L.M.¹, Sabitov M.T.²

*¹Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan, Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor of the Department of Music Education and Choreography, e-mail: lora_mn05@mail.ru*

*²Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan, a 2nd-year undergraduate student of the educational program
"7M01402– Music Education", Department of "Music Education and Choreography",
e-mail: makash_94@mail.ru*

HISTORY OF DEVELOPMENT OF STYLISTIC FEATURES OF DOMBRA SCHOOLS

Abstract

The authors consider the historical aspects of origin of the Kazakh national musical instrument "dombra", the essence of etiology of the name of the instrument "dombra" and also the features of formation of style schools of playing the dombra presented by seven schools of different regions of Kazakhstan (Eastern, Central, Western, Southern) on the basis of the study of the scientific literature. From the point of view of differences in the stylistic peculiarities of playing the cues on the dombra, the authors emphasize the necessity of formation of knowledge and technical skills of students playing the dombra depending on the styles of dombra schools. In particular, the authors consider the following seven schools of learning to perform kuis in different regions: Altai dombra school - Eastern Kazakhstan; Arka dombra school - Central Kazakhstan; Zhetysu dombra school - South-Eastern Kazakhstan; Karatau dombra school - Southern Kazakhstan; Zhideli Baisyn dombra school - Syrdarya, Aral region; Ordynsk dombra school - Western Kazakhstan; Mangistau dombra school.

Keywords: dombra, dombra playing, skills, style, performance features, dombra performance, dombra school, dombra regional schools.

Кіріспе. Домбыраны сауаттылықпен ойнап көзін ашқан ұрпақ пен орындаушылар әлде қайда еңбекқорлыққа, адамгершілікке, ұжымдылыққа, кішіпейілділікке, эстетикалық талғамы жоғары болып өседі.«Ұяда нені көрсең ұшқанда соны ілерсің» - деген қанатты сөз осының айғағы іспеттес. Теңіздің түбінде жатқан інжү-маржандай бай өнерімізді келешек ұрпақтың бойларына сіңіріп, тәрбиелеу, олардың дүниетанымын қалыптастыру - әр қазақ отбасының және кез келген музыка маманының міндеті екендігін ұмытпағанымыз жөн.

Қазақстанның музыкалық өнерінің ғасырлар бойғы даму дәстүрі бар. Қазақ халқының мәдениетінің бастауы ежелгі дәуірден бастау алады. Домбыра музыкасының ежелгі шығу тегі де бар, бұған археологиялық жаңалықтар дәлел бола алады. Ежелгі Хорезм қаласын қазу кезінде

кем дегенде 2000 жыл бұрын болған екі жіппен ойнайтын музыканттардың терракоталық мүсіншелері табылды. Бұл аспаптар қазақ домбырасымен типологиялық ұқсастыққа ие және Қазақстан аумағында өмір сүрген ерте көшпенділердің құралдарының бірі болды. Домбыра және сыбызғы музыкасының ең архаикалық үлгілеріне құстар мен жануарлардың атаулары бар күй – аңыздар жатады. Барлығы да ежелгі дін формаларының жаңғырығын сақтап қалды және әлі күнге дейін үнсіз өткен мыңжылдықтардың тарихын алып жүр.

Қазақ халқының басқа халықтардан ерекшеліктерінің бірі ол өзінің ұлттық музыкасының болуы. Атадан студентке жеткен, қадірлеп көзінің қарашығындай сақталып, қымбат қазынаға айналды. Қаймағы бұзылмай жеткен бұл өнердің бір шыңы домбыра шығармалары. Бұл мұра ғасырдан ғасырға іріктеліп, сұрыпталып, сүргіленіп, түрленіп жеткен халықтың өзімен бірге дамып, қалыптасып отырған. Байырғы кезде қазақ үйінің төрінде әрдайым домбыра ілулі тұрған немесе үй-ішінің біреуі домбырада күй шертпейтін отбасы қазақ арасында кемде-кем болған. Осы орайда халық арасында сұрақтар пайда болуы мүмкін. Осы домбыра, қайдан шыққан? Нені білдіреді? Ол қай кезден бар? Неге домбыра қазақ арасында соншама кең таралған? Осындай сұрақтарға жауап іздеп көрелік.

Негізгі бөлім. Белгілі зерттеуші Хайролла Жүзбасовтың пікірінше домбыра сөзі «дөпбұра», «дәлбұра», «дембұра» деген сөздердің тізбегі арқалы жасалған [1]. Бұл белгілі бір логикаға бағындырылған қызғылықты жорамал. Тағы бір болжамды этнограф Ерік Көкеев еңбектерінен табуға болады. Ғалымның пікірінше «том» деп түйюлі жұдырық немесе қолдың саласы айтылады. Кейіннен бұл түбір ұянданып « домға» айналған, «быра» тіркесі бір нәрсені шерту, тарту, дыбыс шығару деген мағына береді-мыс. Яғни домбыра сөзі «қолдың саласымен немесе бес саусақпен шекті шерту» деген мағына береді. Кейбір деректерде «домбыра» сөзі арабтың «дунбаһи бурра» тіркесінен, яғни «қозы құйрық» деген сөзінен қалыптасқан деген долбар әңгіме бар. Бұлай дегенде шамасы домбыраның шанағының сүйірленіп барып, қозы құйыршықтанып бітетіндігін негізге алған болуы керек.

Құдайберген Жұбановтың еңбегінде «күй» сөзіне мынадай пікірін білдіреді: «Қазақта «күй» түрінде айтылатын шағатай, ұйғыр тілдерінде, анатоль түрік тілінде «көк» болып айтылуы тиіс. Қазақтың «и» дыбысының бір қатары шағатай тілінде, ескі ұйғыр тілінде, түркімен, эзірбайжан, анатоль түріктерінің тілінде к, г-ге айналады. Қазақша «байламақ» деген сөз оларша «бағламақ» болады; қазақша «тимек» деген сөз оларша «текмек» болады ... сондықтан «күй» деген сөз оларда «көк» болуы табиғи нәрсе», - дейді.

Сондай-ақ Ақселеу Сейдімбек те осы пікір жайлы «Күй деп басталатын қай сөздің де сезіммен астасып жатыр [2]. Сол сөз көшпенділердің ең киелі сезімі – тәңірлік наным сеніммен ұштасып жатады. Демек, «күй» деген сөз әу баста Тәңірлік құбылысты білдірген. Тәңірдің дыбысы деген сенімдегі мағынамен шендес болғаны аңғарылады», - деп Құдайберген Жұбановтың пікіріне қосылған.

«Күй» сөзі түрік тілдерінің деректерінде ХІ ғасырдан бері белгілі. Махмұд Кашқаридің әйгілі еңбегі «Дивани лұғат ит түрік» атты сөздігіндегі «көк» (қазақта күй болып айтылады) деген атау аспапты музыканы да , әнді де білдіреді [3]. Осы күнгі татар тілінде де «күй» сөзі аспапты музыка мен вокалдық музыкаға ортақ қолданылады. ХVІ ғасырдан бермен қарай «күй» сөзі тек аспапты музыканы ғана білдіретін мағынаға ие болады.

Ен далада күн кешкен елдің аузынан шыққан «күй» деген сөздің аспаптық музыкаға тән атау екені, оның түп-тамыры одан да арғы замандарда жатқаны он төртінші ғасырдан бері белгілі. Осыған дәлел байырғы заманда 600 жыл бұрын тасқа салынған суреттің табылуы. Сондай ақ «күй» сөзінің көнелігін білдіретін тағы бір дерек қазақта «Ақсақ құлан» атты күй болуы. Туу тарихы жағынан бұл күй Шыңғыс хан жорықтарымен тұстасады. Қазақ халқының басына қара заман боп орнаған ХІІІ-ХІV ғасырдың тарихи оқиғаларын баяндайтын шығармаларды алсақ, олардағы музыкалық тілдің тереңдігі, асқан шеберлікті керек ететін ойнау әдіс-амалының молдығы, аңыз хикаяларды суреттеудегі бағдарламалық жүйесі Қазақстан жерінде аспаптық музыка мәдениеті аса жоғарғы дәрежеде ертеде-ақ дамығанына бірден бір айғақ.

Қазақ халқының тұрмыс-харекетімен, өмір-тіршілігімен әрқашанда тығыз байланыста болатын күй – жүздеген жылдардан бері қанат жайып, өркендеп келе жатқан жанр. Халқымыздың музыкалық қазынасында сары алтындай сандалкер күйлер жүздеп саналады. Оларды хатқа түсіретін нота мәдениеті жоқ болса да, сыры мен сымбатын жоғалтпай, қайта ажарлана, әрлене түсіп, ауыздан ауызға көшіп, атадан студентке мирас боп қала берді. Әлбетте, құм басқан қалалардай, бізге жетпей, уақыт шыңының астына көміліп қалған күйлер де есепсіз екені және даусыз.

Көрнекілік әдістері. Көпке белгілі, қазақтың халық арасында ең кең тараған музыкалық аспабы – домбыра. Оның әлденеше себептері бар.

Біріншіден – домбыраны жасау аса қиынға соқпайды, қолы ұсынақты адам көрінген ағаш затынан жасап ала береді.

Екіншіден – домбырада тарту, үйрену, басқа аспаптарға қарағанда аса қиынға соқпайды. Домбыраның пернелері барлық дыбыстарды скрипка сияқты мойын бойлап іздетпей, дәл үстіне түсіреді. Қай пернеде қандай дыбыс бар екенін баста біліп алса, ұмытпау дәрежесі айта қалғандай болса, орындаушы кейін де сол пернені оңай тауып алады.

Үшіншіден – домбырада түрлі жағдайда тартуға бола береді, үйде отырып та, түрегеліп тұрып та, шалқадан жатып та, ат үстінде де. Бұл айтылғандар, халық аралап жүрген домбырашылар үшін аса керекті жағдай. Халық орындаушылардың ат үстінде тұрып тартуларыда, шалқасынан жатып тартулары жайында ел аузында әңгімелер көп. Бірнеше күн бұрын кетіп қалып, екі-үш күннен кейін қайтып келіп, үйдің үстінде қалықтап жүрген Топан атты бүркітін түндіктің ашық жерінен көрген Дәулеткерейдің жақсы көрген қыранына арнап шалқасынан жатып тартып шығарған «Топан» күйі немесе Тәттімбетпен күй тартысқан Абайдың анасы Ұлжанның сиңлісі Тайғараның (Малғара) кей кездерде орнынан түрегеліп кетіп домбыраны емшектің үстіне қойып тарту – оның адам ыңғайына келе беретіндігін дәлелдейді.

Төртіншіден – домбыра сүйемелге де ыңғайлы. Мұнда шалқайыңқырап отырып әндетуге де болады. Әншінің даусына кесел келтірмейді.

Сондықтан домбыра, бір жағынан әншінің жыршының ақынның да «қолқанаты». Әрине, домбыра бәрінен бұрын орындаушылар аспабы. Қазақ шығармаларының көпшілігі домбыраға арналып шығарылған.

Пікірталасты меңгеру. Орынаушылардың орындау мәнері аймақтық ұяларына байланысты дамиды. Домбыра дәстүрі интонациялы саз ретінде әуелде бір түбірлі болғанмен орындаушылық мәдениеттің тезіне түскен кезде әртүрлі арнаға түседі. Қазақтың домбыра өнері негізінен төкпе, шертпе деп айдарланған екі машыққа бөлінеді, соған орай олардың жерге, топыраққа тартып тұратын айшықты мінездемелері де бар. Төкпе және шертпе деген анықтама тәсілі тартысына байланысты туындаған кейінгі аттар, Ахмет Жұбановтың «Ғасырлар пернесі» кітабындағы Тәттімбет жайлы зерттеуде шертпе күй деген сөз кездеспейді, мұндай атау Уали Бекеновтың кітаптарынан кейін енген (Шертпе күй шеберлері). Күйлердің қазіргі оқытудағы аймақтарға қарай ұялық бөліністері жеті мектепті құрайды [4]:

- Алтай домбырашылық аймағы – Шығыс Қазақстан;
- Арқа домбырашылық аймағы – Орталық Қазақстан;
- Жетісу домбырашылық аймағы – Оңтүстік Шығыс Қазақстан;
- Қаратау домбырашылық аймағы – Оңтүстік Қазақстан;
- Жиделі Байсын домбырашылық аймағы – Сырдария, Арал өңірі;
- Орда домбырашылық аймағы – Батыс Қазақстан;
- Түбек домбырашылық аймағы – Маңғыстау.

Домбырашылық ұялардың бұлай бөлінуінің жүйесін алғаш ұсынған Ақселеу Сейдімбек болды («Күй шежіресі» монографиясы), оған дейін мұндай мектеби жіктеу жасалған емес [2]. Бұл орындаушылардың тарихы мен орындалу мәдениетіне дұрыс бағдар бере алатын нақты әрі дәл анықтама болды. Қазақ шығармаларының аймақтық ұяларының мұнан да басқа әлі айқындала қоймаған домбырашылық мектептер бар, олардың көбісі өзінше төбелі мәнер болғанымен аз

ескеріліп жүр. Алтай домбырашылық мектебінде – Тарбағайлық, Арқада – Тоқырауындық, Жаңа арқалық, Жетісуда – Таластық, Қаратауда – Күнгеілік, Жиделібайсында – Аралдық, Ордада – Оралдық, Түбекте – Үстірттік (Түркіменше шалу мәнері) мектептер қалыптасқан, және олар жеке домбырашылық ұя болуға әбден лайықты.

Бұлардан өзге Іле, Шығыс Түркістан мен Байөлке жеріндегі домбырашылық те өзінше төрге шығуға тұрарлық мәнерлі мектептер. Осы мектептер өкілдері – Аққыз, Тоқа, Байсерке, Үсен төре, Мәмен, Әренжан, Есір сияқты домбырашылар орындаушылықтың шыңына шығып, артына із қалтырған домбарашылар. Бұл мектептер тәжірибеде орындаушылығы бөлек домбырашылық өнер болып бағаланғанымен, жоғарыдағы мектептердің атына жалпылама телініп жүр. Осыларды қомақтай айтқанда қазақтың домбырашылық ұяларының жалпы саны он сегіз болар еді: Алтай, Тарбағатай, Арқа, Жаңа арқа, Тоқырауын, Жетісу, Талас, Қаратау, Қаратаудың күнгеі, Жиделібайсын, Арал, Орал, Түбек, Үстірт, Іле, Шығыс Түркістан, Байөлке.

Домбырашылық ұялардан басқа үлгілік мектептер де бар. Әрбір домбырашылық ұяның басында сол саладағы орындау мәнерін жасаған тұлғалар бар. Байжігіт, Тәттімбет, Қожеке, Сүгір, Қазанғап, Құрманғазы, Абыл сияқты домбырашылар өз мектебінің іргетасын қалағандар және шығармашылығы ерен жасампаз (реформатор) сазгерлер. Олардың үлгілерін ары қарай дамытқан замандық домбырашыларымыз солардың шәкірттерінің қолынан күй алғандар, әрі сол күйлерді тарту барысында өз орындаушылық мектептерін де қалыптастырған домбырашылар. Осы күні Әбікен Хасенов, Мағауия Хамзин, Нұрғиса Тілендиев, Жаппас Қаламбаев, Төлеген Момбеков, Садуақас Балмағамбетов, Бақыт Басығараев, Қали Жантілеуов, Рыспай Ғабдиев, Сержан Шәкіратов сияқты домбырашылардың орындаушылық мәнерлері де өз кезегінде жалғасын тауып, жеке мектеп болып қалыптасқан үрдіс саналады [5].

Әрине, осы аймақшылықтарын өз ерекшеліктері, яғни бір – бірінен айырмашылығы бар. Мысалы, Құрманғазы мектебі дауылды, оң қолының ауқымы кең және динамикалық күшінің болуы, Дәулеткерей мектебі биязы, лирикаға әсемдікке жақын, оң қолдың қағыс шеңбері «тар» болады. Қазанғап өзінің саздылығымен, күйдегі ұзақтықтың (размер), қағысымен ерекшеленсе, Дина мектебінде де өзіндік ерекшелігі бар: өзгеріп кететін ырғағы, оң қолдың бес саусағының бірінен соң бірін кезектестіре ойнау, Маңғыстау мектебі сүйрете қағуы (триольді тез алуы), шалыс қағыс алынуы, күй тарту кезінде қағыстармен оң қолдың түрліше ойнату. Арқа мектебінің басты айырмашылығы шертіп тартылуы, сол қолдарының аппликатурасы, сондай-ақ ол дәстүр шығармаларын «текстсіз ән» деуге болады, Жетісу шығармаларында қағыс қағу, перне басу амалдары және саздық ерекшеліктері, эпикалық тұрғыдағы аңыз-әңгімеге лайық ежелгі күй сазын байқатады. Қаратау мектебі шертпе және төкпе қағыстар аралас болып келсе, Алтай – Тарбағатай мектебі де ән тектес, ойнақы, бір сазды ән регистрде қайталау.

Халық арасында күй өнерінің саз-сарындары бойынша айырып тану үшін «төкпе күй» және «шертпе күй» деген атаулар қолданып жүр. Ақселеу Сейдімбектің айтуынша, «төкпе», «шертпе» сөздері жеке күйлердің табиғатына қатысты анықтауыш бола алар. Ал, тұтас бір домбырашылық мектептің қасиет – болмысына анықтауыш бола алмайды. Себебі, тұтас бір өңір – аймақта қалыптасқан домбыраорталықтары былай тұрсын, бір ғана домбырашы-композитор туындыларында шертіп тартылатын күй де, дауылдата төгіп тартылатын күй де кездеседі. Мәселен, бір ғана Тәттімбеттің «Саржайлау», «Былқылдақ», «Сылқылдақ» шертіп тартылса, «Бес төре» күйі жігерлі серпінмен тартылады. Оны былай қойғанда, жалқы тұрған бір ғана күйдің өн бойыныңда бірте шертіп қағуды, бірте серпе төгіп қағуды, енді бірде іліп қағуды қажет ететін сәттер бар. Мәселен, Әшімтайдың «Қоңыр қаз», Дайрабайдың «Дайрабай» сияқты шығармалары сол бір ғана күйдің өн бойында біресе шертіліп, біресе дауылдата төгіліп тартылады [6].

Сондай-ақ тағы бір дәлел бұл сөздер тек домбырамен тартылатын күйлердің ғана қадір-қасиетін анықтайды. «Төкпе» және «шертпе» деген атаулар қобыз, сыбызғы, сазсырнай, месқобыз сияқты аспаптарда күйлердің қасиетін анықтауға келмейді. Себебі, бұл аспаптар шертіп те, соғып та тартылмайды.

Сол үшін тағы да сол Ақселеу Сейдімбектің пікіріне жүгінуімізге тура келеді. Ол қазақ халқының дәстүрлі талғам - танымы бойынша күй атаулы өзінің саз-сарынына орай **«қоңыр**

күй», «тік күй» және «бойлауық күй» үшке бөледі. Осы атаулардың әрбірі жеке күйдің саз-сарынын да анықтайды. Мысалы, **қоңыр күйлер** философиялық ойға құрылып, көбінесе өмірдің ойлы, мұңлы сәттерін толғайды [2]. Сол арқылы тыңдаушыны сабырға шақырады немесе өмірдің мән-мағынасын зердеге ұялатады. Айталық Ықыластың «Қоңыр», Тәттімбеттің «Көкейкесті», Қазанғаптың «Көкіл», Дәулеткерейдің «Жігер» сияқты шығармаларын айтуға болады.

Тік күйлер болса, өмір құбылыстарын тыңдаушысына елестетіп отырады. Тік күйлер өмірдің қызық да күрделі құбылыстары туралы дыбыспен сурет салады, дыбыспен баяндап береді. Әрі қарай тыңдаушысы өз өресі, өз сезім түйсігі жеткен жерге байлам жасайды, белгілі бір әсерге бөленеді. Тік күйдің классикалық үлгілері ретінде Құрманғазының «Ақсақ киік», Әшімтайдың «Қоңыр қаз», Нұрғисаның «Аққу» сияқты шығармаларын атаған жөн.

Бойлауық күйлер көбінесе жоқтау сарынымен өмірдің қайғылы, зарлы сәттерін бейнелейді. Мәселен Ықыластың «Ерден», Әбдидің «Қосбасар» шығармалары.

Қорытынды. Күйлердің өскелең ұрпаққа беретіні көп-ақ. Тек сол көркемдік, эстетикалық азықты үнемі, дер кезінде үнемдеп, педагогикалық және психологиялық қағидалармен жастарды баули білгеніміз жөн. Сан ғасырлар бойы домбырашылар қолында дамып, ұлттық ерекшеліктерді бойына жинаған күй өнері, қазақтың сезімі мен ойын кең ауқымда суреттей келе, оның шын мәнінде қазақтың музыкалық құдіретіне айналды.

Дәстүрлі музыка өнері еліміздің тарихымен байланысты. Тарих қойнауына терең бойлап, өткенкүннің үзік сырларын ой сүзгісінен өткізіп қарасақ, әрідегі Оғыз, Қапшақ, Сақ пен Ғұн, берідегі Түрік нәсілінің белінен тараған халықтың ілкілдегі баба өнері қазақ жерінің күрең топырағында тамырын тереңге тартыпты. Кейін түркі тілдес туысқан елдер шартарапқа тарыдай шышылып қазақ елі дербес ұлт болып жеке дара шықты. Өзінің тілін, діңін, мәдениетін қалыптастырды. Бірақ қалай дегенде де біздің ұлттық музыкамыз туыс халықтарымен байланысты. Басты айырмашылық оларда бәрі, яғни ән де, музыка да, би де «Күй» деген бір-ақ сөзбен атаған.

Қазақ музыка өнерінің тарихи тамыры Қорқытқа дейінгі ғасырларға жатқандығын материалдық мұралар айғақтап отырғанмен, халық шығармаларының қай ғасырда туғандығын дөп басып айту қиын. Олар хатқа түспеген күйі әр ұрпақтың құймақұлақ арқылы ғана бізге жетіп отыр.

Қазіргі кезеңде домбырашылық өнер қанатын кең жая, қазақ деген ұлттың дәстүрлі мәдениетінде самғауда. Бодандық кезеңнен аман-есен өткен домбыра аспабы елімізде айырықша орын алуда. Қазақ Ұлттық Музыка академиясы, Құрманғазы атындағы Ұлттық консерваторияда, еліміз бойынша көптеген колледждерде қаншама болашақ домбырашы мамандар білім алуда. Оған жұмыс істеп жүрген осы оқу орындарының түлектерін қосайық... Әрине, қиынға соққан мәселелерде бар, бірақ өте келе адам түзеліп, адаммен заман да түзеліп бәрі орнына келеді. Тек уақыт қажет.

Әдебиеттер:

1. Дүкенбаева З. Қазақ шығармашылық интеллигенциясының тарихы (1914-1941). – Алматы: Ғылым, 2003. - 330 б.
2. Сейдімбек А. Күй шежіре. 2-т. – Алматы, 1997.
3. Сейдімбек А. Қазақтың күй өнері. – Астана. – 762 б.
4. Казахское народное прикладное искусство, 1–3 т., 1986–90.
5. Сарыбаев Б. Қазақтың музыкалық аспаптары. – Алматы. - 152 б.
6. Аманов Б. Тартыс – инструментальные состязания // Казахская традиционная музыка и XX век. – Алматы: Дайк-Пресс. - 544 с.

References:

1. Dukenbaeva Z. History of the Kazakh creative intelligentsia (1914-1941). – Almaty: Science, 2003. - 330 P.

2. Seidimbek A. *Kui genealogy*. 2-*Almaty*, 1997.
3. Seidimbek A. *Kazakh Kui art*. *Astana*. – 762 P.
4. *Kazakh Folk Applied Art*, 1-3 vol., 1986-90.
5. Sarybayev B. *Kazakh musical instruments*. *Almaty*. - 152 P.
6. Amanov B. *Tartys – instrumental competitions // Kazakh traditional music and the twentieth century*. – *Almaty: Dyke Press*. - 544 p.

ӘОЖ: 7.011.2
ҒТАМР: 18.45.01

Ж.С. Султанова

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан,
Философия докторы PhD, "Музыкалық білім және хореография"
кафедрасының аға оқытушысы, e-mail: zhanagul_sultan@list.ru*

ЕУРОПА ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТЕАТРЛАРЫ АРАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ГЕНЕЗИСІ

Аңдатпа

Мақалада Еуропа сахна дәстүрлері мен қазақ театры формасы арасындағы өзара табиғи ұқсастықтар жайы талданады. Автор мұны итальянның дель-арте комедиясындағы белгілі кейіпкерлер мен қазақтың ауыз әдебиетінен драматургия саласына енген танымал тұлғалар арасындағы бір-біріне болмысы келіп тұратын кейіпкерлерді салыстыру арқылы жасайды. Сондай-ақ, екі жақтағы қаһармандардың ұлттық бітіміне тән ерекшеліктерін де сөз етіп өтеді. Фольклордан драматургиялық туындыларға енген осы образдар сол пьесалардың да көркемдік дәрежесін көтеріп, мазмұнын байытып тұр. Автор мұны нақтылы мысалдармен дәлелдеп береді. Дегенмен, қазақ драматургтерінің өз кейіпкерлерін сомдауда әлем драматургиясының озық үлгілерінен, соның ішінде дель-арте үрдісінен үйренгендері де байқалады.

Түйін сөздер: қазақ театры, кейіпкерлер, форма, сахна, ұқсастық, комедия дель-арте, итальян, образ, әлем классикасы, қазақ фольклоры, импровизация, сценарий, карнавал.

Султанова Ж.С.

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан,
доктор философии PhD, старший преподаватель кафедры
"Музыкальное образование и хореография", e-mail: zhanagul_sultan@list.ru*

ГЕНЕЗИС СВЯЗИ МЕЖДУ ЕВРОПЕЙСКИМИ И КАЗАХСКИМИ ТЕАТРАМИ

Аннотация

В статье анализируются закономерные сходства между традициями европейской сцены и формой казахского театра. Автор делает это, сравнивая известных персонажей итальянской комедии дель арте и известных личностей, вошедших в сферу драматургии из казахской устной литературы. А также особенности, присущие национальному перемирию героев с обеих сторон. Эти образы, вошедшие в драматургические произведения из фольклора, поднимают художественную степень и обогащают содержание этих пьес. Автор доказывает это на конкретных примерах. Тем не менее, видно, что казахские драматурги в исполнении своих героев учатся на лучших примерах мировой драматургии, в том числе в процессе дель-арте.

Ключевые слова: казахский театр, персонажи, форма, сцена, сходство, комедия дель арте, итальянский, образ, мировая классика, казахский фольклор, импровизация, сценарий, карнавал.

Sultanova Zh.S.

*Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan,
PhD, Senior Lecturer at the Department of Music Education and Choreography,
e-mail: zhanagul_sultan@list.ru*

GENESIS OF RELATIONS BETWEEN EUROPEAN AND KAZAKH THEATERS

Abstract

The article analyzes the natural similarities between the traditions of the European stage and the form of the Kazakh theater. The author does this by comparing the famous characters of the Italian commedia dell'arte and famous personalities who entered the field of drama from Kazakh oral literature. As well as the features inherent in the national truce of heroes on both sides. These images, included in dramaturgical works from folklore, raise the artistic degree and enrich the content of these plays. The author proves this with concrete examples. Nevertheless, it is clear that Kazakh playwrights in the performance of their heroes learn from the best examples of world drama, including in the process of del arte.

Key words: Kazakh theater, characters, form, scene, similarity, commedia dell'arte, Italian, image, world classics, Kazakh folklore, improvisation, scenario, carnival.

Кіріспе. Қазақ театрының қалыптасып, дамуына әлем театры қауымдастығы, соның ішінде Еуропа сахна дәстүрлері аз ықпал еткен жоқ. Біз осы мақалада қазақ және шетел театрларындағы формалардың өзара сырттай байланысы бар екеніне көз жеткіздік. Бұл байланыс алдымен аталмыш өнер ордаларының бастау алар кездеріндегі тақырыптары аясынан көрінеді. Бұған екі жақтың да бастапқы кездері өз елдерінің ауыз әдебиетінің бай мұраларына арқа сүйегендері дәлел. Соның ішінде бізге өз сюжеттері мен характерлерінің бір-бірлеріне ұқсастығы жағынан итальянның дель арте комедиясы біршама жақынырақ көрінеді.

Дель арте комедиясының бір өзгешелігі, онда негізгі оқиғалардың желісін суреттеп беретін жалпылама сипаттағы сценарийлер ғана болды. Сахнадағы ойындар соның негізінен шығарылып, қойылым барысына орай өзінің жалғасын тапты. Олардың түрлері әр қалай болатын. Сценарийлердің барлығы дерлік комедиялық ойындарға арналды. Дегенмен, сол шоғырда трагедия да, пастораль да кездесіп тұрды. Қойылымдарда арнайы жазылған мәтіннің болмауы суырыпсалуды секілді тағы бір ерекшелікті алып келді. Актерлер ойында айтылатын сөздерді сахнадағы қимыл-қозғалыс барысында әрбір масканың характеріне қарай лайықтап, сол сәтінде өздері ойдан шығарып айта беретін.

Дель арте комедиясынан орын алған қарапайым адамдар ортасынан шыққан әлеуметтік типтер оның барлық интригасының негізі болды. Біз солардың арасындағы Панталоненің бейнесінен өзіміздің Қарабайға тән белгілерді көптеп кезіктіреміз. Жазушы-драматург Ғ.Мүсіреповтің «Қозы Көрпеш – Баян сұлу» трагедиясының діңгегін ұстап тұрған басты кейіпкерлердің бірі – Қарабай сараңдықтың, қызғаншақтықтың, іштарлықтың, надандықтың, ашкөздіктің, настықтың, қорқаулықтың, қараулықтың, адамға тән барлық жетіспеушіліктер мен кемшіліктердің белгісі болса, итальянның Панталонесі өзінің барлық әрекетімен соның бір сыңары сияқты әсер береді. Бұл жағынан екеуі бір-бірінен қалыспайды. Бір айта кетерлігі, дель артенің кейіпкерлері кейде өздерінің әлеуметтік жағдайларын нақты ситуацияларға қарай өзгертіп тұрады. Мысалы, Панталоне бір ойындарда отбасылы адам болып көрінсе, келесі бір қойылымдарда әу бастан бойдақ болып келе жатқан кісі кейпіне еніп шыға келеді. Біздің Қарабайда бұл жоқ. Есесіне, отбасыны үйіріп ұстап отырған кездерінде екеуі тағы бір-бірінен айнымай қалады. Ол негізінен геройлардың өз балаларына өмірдегі орнын тауып беру жағын көбірек күйттеп, тағдырларына қатты араласа кетулерінен көрінеді. Қарабайдың жылдар бойы тірнектеп жинаған малын өзінде аман сақтап қалу үшін қызы Баянды бесікте жатқанда

атастырып қойылған күйеу жігіті Қозыға қоспай, Баянды алса, малдан ешқандай үлес сұрамайтыны анық делінетін Қодарға беруге ынталы болуы осыны білдіреді.

Зерттеу әдістері. Жазушы-драматург Қарабайдың бейнесі арқылы сараңдықтың өзіндік философиясын, осы әрекеттерінің логикасын әдемі шиырып шығарып береді. Сондықтан Б.Құндақбайұлы ол туралы: «Классикалық үлгідегі сараңдардың біздің Қарабайдың өзіндік ерекшеліктерімен, ұлттық қайталанбас болмысымен сомдалған, – деп жазды. – Ғ. Мүсірепов ұлттық топырақта, ауыз әдебиетінде, түрлі аңыз-ертегілерде әр қырынан кездесетін сараңдардың жиынтық бейнесін жасаған» [1, 54 б.]. Ғалымның ойынша, Қарабай образын барынша көркемдік кескінде көрсетуде онымен жүргізілген әрбір дерлік диалогтар мен ол айтатын монологтар керемет роль атқарған. Қарабайдың аузынан уф етіп естілген кез келген сөз бен сөз тіркесінен осыны аңғаруға болады. Біз алғаш шымылдық ашылған кезде-ақ «жүктің әр жеріне бірденелерді тығып жүретін» Қарабайды көрген бойда оның өзінен басқа жан баласына сенбейтінін байқай бастаймыз. Оның кейін де әлдекімге сенім білдіріп кеткені шамалы. Тек ақылдасатын, өзі сенетін жан баласы болмаған соң көмекшісі, шабарманы, кеңесшісі Жантыққа арқа сүйеген түр танытады. Сөйтіп жүріп, мүттәйім Жантық құрған терең тұзаққа қалай түскенін білмей қалады.

Өзінің айналасындағы жұртқа деген сенімсіздік Қарабайдың күнделікті тұрмыстық келбеті. Сол себепті де біз: «Қарабайдікі дегенде бұл жұрттың қызықпайтыны болсайшы! Тек талап алайын деп отыр... Түс көрсе, менің жылқымнан басқаны көруді қойды бұл ел! Ел дейді мұны! Ел ме екен осы? Жау емес пе торлап отырған!.. Адыра қалсын бүйтіп ел болғаны!.. Қайран қолды қолда кеткелі тұрған иесіз дүниелік», – деп қарадай түңіліп отырған оны көргенде, бір жағы аяймыз, бір жағы күлкіге көмілеміз. Өйткені, Қарабай тірлігінің барлық болмысы мен сиқы осындай. Оны бұл қалпынан ажырату, алып шығу мүмкін еместей. Жанында жүрген жанның бәрін өз малына көз қадап, сұғын салған қарақшы, сұғанақ, қызғаншақ, қорқау, қарақшы көретін Қарабайда өзі бір талын жемесе де, сол малының санын көбейткен үстіне көбейткеннен, байыған үстіне байи бергеннен басқа ешбір мақсат та, мұрат та жоқ.

Сатиралық типтегі келесі қарттың образы – Доктор. Ол – дәрігер. Сонымен бірге, Болонья университетінің заңгері. Оның ұстаздары антикалық дәуір заңнамасы – «Юстин кодексін» ашқан. Бұл персонаж да жағдайға қарай өзінің мәртебесін ауыстыра салады. Оның оқымысты кейпіне келе қалатын да шағы кездеседі. Сондайда қара мантия киіп алып, жұртты үйретіп, оқытуға тез ауысып жүре береді. Еуропада юриспруденция қалыптасуы жолында көп еңбек сіңірген. Алайда, уақыт өте келе, догматикке де айналып кетеді. Негізі, оның кәсіптік қызметі жағы көбірек көрсетіледі. Бізде нақты Доктормен үндесе кететін кейіпкер болмаса да, оның кейбір іс-қимылдары алуан түрлі қуларымызды еріксіз еске түсіріп өтеді. Соның ішінде жазушы-драматург, қазақ комедиясының атасы Б.Майлиннің «Шаншар молда» атты бір перделі комедиясындағы басты кейіпкер, осы аттас молдаға ұқсататын тұстарымыз да бар.

Аталмыш пьеса Шаншар молданың арам пиғылы мен адамгершілікке жат әрекеттерін әшкерелеуге арналған. Ол қазақтың «Аңқау елге – арамза молда» деген мәтелі бағытталған кейіпкер сияқты. Молда надан ғана емес, сонымен бірге сауатсыз, сондықтан балаларды дұрыстап оқытуға, оларға білім беруге оншалықты ықтияр емес. Мұнысы оның Ахметқали, Серікбай, Жаманбай деген балаларға ертелі-кеш: «Кәпірмісің, мұсылманбысың? Алқамдолла, мұсылманмын. Қашаннан бері мұсылмансың? Алмысақтан бері мұсылманмын», деген сұрақ-жауаптан тұратын сөздерді жаттата беретінінен де көрінеді.

Арамза молданың жеке басының бар мүддесі мен тілегі – баю, пайда табу, қызыққа кенелу. Соның жолында мысық тілеулі, арам пиғылды неме кісі өлімінің көп болуын кәдімгідей арман етеді. Бұл қазақтың «Өлеңді жерде мал семіреді, өлімді жерде молда семіреді» деген баяғыдан келе жатқан мақалының астарында жатқан шындықты ашып бергендей болады. Сондықтан Шаншар молда өзімен-өзі оңаша отырған кезінде: «Мен бір бақытсыз, өзім сияқты молдалар ақшаны күректөп тауып жатыр. Олардың елінде өсім көп: күн құрғамай өлім... Қанапияның шешесі мен келгенде өледі деп жүр еді, о да жазылып кетті... Екі-үш баланың бес-он тиыннан берген жұмалығынан не өнсін!.. Бірі оңбаса, бірі оңбайды, басқа жағынан да бақытымның ашылып тұрған жері жоқ» [2, 9-10 б.], – деп, бір кемпірдің өлмей, аман кеткеніне реніш білдіре

келіп, ауылда ақшаны күреп табуға мүмкіндік беретін өлімнің аздығына ашықтан-ашық налиды. Үш баланы оқытқаннан алатын жұма сайынғы ақыны азырқанып отыр. Мұның арғы жағында «басқа жағынан бақыты ашылмай» жүргенін әлі күнге дейін жалғыз басымен қалып, қу тізесін құшақтап жүргенімен байланыстырады. Сосын тұрып: «Маған өмірімде бір әйел соқтығып көрген емес. Өз аяғымен келіп соқтығу түгіл, өзім барып бас исем де көнбейді. Әлде, менің әйел қызығатын түрім жоқ па?.. Бәрін қойып, мына көзді айтсайшы: осы көзім сұлу-ақ емес пе!.. Қандай әйел болса да, мен дегенде іріп-ақ кетуге тиіс емес пе!», – деп қайран қалады.

Молданың нәпсісі бұзылып жүргенін сезген Әбіш деген қу сосын оны масқара ету жолын ойластырады. Байдың келіні Нағимамен әмпей-жәмпейі бар ол өзінің бұл әрекетінің артын жабу үшін көңілдесімен кеңесе отырып, сол байдың есігінде жүрген Зағипа есімді кәрі күйеуі бар әдемі келіншекті молдамен қоспақшы болады. Оның мұндай пиғылын молда қуана қарсы алады. Көрікті қызған кезінде соққан Әбіш сол бойда Зағипаны тауып алып, оны молдамен кездесетін етіп көндіріп, екеуін біріне-бірін айдап салады. Ал молдаға келіншекті өзіне сыртынан ынтық етіп көрсеткен қу сол жерде екеуінің жолығуларын әп-сәтте ұйымдастырып жібереді. Ақырында осы жас әйелмен бірінші рет кездесіп отырған сәтінде үстеріне бай мен Тынымбай есімді тақуа кісі кіріп келіп, жоспары іске аспай қалғаннан бөлек, қарадай тұрып, жұрт алдында масқара болады. Келушілер молданың жанында тығылып отырған Зағипаны көріп, бұларды мазақ етіп кетеді. Сөйтіп, осы ісінің әлі басталмай жатқан кезінде-ақ бірден қолға түсіп қалған молданың абыройы аяқ астынан айрандай төгіледі.

Зерттеу нәтижелері. Жазушы-драматург өзінің алғашқы драматургиялық туындысы болып табылатын бұл күлкілі пьесасында ауылдағы балалар мен молданың кескін-келбеттері астарлап әдемі ашқан. «Майлин сахна талаптарын, театр шарттарын білетін, жанр заңдылықтарын ескеретін қаламгер екендігін аңғартқан, – деп атап өтеді осы орайда Р.Нұрғалиев. – Айтылмыш шығарма кейіпкерлері жайғасып отырып алып, ұзын-сонар қысыр әңгіме соқпайды. Диалогтардан әрекет, мінез ашуға мұрындық болатын қасиеттер сезіледі» [3, 46 б.]. Авторлық ремарка арқылы біз орта белінде терезесі бар бір бөлмелі шым үйдің ішіне кіріп келеміз. Ондағы төрде төрт қабат көрпе төсеулі тұрса, молданың алдында кесе-көлденең бір сандық, үстінде құран жатыр. Бұдан әрі Шаншар молданың характерін ашып, портретін жасап беретін диалогтарға кезек беріліп, оқиға күрт дами түседі. Оның басынан бастап оқырман еліге жөнеледі.

«Типологиялық жағынан «Дель арте» театры қазақтың айтысына ұқсас. Қазір айтыс тек фольклордың бір нұсқасы ретінде ғана зерттеліп жүр. Асылы, айтыс өнері ұлттық драма мен театрдың ежелгі үлгісі ретінде тексерілуі керек» [3, 22 б.], – дейді Р. Нұрғалиев. Сол сияқты Ж.Әбіловтің: «Қазақ комедиясының пайда болуы мен дамуы, қалыптасуы туралы айтқанда, қазақ зерттеушілері де әлемдік әдебиеттану ғылымы өкілдері салған жол мен тәжірибеден ауытқыған емес. Осы күнге дейін қазақ комедиясы жайында ұлттық тілімізде жарық көрген зерттеу еңбектер мен мақалаларға зер салсақ, оның қай-қайсысы да, XX ғасырдың екінші онжылдығының орта шеніндегі көркем комедия үлгілерін тілге тиек етеді» [4, 5 б.], – деуінде де шындықтың шырайы бар.

Қазақта Алдар көсе туралы аңыз-әңгімелердің неше түрлісі тараған. Алыс заманнан бері халықпен бірге жасасып келе жатқан сол хикаяттардың ғибрат берерлік тұстары да жеткілікті. «Ел қиялы Алдаркөсені басқа сансыз көп, шексіз көп оқиға әңгімелердің бәрін жамай, құрай берген. Алдаркөсенің аты сондықтан да жеке-дара ат емес, мысал сөз түрінде жаппай ат болып кеткен. Алдаркөсе әңгімелерінің бір зор ерекшелігі осы» [5, 43 б.], – деп ой толғайды М.Әуезов. Оның айтуынша, Алдар тәмсілдерінің негізгі тақырыбы мен мазмұны көпшіліктің қиялынан, елдің санасынан туған шығармалар. «Сол көпшіліктің бір уақыт сараң, жеміт, сасық байға арналған таптық, қоғамдық мысқылын білдіріп, Алдардың Шықбермес Шығайбайды алдап, мазақ еткенін көрсетеді. Алдар жайындағы өте өткір, күлдіргі, көпшілік бұқара дүниеқоңыз, шірік, арам қолды байдың сұм құлқынын өлтіре мазақ етеді», – дейді жазушы бұдан әрі.

Қазақтың талай күлдіргі хикаяттарына тірлігі арқау болған Алдар көсе жөнінде бізде пьеса да жазылған. Оны актер, режиссер және драматург Ш.Хұсайынов сөзбен кестелеп, қағаз жүзіне

түсірген. Үш перделі, төрт суретті «Алдар көсе» деген бұл комедияда Алдар көсенің Алаша ханмен арадағы әрекеттері суреттеледі. Бұл тәмсілдердің бәрі тыңдаған адамды күлдіретіндей болып айтылады. Ал көсенің арабауына арбалып, алдауына түсіп қалып, елге күлкі болып жататындар арасында ашкөз хан, сараң бай, өсімқор саудагер бар. Сюжетті оқиғаның бәрі әдетте ылғи күлдіргі көріністерге, өткір әжуаға, ащы мысқылға, күйінішті кекесінге құрылады. Бұл оқиғаның ен ортасында басты кейіпкер болып Алдардың өзі жүреді. Ол нысанасына іліккен кез келген адамның масқарасын шығарып, абыройын төгумен болады. Осының негізінде Алдар көсенің жұртқа жағымды образы жасалып шығады. Ол қалың көпшіліктің озық ортасынан шыққан, сол көпшіліктің мүддесі үшін күресіп жүрген тұлға етіп көрсетіледі.

Пьесаға Алдар көсе мен Алаша хан арасындағы қарым-қатынастың бір қыры өзек етіп алынған. Комедияда: «Күлкінің күндей нұры бар, Тыңдағанда қуантар, Жылағанда уатар! Күлкі, сықақ, ащы әзіл, Бәрі бізден табылар» [6, 79 б.], – деп әндететін Алдар көсенің бұдан арғы әрекеттерінің бәрі осы сөзді ақтауға арналады. Пьесаның өн бойында қарапайым халықтың кегін қайтарып, ақысын алып беру жолында ханмен тартысып жүретін Алдар ақырында оның қолына түсіп қалғанда да, ақылымен және айлакерлігімен бұл жазадан құтылудың да жақсы жолын табады.

Пікірталас, Біздің ойымызша, Алдар көсенің образы дель арте комедиясындағы Капитанға біршама жақын. Рас, біздің Алдар тап Капитан секілді басқыншы жұртпен шайқаспайды. Бірақ тура сол сықылды өз еліндегі шонжар үстем тап өкілдерімен ылғи кектесіп, ілінісіп, ұстасып жүреді. Бірбеткейлігі, қулығы, айлакерлігі, қайсарлығы, алған бағытына адалдығы сол персонажға келеді.

Дель арте комедиясы кейіпкерлеріне істеген тірліктері мен характері ұқсайтын тағы бір көрнекті халықтық образ – Жиренше шешен. Оның да тура Алдар көсе тәрізді, қай заманда өмір сүргенін дөп басып айту қиын. Мұндай атты кісінің өмірде болған-болмағаны да белгісіз. Бірақ халық ауыз әдебиетінде еңбекші бұқараның ортасынан шығып, шынайы адал ниетімен көпшіліктің қорғаны болғаны талай тәмсіл-мысалдармен дәлелді көрсетіледі. Аты аңыз-әнгімелерден ғана белгілі Жиреншенің «сауып ішерге малы жоқ, төсегі – тулақ, үйі – қара лашық болғаны» да айтылады. Бірақ ол кейін өзінің ақылдылығы, шешендігі, тапқырлығы, көрегендігі арқылы елдің алдыңғы қатарлы өкілдерінің бірі болып шыға келеді.

«Жиренше жайындағы аңыз-әнгімелер оның ақылын, тапқыр шешендігін, ел дауын екі ауыз сөзбен бітірген, тоқсан сауыз сөзден тобықтай түйін жасаған адам екендігін көрсетуге құрылады, – деп атап көрсетеді ғалым М.Ғабдуллин. – Сондықтан да оны халық аңыздары ел басқарған ханмен қатар қояды. Белгілі мөлшерде ол ханға жолдас та болады. Бірақ халық аңызы Жиреншені ханмен жолдас еткенде, ханға қызмет ету, ханның айтқанын орындату үшін емес, ханның залымдық, жауыздық істерін, ақымақтығын, елге жасаған қиянатын әшкерелеу үшін жолдас етеді. Ол хан қасында бола отырып, ханға қарсы алысады, жұрт алдында ханның сорақы қылықтарын көрсетеді, ханды ақымақ етіп шығарады. Мұның өзі кейіннен үлкен тартысқа айналады» [7, 166 б.]. Аңызға сүйенсек, хан мен Жиренше арасындағы қарым-қатынастың соңы текетіреске апарып соқтырып, өлім мен өмір арбасқан замандар туып кетеді. Тұлғалық тұрқы жағынан Алдар көсеге ұқсайтын жағы көп болып көрінетін Жиреншенің өзіне тән қасиеттері де жетерлік. Ол бұқара арасындағы әртүрлі әнгімелердің қайнар көзі болумен бірге үстем тап өкілдерінің арасында да талай тартыстың өзегіне май құйып жүреді. Атқарған жұмыстары мен мінез-құлқына қарап, біз Жиреншені әлгі кеудемсоқ Капитанға да, өнерге бейім Скарामуччаға да ұқсата аламыз.

Біз Ж.Шаниннің «Торсықбай» атты бір актілі комедиясының бас кейіпкері Торсықбайды өз ақылы өзіне жететін, кез келген жерде өзін қорғай алатын, зәуіде бір ерегіскен адамын оңдырмайтын, ешкімді ешқашан кешірмейтін, қайда да өз дегенін жасайтын дель артедегі бірінші дзанни Бригеллаға ұқсаттық. Драматург-режиссердің қаламынан туған «Айдарбек» деген келесі күлкілі пьесаның геройы Айдарбек бірқатар істері мен мінез-құлықтары арқылы екінші дзанни атанған Арлекинге ұқсап кетеді. Негізінде Бригеллаға қарама-қарсы санаттағы қаһарман болып есептелетін Арлекин дәл сол сияқты кекшіл де өсекші, бәлеқор де сұм, ақылды

да айлакер емес еді. Бірақ ол үнемі көңілді жүретіндігімен, әзіл-қалжыңға жақындығымен, сонымен бірге кей кездері көрініп қалатын аңғалдығымен белгілі еді. Кез келген жағдайға бейімделе кететін қасиеті де бар-тын. Сондай-ақ өзіне әлде бір пайдасы тиетін, керек болатын жерлерді тез пайымдап, дереу соның жолына түсіп кететін. Бригелла қандай бір шаруаны да алдын ала есептеп, өлшеп алып, тірлігіне кіріссе, Арлекин көп нәрсеге күтпеген жерден араласа кетуге мәжбүр болып жатады. Осы қасиеттерінің бәрі оны Айдарбек қуға ұқсатуымызға себеп болып отыр.

Қорыта айтқанда, қазақтың осындай аңыз-әңгімелер негізінде жазылған драмалық туындылары Еуропа сахна үрдістерімен өзіндік бір сабақтастық бар екенін байқатты. Шынында Қайта құру дәуірінде жапырақ жайған дель арте комедиясындағы көптеген персонаждар мен олар қолданған әдіс-айла біздің драматургияда да аз кездеспейді. Біздіңше, екі ел, екі халықтың драма дәстүрі арасын бір-біріне ұқсастырып, ұштастырып тұрған бірнеше фактор бар. Біріншіден, екі мектептің өкілдері де өздерінің түп тамырын, керекті материалдарының денін халық ауыз әдебиетінен, ел аузында жүрген алуан түрлі аңыз-әңгімелерден, салт-сана, әдеп-ғұрыптардан, түрлі жырлар мен дастандардан алады. Екіншіден, екі жақта да өнердегі импровизаторлық, яғни суырыпсалмалық сипатқа ерекше мән беріледі. Сахнадағы артистердің кейде алдын ала сұлбасы дайындалып қойылған мәтіннен шығып кететін кездері аз болған жоқ. Үшіншіден, персонаждар көп реттерде өздерінің сөздерін ағып-төгілетін ақ өлеңдерден, жыр шумақтарынан құрады. Төртіншіден, екі тарап та жергілікті қарайым халыққа әрекетімен де, қылығымен де жақпай жүрген, соларды қанаушы таптың, әлеуметтік топтың өкілдерін келеке етіп, әжуаға айналдырып, масқаралауды өздерінің алдарына негізгі міндет етіп қойды. Бұл ретте олар күлкіні басты құрал етіп пайдаланды. Бесіншіден, қазақ аңыз-әңгімелерінің кейіпкерлері дель арте персонаждарына тура қаптап қойғандай тұтасымен ұқсай салған жоқ. Сондықтан бір геройдың басындағы алуан түрлі қасиеттердің бірнеше персонаждың бойынан шашырап табылатыны да анық көрініп тұрды. Бұған негізінен типтік образ қалпындағы біздің кейіпкерлерге қарағанда, дель арте қаһармандарының күрделі, алуан сипатты, кейде тіпті өз статустарын өзгертіп жібере беретіндері себеп болды.

Әдебиеттер:

1. Құндақбайұлы Б. *Театр туралы толғау.* – Алматы: Өнер, 2006 – 320 б.
2. Майлин Б. *Бес томдық шығармалар жинағы. 2 т. Пьесалар.* – Алматы: Жазушы, 1987. – 352 б.
3. Нұрғалиев Р. *Күретамыр.* Алматы: Жазушы, 1973. – 236 б.
4. Әбілов Ж. *Қазақ комедиясының генезисі мен жанрлық негіздері. Автореферат.* – Алматы, 2001.
5. Әуезов М. *Шығармаларының елу томдық толық жинағы. 28 т.* – Алматы: Дәуір, Жібек жолы, 2014. – 440 б.
6. Хұсайынов Ш. *Үш томдық шығармалар жинағы. 1 т. Пьесалар.* – Алматы: жазушы, 1986. – 400 б.
7. Фабдуллин М. *Классикалық зерттеулер. 24 т. Фольклор туралы зерттеулер.* – Алматы: Әлем әдебиеті, 2014. – 408 б.

III БӨЛІМ. СӘНДІ ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕР РАЗДЕЛ III. ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОЕ ИСКУССТВО

УДК: 7.031
ГРНТИ: 18.71.45

Аденова Л.Ж.

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Казахстан
магистр искусствоведения, ст.преподаватель кафедры «Дизайн», e-mail: adenova@list.ru*

НЕМАТЕРИАЛЬНОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ КАЗАХСТАНА: СОХРАНЕНИЕ ИДЕНТИЧНОСТИ ЧЕРЕЗ ТРАДИЦИИ И ИСКУССТВА

Аннотация

В данной статье рассматриваются сведения о нематериальных культурных наследиях Казахстана процессах в истории республики, в период становления и развития эпохи. Статья включает в себя различные аспекты культуры, такие как языки, музыка, танцы, ремесла, религиозные обряды, народные знания и навыки, а также устные традиции и легенды.

В этом – наша ответственность перед будущими поколениями. В целях дальнейшего развития образовательной деятельности представляется необходимым продолжение совершенствования.

Ключевые слова: наследие; традиция; культура; ремесла; государство; поколения; религиозные обряды; устные традиции; пословицы; нематериальное; обычаи; музыкальное; знание; ритуалы; уникальность; богатство; легенды; ткачество; вышивка; методы; композиция; мастерство.

Л.Ж. Аденова

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан,
өнер магистрі, "Дизайн" кафедрасының аға оқытушысы, e-mail: adenova@list.ru*

ҚАЗАҚСТАННЫҢ МАТЕРИАЛДЫҚ ЕМЕС МӘДЕНИ МҰРАСЫ: ДӘСТҮРЛЕР МЕН ӨНЕР АРҚЫЛЫ БІРЕГЕЙЛІКТІ САҚТАУ

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстанның материалдық емес мәдени мұралары, Республика тарихындағы, дәуірдің қалыптасуы мен дамуы кезеңіндегі процестер туралы мәліметтер қарастырылады. Мақалада тілдер, музыка, би, қолөнер, діни әдет-ғұрыптар, халықтық білім мен дағдылар, ауызша дәстүрлер мен аңыздар сияқты мәдениеттің әртүрлі аспектілері қамтылған.

Бұл-болашақ ұрпақ алдындағы біздің жауапкершілігіміз. Білім беру қызметін одан әрі дамыту мақсатында жетілдіруді жалғастыру қажет болып көрінеді.

Түйін сөздер: мұра; дәстүр; мәдениет; қолөнер; мемлекет; ұрпақ; діни әдет-ғұрыптар; ауызша дәстүрлер; мақал-мәтелдер; материалдық емес; әдет-ғұрыптар; музыка; білім; рәсімдер; бірегейлік; байлық; аңыздар; тоқу; кесте; әдістер; композиция; шеберлік.

Adenova L.Zh.

Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, Master of Art History,
senior lecturer at the Department of Design, e-mail: adenova@list.ru

INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE OF KAZAKHSTAN: PRESERVATION OF IDENTITY THROUGH TRADITIONS AND ART

Abstract

This article discusses information about the intangible cultural heritage of Kazakhstan processes in the history of the republic, during the formation and development of the era. The article includes various aspects of culture, such as languages, music, dances, crafts, religious rituals, folk knowledge and skills, as well as oral traditions and legends.

This is our responsibility to future generations. In order to further develop educational activities, it seems necessary to continue improving.

Keywords: heritage; tradition; culture; crafts; state; generations; religious rites; oral traditions; proverbs; intangible; customs; musical; knowledge; rituals; uniqueness; wealth; legends; weaving; embroidery; methods; composition; craftsmanship.

Введение. Нематериальное культурное наследие Казахстана представляет собой уникальное богатство традиций, искусств и обычаев, которые передаются из поколения в поколение. Этот вид культурного наследия включает в себя различные аспекты культуры, такие как языки, музыка, танцы, ремесла, религиозные обряды, народные знания и навыки, а также устные традиции и легенды.

Одним из ярких проявлений нематериального культурного наследия Казахстана является национальная *музыкальная традиция*, которая включает в себя звуки домбры, традиционного казахского струнного инструмента, и уникальные вокальные формы, передающие дух нации и ее историю. Танцы также играют важную роль в культуре Казахстана, отражая разнообразие этнических групп и региональных особенностей.

Традиционные ремесла, такие как ковроделие, вышивка и ювелирное искусство, являются неотъемлемой частью национального культурного наследия. Умение создавать уникальные изделия с использованием традиционных методов и материалов передается мастерами своим ученикам, обеспечивая сохранение уникальных ремесленных традиций.

Религиозные обряды и праздники также составляют важный аспект нематериального культурного наследия Казахстана. Различные религиозные общности; в стране отмечают свои традиционные праздники, сохраняя уникальные обычаи и ритуалы, которые передаются из поколения в поколение.

Устные традиции и легенды играют ключевую роль в передаче исторических и культурных знаний. Старшие поколения передают свои знания и опыт молодым через устные рассказы и мудрые пословицы, сохраняя тем самым богатство культурного наследия.

Традиционное ткачество – это одно из старейших искусств, которое имеет глубокие корни в культуре и истории многих народов, включая казахов. Традиционное ткачество в Казахстане не только служит показателем мастерства и таланта местных ремесленников, но и является важной частью этнической и культурной идентичности страны.

Казахстан известен своим разнообразием в традиционных ремеслах, и ткачество занимает особое место среди них. Мастера ткачества в Казахстане используют различные техники и материалы для создания уникальных текстильных изделий. Одной из наиболее распространенных техник

является ткачество на вертикальном станке. Эта техника позволяет создавать красивые узоры и уникальные композиции на тканях.

Целью в композиции традиционного искусства и ключевых элементов казахского ткачества является использование традиционных узоров и мотивов, которые часто имеют символическое значение. Например, узоры, изображающие солнце, лошадей и орнаменты, связанные с природой, являются распространенными в ткачестве Казахстана и отражают связь с природой и национальные ценности. Казахские ткачи также используют различные материалы, такие как шерсть, хлопок и шелк, для создания своих произведений искусства. Эти материалы подбираются с особой тщательностью, чтобы обеспечить высокое качество и долговечность тканей.

Большую актуальность приобрела проблема возрождения казахского культурного традиционного войлока в Казахстане которое имеет свое особое место среди ручного ремесла казахов. В мире ремесленного искусства одна из самых удивительных и уникальных техник - войлочное дело. Эта древняя техника обработки шерсти нашла свое особенное место в культурном наследии многих стран, включая Казахстан. Казахская войлочная традиция имеет богатые корни и глубокое культурное значение, которые переживают испытание временем и продолжают вдохновлять поколения ремесленников.

Традиция войлочного дела в Казахстане уходит корнями в глубокое прошлое. Согреваемые ароматами цветов и звуками национальных песен, казахские мастера создают удивительные изделия из шерсти. От одежды до украшений, войлок в Казахстане всегда был символом культурного богатства и искусства.

Техника и процесс создания войлока - войлок создается путем обработки шерсти влагой, теплом и давлением. Этот процесс позволяет волокнам соединиться и создать прочное, мягкое и гибкое волоконное полотно. [3.72 с.] Мастера в Казахстане используют мастерство и традиционные методы для создания уникальных узоров и украшений на войлочных изделиях.

Войлочные изделия в Казахстане имеют глубокое *символическое значение*. Они часто украшены национальными узорами и мотивами, передающими исторические события, мифы и предания. Каждый узор имеет свою уникальную символику, которая передает ценности и традиции казахского народа. [2.78 с.].

Сегодня войлочные мастера Казахстана сочетают традиционные методы с современными тенденциями и технологиями, создавая удивительные искусственные произведения и модные аксессуары. Их работы привлекают внимание коллекционеров и искусствоведов со всего мира, продолжая расширять горизонты культурного наследия Казахстана.

Заключение. *Культурный традиционный войлок в Казахстане* - это не просто ремесло, это искусство, которое объединяет поколения и сохраняет богатое культурное наследие страны. В каждом волокне этого материала заложены не только техническое мастерство, но и духовное наследие, которое делает войлок важным символом казахской культуры. Сегодня и в будущем войлочное искусство продолжит вдохновлять и восхищать людей своей уникальностью и красотой.

Сохранение традиций ткачества имеет важное значение для культурного наследия Казахстана. Многие мастера передают свои знания и навыки следующим поколениям, обучая молодых людей и сохраняя уникальные техники и узоры. Такие усилия помогают сохранить богатое культурное наследие страны и позволяют миру увидеть красоту и умение казахских ремесленников.

Таким образом, традиционное искусство в Казахстане не только представляет собой искусство создания красивых текстильных изделий, но и является важной частью культурного наследия народа. Мастерство казахских ткачей продолжает вдохновлять и восхищать своими уникальными узорами и символикой, отражая богатство культуры и традиций этого удивительного народа.

Сохранение нематериального культурного наследия Казахстана имеет важное значение для поддержания национальной идентичности и продолжения уникальных традиций и искусства. [1.37с.] Государственные и общественные усилия по охране и продвижению этих богатств помогают сохранить культурное разнообразие и укрепить связи между поколениями, обогащая тем самым культурное наследие не только Казахстана, но и всего мира.

Литература:

1. Ж.К. Таймагомбетов, К.М. Байпаков, Ж.М. Асылбекова, А.Б. Галиев, Т.А. Мансуров. *История Казахстана. Очерк*. - Алматы, 1993. - 197 С. [2.78 с.].

2. З. Маданов. «Қазақ мәдениетінің тарихы». - Алматы, «Қаржы-Қаражат», 1998, 15-16, 30, 252 б.

3. Қазақ өнері. «Энциклопедия». «Білім» редакциялық баспа орталығы Алматы, 2002, 238, 556, 630 [1.37с.].

4. Коцепция этнокультурного образования Республики Казахстан. «Казахстанская правда». – № 7. – 1996. 3. [3.72с.]

5. Қазақстанның көне алтыны. - Алматы, Өнер, 1983, 5, 19, 46, 159, 158, 159, 178, 202, 206 с.

Интернет источники:

1. <http://izi.TRAVEL/it/5619-k-azak-stan-s-ndik-k-oldanbaly-oner/kk>

2. <http://kk.m.wikipedia.org/wiki/қолөнер>

3. <http://ebooks.semgu.kz/content.php?cont=d;1127>

4. <http://bilimainasy.kz/моқыма-моқу-түрлері>

IV БӨЛІМ. ӨНЕРТАНУ РАЗДЕЛ IV. ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

ӘОЖ: 7.012
ҒТАМР: 18.31.01

А.Н. Ералиева¹., Ж.К. Стамбекова²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан
«7М02120 Графикалық дизайн» білім беру бағдарламасының 2-курс магистранты
e-mail: yeralieva2108@gmail.com

²Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан
PhD, «Дизайн» кафедрасының меңгерушісі. e-mail: jazira_84_s@mail.ru

КӘСІБИ ДИЗАЙНДЫҚ БАҒДАРЛАМАЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада графикалық кәсіби бағдарламалардың суретші, дизайнер шығармашылығына қалай әсер еткендігі және олардың мүмкіндіктері туралы қарастырылады. Заманауи технологиялар адам білімінің барлық салаларына енуде. Әрине, бейнелеу өнері, дизайн саласы да қарыштап дамып, әр түрлі технологиялық құрылғылар пайда болуда. Сәйкесінше, компьютерде суреттерді өңдеу үшін арнайы бағдарламалар-графикалық редакторлар қолданылады. Графикалық редактор-бұл графикалық суреттерді, иллюстрациялар мен фотоларды жасау, өңдеу және бейнелеу бағдарламасы. Кәзіргі таңда кең қолданыстағы кәсіби дизайндық бағдарламалар мен ең алғаш шыққан графикалық редакторлардың тарихы мақалада баяндалады.

Түйін сөздер: цифрлық өнер, графикалық редактор, дизайн, бейнелеу өнері, дизайндық бағдарлама

Ералиева А.Н.¹ Стамбекова Ж.К.²

¹КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан
Магистрант 2 курса образовательной программы «7М02120 Графический дизайн»
e-mail: yeralieva2108@gmail.com

²КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан
PhD, заведующий кафедрой "Дизайн". e-mail: jazira_84_s@mail.ru

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ ДИЗАЙНЕРСКИЕ ПРОГРАММЫ И ИХ ВОЗМОЖНОСТИ

Аннотация

В статье рассматривается, как графические профессиональные программы повлияли на творчество художника, дизайнера и их возможности. Для обработки изображений на компьютере используются специальные программы-графические редакторы. Графический редактор-это программа для создания, редактирования и визуализации графических изображений, иллюстраций и фотографий. В статье будет рассказана история широко используемых профессиональных дизайнерских программ и первых графических редакторов.

Ключевые слова: цифровое искусство, графический редактор, дизайн, изобразительное искусство

Yeralieva A.N.¹ Stambekova Zh.K.²

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan
2nd year undergraduate student of the educational program "7M02120 Graphic Design".

e-mail: yeralieva2108@gmail.com

²Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan
Ph.D., Head of the department "Design". e-mail: jazira_84_s@mail.ru

PROFESSIONAL DESIGN PROGRAMS AND THEIR CAPABILITIES

Abstract

The article examines how graphic professional programs have influenced the creativity of the artist, designer and their capabilities. To process images on a computer, special programs are used-graphic editors. A graphic editor is a program for creating, editing and visualizing graphic images, illustrations and photographs. The article will tell the story of widely used professional design programs and the first graphic editors.

Keywords: digital art, graphic editor, design, fine art

Кіріспе. Қазіргі дамыған заманда кез келген суретші, дизайнер, иллюстратор өз шығармашылықтарында графикалық бағдарламалар көмегіне жүгінеді. Бұл жұмыстың сапалы әрі тез орындалуын қамтамасыз етеді. Және шығармашылығын әр түрлі интерфейстерді қолдана отырып түрлендіруге, жанаша құралдарды пайдалануға мүмкіндік алады. Яғни, өрнектің бір бөлігін ғана салу арқылы оны керемет түрде өзгертіп қайталауға, салыстырмалы түрде қысқа уақыт ішінде жүздеген нұсқаларды алуға болады. Графикалық бағдарламаларды кез келген саладағы адамдар қолдана алады, өйткені олардың кең ауқымды құралдары бар. Сол себепті бағдарламалар қарапайым пайдаланушыдан кәсіби суретші, сәулетшіге дейін өз идеяларын шындыққа айналдыруға көмектеседі. ХХІ ғасырдағы цифрлық технологияның өнер саласына әсері өте үлкен болды. Ол барлық жерде қолданылады: фотосуреттерді өңдеуде, жылдам прототиптеу технологиясымен мүсін жасауда, кванттық түсірілімде (камераны пайдаланбай), кескіндеме мен электронды сайттарды сәндеуде. Тіпті "дәстүрлі" суретшілер көбінесе компьютерде алдын-ала эскиздер жасайды, содан кейін кенепте жұмыс істейді. Әлемдік мәдениет сөзсіз компьютерлендірілді және бұл процесс өнер саласына әсер етті.

Американдық жазушы және куратор Джордж Фифилд бұл туралы былай дейді: "Үйкеліс күші де, ауырлық күші де әсер етпейтін компьютер кеңістігінде суретші бірнеше суреттерді, филтр мен түстерді оңай қайта топтастырып, біріктіре алады, солай бұрын армандауға болмайтын шығармашылық еркіндігін сезінеді" [1].

Кәсіби графикалық бағдарламалардың саны өте көп. Олардың ішіндегі ең жақсысын немесе ең жаманын ажырату қиын, көбінесе олар бір-бірін сәтті толықтырады. Қосымша интеллектуалды құралдары бар графикалық редактор GPU деп аталады. Мұндай бағдарламалар кескіндерді әртүрлі графикалық эффектілермен өңдеуге, форматты, палитраны, масштабты түрлендіруге, қабатты кескіндермен жұмыс істеуге, сканерден және басқа сандық техникадан суреттер алуға және т.б. кез-келген графикалық редактор мәтіндік редакторды камтиды және теруге мүмкіндік береді.

Графикалық редакторлардағы суреттер әртүрлі тәсілдермен сақталады. Растрлық кескін жолдар мен бағандарды құрайтын әртүрлі түсті нүктелер (пикселдер) арқылы сақталады. Кез-келген пиксельдің бекітілген орны мен түсі бар. Әр пиксельді сақтау үшін суреттегі түстер санына байланысты бірнеше бит ақпарат қажет. Растрлық кескіндермен жұмыс істейтін растрлық графикалық редакторлар иллюстратор-суретшілердің жұмысында, суреттерді типографиялық немесе фото қағазға басып шығаруға дайындауда, интернетте жариялауда кеңінен қолданылады.

Растрлық редакторларға Adobe Photoshop, Corel Paint Shop Pro, Microsoft Paint, Microsoft Office Picture Manager, Paint жатады. Ал векторлық кескіндерді жасауға және өңдеуге мүмкіндік беретін векторлық графикалық редакторлар баспа өнімдерін әзірлеу және жасау үшін кеңінен қолданылады: ғылыми иллюстрациялар, брошюралар, буклеттер, визиткалар, жапсырмалар. Оларға CorelDraw, Adobe Illustrator, Adobe Flash, Macromedia FreeHand сияқты векторлық бағдарламалар ең танымалдары болып табылады.

Негізгі бөлім. Алғашқы графикалық редакторды Айвен Сазерленд (Ivan Sutherland) 1963 жылы МІТ-те кандидаттық диссертацияда жұмыс істеген кезде жасаған. Ол Sketchpad деп аталады және тегіс сызықтар салуды, кескінді үлкейтуді және кішірейтуді, үш өлшемді нысандарды құра білді. Әрине ол заманда компьютерлік графика туралы ешкім естімеген, сондықтан компьютерде фотосуреттерді салуға немесе өңдеуге болады деп ойламаған. Осы кезде Айвен Сазерленд Sketchpad мүмкіндіктерін көрсетеді. [2]

Қазіргі заманғы графикалық бағдарламалардың барлығы дерлік осы бағдарлама негізінде жасалған. Бұл бағдарламада жұмыс істеу үшін Монитор экранына тікелей сурет салуға болатын жеңіл қалам қолданылды. 21 жылдан кейін 1984 жылы macpaint пайда болды — Macintosh отбасының алғашқы компьютеріне арналған бағдарлама. Бағдарламалық жасақтама функциялары жағынан да, интерфейсі жағынан да өте қарапайым болды. Бір қызығы, заманауи суретші macpaint құралдарын оңай түсінеді, өйткені құралдар осы уақытқа дейін айтарлықтай өзгеріске ұшыраған жоқ. Mac Paint пайдаланушылары тек бір терезеде және бір суретте жұмыс істей алды. Терезенің өлшемін және оның орналасуын құралдар тақтасын қалай жылжыту керектігін өзгерту мүмкін болмады. Mac-қа арналған басқа бағдарламалар мұндай операцияларды қалай жасау керектігін білді, сондықтан бұл шектеулердің барлығы macpaint-ке қатты зиян тигізді. Бұл шектеу 2.0 нұсқасында алынып тасталды. Бірақ macpaint ішінде суретті жылжыту мүмкін болды, сонымен қатар жыпылықтау әсерінсіз. Ол үшін бағдарламалық жасақтама екі бөлек алмасу буферін қолданды: біреуі ағымдағы позицияның пикселдерін, ал екіншісінде алдыңғы позицияның пикселдерін сақтады. Суреттің алдыңғы күйіне оралу мүмкіндігі суретшілерге өздерінің сүйікті функциясын – соңғы әрекетті жоюды ұсынды. Mac үшін растрлық редактор ғана емес, сонымен қатар векторлық редактор да болды. Ол MacDraw деп аталды. Бағдарлама ең алдымен диаграммаларды, блок-схемаларды және сызбаларды жасау үшін пайдаланылды.

Мәтіндік редактормен интеграцияның арқасында сызбаларға белгілер қосуға болады және бұл ең қажет функциялардың бірі еді. Тек екі жылдан кейін, 1986 жылы Superpaint пайда болды. Енді растрлық және векторлық кескіндермен бір бағдарламада жұмыс істеуге болады, ал суретшілердің арсеналында жаңа функциялар пайда бола бастады: алдымен АВТО-жиек, содан кейін Безье қисықтары, көп ұзамай жылдам пернелер қосылды. 1991 жылы түрлі-түсті кескіндерді қолдайтын super Paint 3.0 нұсқасы шықты. [3]

Бүгінгі таңда Adobe Photoshop графикалық редакторлар нарығында көшбасшы болып табылады, тіпті сурет салу мен дизайннан алыс адамдарға да таныс. Дизайнерлерге арналған ең танымал және мүмкіндіктерге бай бағдарламалардың кейбірі Adobe Creative Cloud пакетіндегі бағдарламалар екені даусыз. Бұл бағдарламаларға Adobe Photoshop, Illustrator, InDesign, After Effects, XD жатады. Олардың ерекшелігі бір шығармашылық жұмыста әр қайсысының жеке функциясы бар және сол жұмысты келесі бағдарламада жалғастырып өңдеуге болатындығы. Мысалы: бір бағдарламада сурет салынса, екінші бағдарлама оның анимациясын жасауға жауап береді. Осылай жұмысты сақтамай, келесі бағдарламада жалғастыруға болады. Бұл бағдарламаны көптеген цифрлық суретшілер пайдаланады.

Photoshop құру идеясы Томас Ноллға тиесілі болды. 1987 жылы Томас кескінді өңдеу тақырыбында диссертация жазды. Ол суреттерді көрсете алмайтын Apple Mac Plus мүмкіндіктеріне наразы еді. Оларды мониторға шығару үшін Томас display деп аталатын бағдарлама жазды. Оның інісі Джон Нолл дисплейде жұмыс істеуді қалады және оған көптеген жаңа мүмкіндіктерді қосуды ұсынды: гамма-сәулелік түзету, кескіндерді жарықтандыру және күңгірттеу, түс пен контрастты реттеу мүмкіндігі. Баға мен мүмкіндіктердің сәтті үйлесімінің арқасында ол бәсекелестерді жеңіп, ең танымал графикалық редакторға айналды. [4] Әркім өзі

үшін осы бағдарламаның артықшылықтары мен кемшіліктерін бөледі. Adobe Photoshop бағдарламасының жалпы артықшылықтарын айтайық:

- түсінікті интерфейс, жұмыс істеуге арналған көптеген құралдар, әртүрлі фигуралар мен контурларды салу;
- 3D графикамен жұмыс істеу мүмкіндігі;
- егер сіз барлық функциялар мен кодтарды жақсы білсеңіз, шындыққа жанаспайтын нәрселер жасай аласыз;
- көптеген дизайнерлер Photoshop-пен жұмыс істейді, сондықтан олармен жұмыс істеу және файлдарды бөлісу оңай болады;
- фотосуреттерді тек әуесқой деңгейде ғана емес, сонымен қатар сапалы суреттер үшін де өңдеуге өте ыңғайлы;

Компьютерлік графикамен жұмыс жасау кіріктірілген құралдары бар арнайы бағдарламалық жасақтаманы қолдануға негізделген. Олар әдетте растрлық немесе векторлық графикаға негізделген. Бірінші нұсқа дәстүрлі болып табылады, ол әр жеке пиксельдің қасиеттерін анықтайды (жай сөзбен айтқанда, нүктелер). Векторлық типтегі графиканың негізі бағытталған сызықтарды құру алгоритмі болып табылады. Ол әртүрлі жарнамалық өнімдерді әзірлеу үшін жақсырақ. Мұндай бағдарламалардың көпшілігінде қылқалам жиынтығы бар, сонымен қатар дайын дизайн жобаларын түзету мүмкіндігі бар. [5] Векторлық алгоритмнің басты артықшылығы-кескін сапасын жоғалтпай дайын элементті түрлендіру мүмкіндігі. Бұл жағдайда Компьютер жаңа сызбаны математикалық формулалар бойынша қайта есептейді. Жоғары сапалы фотосуреттер жасау үшін растрлық графика негізінде бағдарламалық жасақтаманы қолданған дұрыс. Қазіргі уақытта ол жоғары сапалы суреттер мен фотосуреттерді өңдеу және жасау кезінде өте танымал болып келеді.

Adobe Illustrator-бұл векторлық графикамен жұмыс істеуге арналған бағдарлама. Adobe Illustrator көмегімен дизайнерлер түрлі-түсті иллюстрациялар, белгішелер, үлгілер, логотиптер, әртүрлі басып шығару макеттері және т.б. жасайды. Векторлық графиканың ерекшелігі - мұндай кескінді қалай созсаңыз да, ол кез-келген масштабта айқын болып қалады. Растрлық кескін (мысалы, фотосурет) қатты жақындаған кезде жиектері мен пиксель нүктелерін көрсетеді, ал векторлық иллюстрацияны жақындатсақ ол шексіз масштабталады. Бұл Adobe Illustrator мен Adobe Photoshop арасындағы түбегейлі айырмашылық: біріншісінде векторлық графикамен, ал екіншісінде растрлық графикамен (пикселдерден тұрады) жұмыс жасайды. [6]

Adobe Illustrator-дың негізгі мүмкіндіктері:

- Геометриялық фигуралармен жұмыс. Иллюстраторда фигуралармен жеңіл жұмыс жасауға болады - оларды біріктіру, кішірейту, басқа контурлармен толықтыру және т.б. Геометриялық пішіндер көбінесе белгішелер мен логотиптердің негізі болып табылады.
- Иллюстрациялар жасау. Пішіндерден, сызықтардан және контурлардан әртүрлі эффектілер мен текстураларды қолдана отырып ерекше иллюстрациялар жасауға болады. Мұнда әртүрлі эффектілер бар: градиенттер, көлеңкелер, текстуралар және тағы басқалар.
- Растрлық графиканы трассировка жасау. Иллюстратор растрлық кескінді бірнеше рет басу арқылы векторға аударуға мүмкіндік береді.
- Контурларды өңдеу. Қалам құралымен сурет салуға немесе басқа адамдардың суреттерін өңдеуге болады.
- Басып шығаруға дайындық. Визиткалар, плакаттар немесе үлкен билбордтар. Бағдарламада кез-келген өлшемге дейін масштабталатындықтан, иллюстраторда үй көлеміндей билбордтар жасауға болады. Басып шығарылатын түс профилін реттеуге, сондай-ақ пішімді таңдауға мүмкіндік береді.
- Монтаждаумен жұмыс. Орнату аймақтарының көмегімен, мысалы, сайтқа әртүрлі мөлшерде баннерлер жасау ыңғайлы.
- Мәтінді түрлендіру. Adobe Illustrator бағдарламасындағы кез-келген мәтінді қиғаштап аударуға, яғни векторлық етіп жасауға болады. Бұл онымен векторлық форма сияқты жұмыс істеуге мүмкіндік бере отырып, әріптердің пішінін өзгертуге, логотип немесе әдемі жазу жасауға болады. [7]

Adobe InDesign бағдарламасында мәтіндер мен қаріптермен жұмыс жасауға болады. Сондықтан ол журналдар, кітаптар, парақшалар және басқа да өнімдер жасаудың негізгі құралы, яғни басты функциясы баспа ақпараттық хабарламаларын жеткізу болып табылады. Бастапқыда InDesign баспа саласында жұмыс істейтін мамандарға арналған. Бүгінгі таңда бағдарламаның пайдаланушы мүмкіндіктері оны веб-сайттарды, сондай-ақ планшеттер мен смартфондарға арналған қосымшаларды безендіру үшін пайдалануға мүмкіндік береді.

Үш өлшемді графикамен (3D редакторлары) және анимациямен жұмыс істеуге арналған бағдарламалар векторлық және растрлық кескіндерді қолдана алады. Олар үш өлшемді кеңістіктегі объектілермен жұмыс істейді, бірақ нәтижелер әдетте жалпақ сурет, проекция түрінде болады. Үш өлшемді компьютерлік графика кинода, компьютерлік ойындарда, сәулеттік бейнелеуде, баспа өнімдерінде, ғылым мен өнеркәсіпте кеңінен қолданылады. Мауа графикалық редакторы кино мен теледидардағы 3D графикасында қолданылса, басқа салаларда 3ds Max графикалық бағдарламалық пакеті кеңінен қолданылады. [8]

Сондай-ақ, графикалық планшеттің көмегімен де сурет салуға болады, ол жұмыс кеңістігі деп аталатын белгілі бір қалыңдықтағы экраннан және электронды қаламнан тұратын құрылғы. Қалам жұмыс бетіне сызылғанда, сызба немесе мәтін компьютер экранында көрінеді. Бағдарламалар қандай да бір стильде сурет салуға мүмкіндік беріп, сонымен қатар кемшіліктерді өңдеу, сурет салудағы дағдылардың жетіспеушілігін толтыруға көмектеседі. Ал графикалық планшет суретшінің өзіндік стилі мен шеберлігін көрсетеді. Графикалық бағдарламалардың жағымды жақтарына қол жетімділік, жұмыс жылдамдығы, қызықты бірыңғай құралдар жиынтығы жатады. Бояуға дайындық кезінде уақытты үнемдеу яғни бояуларды араластырудың, арнайы құралдарды, жұмыс орнын дайындаудың қажеті жоқ. Дербес компьютерде немесе ноутбукта ыңғайлы жұмыс орны күнделікті қиындықтарға алаңдамай жұмыс жасауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, компьютерде сурет салу немесе дизайн жасау арқылы стильдерді араластырып, ерекше шығармашылық жұмыс жасауға болады.

Қорытынды. Цифрлық сурет салу немесе графикалық дизайн саласы үнемі дамып келетінін айтсақ болады. Себебі өте жиі жаңарып отыратын графикалық редакторлардың, бағдарламалардың мүмкіндіктері суретшілерді, дизайнерлерді барған сайын ерекше шабыттандырады. Графикалық, цифрлық өнердің түрлерін оны жасау кезінде қолданылатын технологияларға сүйене отырып ажыратуға болады, дегенмен көптеген авторлар әртүрлі цифрлық құралдардың, аралас әдістердің тұтас кешенін пайдаланады деп айтсақ та болады. Графикалық суреттің сапасы техникаға немесе қолданатын дизайндық бағдарламаға ғана емес, суретшінің шеберлігіне, оның сурет, анатомия, түс теориясы мен композиция туралы біліміне де байланысты. Ал техника мен графикалық редакторлар процесті айтарлықтай жеңілдетеді. Мысалы, жұмыс кезеңдерін сақтап отыруға, сәтсіз әрекеттерді болдырмауға, пропорциялар мен композицияны еркін өзгертуге, түспен жұмыс істеуге кеңінен мүмкіндік береді. Алайда, бұл процесс суретшінің заманауи ақпараттық технологиялармен қамтамасыз етілген техникалық мүмкіндіктерді дұрыс қолдану үшін компьютерлік сауаттылық негіздеріне ие болуын, сондай-ақ цифрлық кескіндемеде авторлық құқықты қорғауды дамытуды талап етеді.

Әдебиеттер:

1. Турлюн Л.Н. *Цифровая живопись как вид компьютерного искусства* // Молодой ученый. 2016. № 4, 876-879 б.
2. Деснёва, Д. К. *Цифровая живопись как направление развития компьютерных технологий* / Д. К. Деснёва, Е. В. Пакульских. Юный ученый. 2020. № 5 44-45 б.
3. Прохоров С. А. *Компьютерные технологии в современной живописи* // Известия АлтГУ. 2012. № 2 (74), 202-206 б.
4. Тозик В.Т. *Компьютерлік графика және дизайн*// Мәскеу «Академия» Баспа орталығы. 2015, 92-95 б.
5. Миронов Д. Ф. *Дизайн компьютерлік графикасы*/ Петербург, 2008. 120- 131 б.
6. Немцова Т.И., Казанкова Т.В., Шнякин А. В. *Компьютерная графика и web-дизайн*/ - Москва: Форум Инфра М, 2020, 12 б.
7. Майк М. *Дизайн – это работа* // Манн, Иванов и Фермер, 2013, 30-31 б.
8. Ерохин С.В. *Цифровое компьютерное искусство* // СПб. Алетейя, 2011, 45 б.

УДК: 7.011
МРНТИ: 18.91

*Михайлова Н.А.*¹

ОСОБЕННОСТИ КОНСТРУИРОВАНИЯ И РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ЖЕНСКОЙ СУБЪЕКТИВНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ ИСКУССТВЕ КАЗАХСТАНА

¹ *Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Кафедра «Дизайна», к.п.н., ассоциированный профессор, Алматы, Казахстан. e-mail: natalia-a.kz@mail.ru*

Аннотация

Определенная популярность темы «женской субъективности» в современной культуре Казахстана позволяют говорить о возможности исследовать этот процесс, рассматривая масштабность и значимость творческого вклада казахстанских художниц в изобразительное искусство. Авторы анализируют состояние феминизации отечественной культуры и искусства в эпоху независимости страны, когда статус женщины из пассивного объекта конструируется в активного субъекта, воплощающего репрезентацию женского взгляда на мир в художественных формах.

Исследование проблемы конструирования женской субъектности и идентичности в искусстве позволяет рассматривать творчество не только с позиций новаторства, но и, как современную интерпретацию уникальных национальных традиций, представляющих собой фундамент сохраненного культурного наследия. Авторы статьи считают, что в современной цивилизационной парадигме традиции и творчество представляются незаменимыми компонентами не только взаимодействия, но и существования друг друга. Следует отметить, что репрезентация женской субъективности сегодня характеризуется не только активизацией творческой деятельности художниц, но и обновлением традиций, которые дают импульс возникновению принципиально новых художественных форматов и креативных культурных продуктов. В трансформирующемся обществе Республики Казахстан конструирование субъективности воплощается в искусстве разносторонне: от этнически окрашенных сюжетов и традиционных техник исполнения до произведений, коммерчески востребованных у зарубежного зрителя и теоретиков в области искусства. Авторы предполагают, что осмысление темы «женской субъективности» в искусстве - дело ближайшего будущего.

Ключевые слова: современное искусство Казахстана; женская субъективность; феминизация искусства; гендер; конструирование; репрезентация; этнические сюжеты; гендерные стереотипы.

*Н.А. Михайлова*¹

¹ *Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, "Дизайн" кафедрасы, п.ғ.к., қауымдастырылған профессор, Алматы, Қазақстан. e-mail: natalia-a.kz@mail.ru*

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАЗІРГІ ӨНЕРІНДЕГІ ӘЙЕЛ СУБЪЕКТИВТІЛІГІН ҚҰРУ ЖӘНЕ БЕЙНЕЛЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Қазақстанның қазіргі мәдениетіндегі «әйел субъективтілігі» тақырыбының белгілі бір танымалдылығы қазақ суретшілерінің бейнелеу өнеріне қосқан шығармашылық үлесінің ауқымы мен маңыздылығын ескере отырып, бұл процесті зерттеу мүмкіндігі туралы айтуға мүмкіндік береді. Авторлар әйелдің әлемге деген көзқарасын көркем формаларда бейнелейтін

пассивті объектіден белсенді субъектіге айналдырған әйел мәртебесін ел тәуелсіздігі дәуіріндегі ұлттық мәдениет пен өнердің феминизациясының жай-күйін талдайды.

Өнердегі әйел субъектілігі мен сәйкестігін құру мәселесін зерттеу шығармашылықты тек жаңашылдық тұрғысынан ғана емес, сонымен бірге сақталған мәдени мұраның іргетасы болып табылатын бірегей ұлттық дәстүрлердің заманауи түсіндірмесі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Мақала авторлары қазіргі өркениеттік парадигмада дәстүрлер мен шығармашылық тек өзара әрекеттестіктің ғана емес, бір-бірінің бар болуының да таптырмас құрамдас бөлігі болып табылады деп санайды.

Айта кету керек, қазіргі таңда әйел субъектілігінің бейнеленуі әйел суретшілерінің шығармашылық белсенділігінің күшеюімен ғана емес, сонымен қатар іргелі жаңа көркемдік форматтар мен шығармашылық мәдени өнімдердің пайда болуына серпін беретін дәстүрлердің жаңаруымен сипатталады. Қазақстан Республикасының трансформацияланушы қоғамында өнерде субъективтілік құрылысы жан-жақты: этникалық бояулы сюжеттер мен дәстүрлі орындаушылық техникадан бастап өнер саласындағы шетелдік көрермендер мен теоретиктер арасында коммерциялық сұранысқа ие туындыларға дейін жүзеге асады. Авторлар өнердегі «әйел субъективтілігі» тақырыбын түсіну таяу болашақтың шаруасы деп болжайды.

Түйін сөздер: Қазақстанның қазіргі заманғы өнері; әйел субъективтілігі; өнерді феминизациялау; жыныс; құрылыс; өкілдік; этникалық әңгімелер; гендерлік стереотиптер.

*Mikhailova N.A.*¹

¹ *Abai Kazakh National Pedagogical University, Department of "Design", Ph.D., Associate Professor, Almaty, Kazakhstan. e-mail: natalia-a.kz@mail.ru*

FEATURES OF THE CONSTRUCTION AND REPRESENTATION OF FEMALE SUBJECTIVITY IN THE CONTEMPORARY ART OF KAZAKHSTAN

Abstract

A certain popularity of the theme of "female subjectivity" in the modern culture of Kazakhstan allows us to talk about the possibility of exploring this process, considering the scale and significance of the creative contribution of Kazakh women artists to the visual arts.

The authors analyze the state of feminization of national culture and art in the era of the country's independence, when the status of a woman from a passive object is constructed into an active subject, embodying the representation of the female view of the world in artistic forms. The study of the problem of constructing female subjectivity and identity in art allows us to consider creativity not only from the standpoint of innovation, but also as a modern interpretation of unique national traditions, which are the foundation of the preserved cultural heritage.

The authors of the article believe that in the modern civilizational paradigm, traditions and creativity are indispensable components of not only interaction, but also the existence of each other. It should be noted that the representation of female subjectivity today is characterized not only by the intensification of the creative activity of female artists, but also by the renewal of traditions that give impetus to the emergence of fundamentally new artistic formats and creative cultural products. In the transforming society of the Republic of Kazakhstan, the construction of subjectivity is embodied in art in many ways: from ethnically colored plots and traditional performance techniques to works that are commercially in demand among foreign viewers and theorists in the field of art.

The authors suggest that understanding the theme of "female subjectivity" in art is a matter for the near future.

Key words: contemporary art of Kazakhstan; female subjectivity; feminization of art; gender; construction; representation; ethnic stories; gender stereotypes.

Введение

В центре данного исследования находится осмысление темы значимости и масштабности отечественного «женского искусства» в эпоху приобретения Казахстаном статуса независимости.

Целью работы является исследование особенностей конструирования и репрезентации «женской субъективности» в современной культуре и искусстве Республики Казахстан.

Актуальность настоящей статьи обусловлена рядом следующих факторов:

- во-первых, трансформационными процессами развития современного общества, которые оказали значительное влияние на переосмысление роли индивида в искусстве;

- во-вторых, изменением отечественных традиционных культурных установок о гендерных ролях, обычаях, а также теоретическим осмыслением гендерной специфики субъекта творческой деятельности;

- в-третьих, современная отечественная гендерная концепция находится в процессе становления и сформированные за много веков понятия «мужского и женского искусства» уже не являются фиксированной данностью;

- в-четвертых, происходящая ныне смена культурных ценностей, художественных направлений, стилей обуславливает активное включение в творческую деятельность женщин как деятельных субъектов, изменяющих вид современного казахстанского искусства [1].

Для всестороннего и углубленного изучения вопроса феминизации и конструирования «женской субъективности» в отечественном искусстве мы обратились к гендерному, культурологическому и историческому подходам, благодаря которым его структура рассматривается как сложная иерархическая, постоянно возобновляющаяся и обладающая смысловой наполненностью знаковая система воплощения в творчестве. К задачам исследования относится анализ особенностей конструирования социокультурного феномена «женского творчества», репрезентация и изучение его влияния на динамику отечественного искусства. В соответствии с поставленными задачами были проанализированы научные статьи отечественных и зарубежных исследователей, посвященные исследованию гендерной специфики мирового и отечественного «женского искусства», а также материалы, освещающие художественные явления, события, арт-выставки и проекты, опубликованные в современных журналах и интернет-ресурсах. В области гендерных оснований творческой деятельности большой интерес вызвали исследования зарубежных авторов Л. Нохлин, С. де Бовуар, а также отечественных ученых Сабурова А., Ибраевой А.С., Шалабаевой Г.

Основная часть

Современное искусство и современная женщина как его субъект - достаточно сложные понятия в контексте казахстанского искусства, так как на сегодняшний день конкретно осмысленного отечественными искусствоведами определения женского искусства в Казахстане пока еще нет. Такие понятия как «женская субъектность», «феминизм», «гендер» вошли в нашу жизнь относительно недавно, какие-то темы «гендерного дискурса» ранее не было принято озвучивать отечественными искусствоведами и теоретиками. По мнению авторов, произошло это в последние три десятилетия благодаря активизации женского искусства, обусловленной снятием действующих ранее цензурных барьеров, а также поиском средств для выживания и адаптации к новой реальности не только самих художниц, но и их семей.

Если в западном мире традиции «гендерного дискурса» в культуре накопили уже давно сформировавшийся и устойчивый опыт, то ранее в нашем обществе отмечалась традиция рассмотрения женского участия в искусстве в качестве объекта, то есть в соответствии с определенной навязанной гендерной ролью, часто эротического или патриархально обусловленного характера.

Симона де Бовуар впервые поставила проблему подавления феминного в культуре. Она показала, что общество конституирует мужское как позитивную культурную норму, а женское

как негативное, как отклонение от нормы, как Другое. Бовуар прослеживает это на примере биологических, социально-философских, психоаналитических теорий, а также литературных произведений и показывает, что над всеми аспектами социальной жизни и мышления доминирует это отношение к женщине как к Другому. Эта культурная норма затем и усваивается самими женщинами в процессе социализации [2].

Кейт Миллетт, продолжая и развивая мысли Бовуар, писала о подавлении феминного в культуре как основе социальной политики патриархата.

Подавление женщин проистекает не из их биологического отличия от мужчин, а из социального конституирования феминности как вторичного, подчеркивала Миллетт. Сексуальная политика - это парадигма социальной власти, и, подобно последней, сексуальная власть контролирует индивидов как через прямое насилие, так и средствами культуры (прежде всего через систему социализации). Сексуальная политика, доказывала Миллетт, - это способ контролировать женскую субъективность в соответствии с правилами патриархата [3].

В мире изобразительного искусства женщина выбирает, кем ей быть - художницей или художником. Это не всегда одно и то же. Исторически женщина и искусство издавна считались понятиями несовместимыми, и на судьбу каждого живописца женского пола выпадала нелегкая доля доказывать всем, что она исключение из правил [4].

В данной статье авторы рассматривают субъектность казахстанских женщин-художниц. Уточним, почему мы исследуем понятие «субъективность», а не «субъектность».

Как связаны эти понятия в контексте творческой деятельности представительниц отечественного женского искусства?

Если обратиться к современной философии, то увидим, что на сегодняшний день нет однозначного подхода к пониманию сущности субъектности. Можно рассмотреть много точек зрения по поводу данного термина, и одно из них трактует субъектность как свойство личности, превращающее человека в независимый от других людей субъект, или же дает потенциал для формирования такого превращения. То есть, термин «субъектность» обозначает, прежде всего личностный потенциал человека к осуществлению какой-либо деятельности. Субъективность же представляет собой качество личности, которое не просто превращает человека в независимой от других людей субъект, но и также характеризует его как активного пользователя этой независимостью.

Таким образом, человек становится субъективным, когда начинает позиционировать себя в обществе, опираясь на свои внутренние убеждения и установки, задействуя свою личностную субъектность как базу этого позиционирования.

Таким образом, мы определили, что субъектность является обязательным условием появления субъективности, поскольку это потенциал к осуществлению действий. Субъективность же проявляется в практической реализации потенциала человека к осуществлению этих действий [5].

В контексте нашего исследования представляет интерес именно вопрос конструирования субъективности женского искусства в современном обществе и особенности ее проявления в культурном продукте как результате творчества.

Вопрос, поставленный более 50 лет назад американским историком искусств, профессором и писательницей Линдой Нохлин о том, почему среди женщин нет великих художниц, обратил внимание, прежде всего на само общество с существующими в нем институтами, контролирующими художественные практики. Детально рассматривая условия, делавшие возможным творчество того или иного художника (известно, что большинство знаменитых художников происходило из семей, где отцы или близкие родственники были живописцами, для художниц в этом смысле исключений вообще не было), она доказывает, насколько значимой была разница в стереотипах и ожиданиях, связанных с мужской и женской общественной ролью и жизненной стратегией [6].

Искусство понималось как сфера творческого самовыражения гениальных писателей, художников, скульпторов, архитекторов-мужчин. «Женское» же творчество сводилось к рукоделию – «низкому искусству» и «семейной обязанности» женщин.

История казахского искусства не исключение. На данный момент нет ни одной монографии на тему женского искусства Казахстана, хотя женщины в сфере изобразительного искусства — это плеяда уникальных дарований, работающих в разных видах: живопись, графика, керамика, скульптура, прикладное искусство. За рубежом прецедент уже появился – книжное издательство Манн, Иванов и Фербер в 2021 году опубликовали книгу Сьюзи Ходж «Главные женщины в истории искусства. Ключевые работы, темы, направления, достижения». В аннотации издания указывается, что книга рассказывает полную историю женщин в искусстве. В книге представлены работы художниц от эпохи Возрождения до наших дней. Женское творчество рассматривается через анализ художественных стилей, конкретных произведений, отраженных в творчестве тем и особых достижений авторов. Книга исследует вклад женщин - творцов в развитие искусства и рассказывает о многих забытых и неизвестных художницах, чье наследие в мире искусства сейчас заново открывают и переоценивают [7].

В Казахстане в тяжелые и трудные 90-е годы после распада Советского Союза, процесс перехода к рынку характеризовался глубоким падением производства и затяжным экономическим кризисом. Отечественный арт-бизнес только начинал стихийно зарождаться и носил полукриминальный характер нецивилизованного рынка. Художники вынуждены были выживать, продавали свои картины за бесценок. Зачастую творческие люди бросали не приносящую доход профессию и уходили торговать на рынок, чтобы как-то прокормить свои семьи.

Но женщины не растерялись, одна за другой стали организовывать частные галереи. Сейчас в Алматы множество таких выставочных залов с разнообразными и часто меняющимися экспозициями, и возглавляют галереи, в основном, женщины. Василий Церетели, художник и исполнительный директор Московского музея современного искусства, справедливо пишет о том, что женщины-искусствоведы и просто жены художников – это вообще особый случай. Если бы не они, их суперталантливые мужья-художники умерли бы с голоду [8].

История отечественного искусства славится женскими именами. Уже в 30-х годах XX века в культурную жизнь нашей республики вошло целое созвездие замечательных художниц. Их творчество характеризуется бесспорным талантом, независимостью и невероятной для того времени силой духа, искренностью и трогательностью. Напомним их имена: Айша Галимбаева, Гульфайрус Исмаилова, Елизавета Говорова, Мария Лизогуб, Ольга Кужеленко, Лия Колотилина, Эмилия Бабад, Зоя Береговая [9]. Благодаря их произведениям, обладавшим собственной неповторимой аурой и ставшими основой национальной художественной сокровищницы, был создан культурный пласт, который до сих пор влияет на мировоззрение целой эпохи. По мнению многих арт-критиков, в том числе и зарубежных, невозможно оценить ту роль, которую сыграли женщины-художницы нашей республики, причем не только в искусстве, где она просто огромна, но и в обществе, которое сложилось в те годы.

В то время идеи женского движения в Казахстане, как и на остальной части СССР, как таковые, не получили распространения в силу того, что государство формировало и поддерживало нормативные гендерные роли в обществе. Для советского периода была характерна маскулинистская идеология и андроцентричная социальная система [10].

Ситуация начала резко меняться после обретения Казахстаном независимости. Гендерные исследования, как таковые, получают распространение в Казахстане с конца 90-ых - начала 2000-ых годов, времени утверждения демократических свобод, плюрализма и политики открытости. Женщины оказываются в авангарде этого процесса.

Нулевые годы XI века ознаменовались появлением на художественной сцене нового поколения женщин-художниц, привнесших в описание предметного мира тонкое нюансирование и сложное мироощущение современного человека, свободную силу и импровизационность, свойственные казахской культурной традиции [11].

В последнее десятилетие женское искусство акцентирует свое внимание на анализе и деконструкции стереотипов, связанных с образом женщины в современном обществе и информационном пространстве.

На сегодняшний день имеются ряд инструментов поддержки женского предпринимательства в виде Программы развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017-2021 годы «Еңбек», «Дорожная карта занятости на 2020-2021 годы», «Дорожная карта бизнеса – 2025», а также через различные программы международных организаций и Фонда развития предпринимательства «Даму». Казахстан присоединился к Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин в 2004 году. Республика Казахстан приняла «Стратегию гендерного равенства в РК на 2006-2016 гг.».

Имеется консультативная и финансовая поддержка казахстанских женщин-предпринимателей в сфере моды, дизайна и швейного дела со стороны Структуры «ООН-Женщины» и ПРООН. Авторы статьи могут отметить открытие художественной выставки под эгидой ЮНИСЕФ, посвященной международной компании «16 дней активных действий против гендерного насилия, прошедшей в ноябре 2019 года в столице Казахстана. В рамках празднования 15-летия Астаны в Музее современного искусства состоялось открытие выставки «Первые женщины - художницы Казахстана», где было представлено более 150 произведений живописи, графики и скульптуры разных видов и жанров, созданных с 1917 по 1993 годы. Произведения 28 художниц донесли до нашего времени дух 30-х, 40-х, 50-х, 60-х годов XX века, эстетику и мировосприятие этого уже невозвратимого периода [12].

Вместе с тем, организация выставок женского искусства вплоть до недавнего времени продолжала оставаться инициативой самих художниц, не имея постоянной институциональной поддержки [13].

Журнал Harper's BAZAAR в своей статье «Не женское дело: казахстанские художницы о роли женщины в искусстве и арт-феминизме» от 22 марта 2021 года поднимает тему о роли в искусстве казахстанских женщин и приводит интервью с известными отечественными художницами: Адой Ю, Сауле Сулейменовой, Зоей Фальковой, Бахыт Бубикановой и Сауле Дюсинбиной о том, чем характерны гендерные особенности женской субъективности в отечественном креативном пространстве [13].

Кратко приведем их точки зрения на эту проблему. Отметим, что некоторые высказывания нам понятны и близки по ряду причин.

Ада Ю говорит о том, что за последнее время радикально меняется не только роль женщины в искусстве, но и само искусство претерпело значительную трансформацию. Хотя в музеях мира на картинах чаще всего изображены именно женщины, но их процент как художников в тех же музеях все еще ничтожно мал.

Сауле Сулейменова считает, что даже сегодня «решение стать художником является довольно рискованным выбором. Сейчас ситуация меняется в лучшую сторону, но в нашем обществе женщины до сих пор остаются уязвимым звеном общества и наименее защищенным его сегментом» [13].

По мнению Зои Фальковой за последнее столетие женщина в искусстве из объекта стала субъектом, обладающим правом на самоопределение – в том числе и на то, чтобы быть художницей. В силу специфики нашего общества, давление на женщин невероятно велико, и Зоя считает сознательную работу в рамках феминистской теории искусства очень важной и нужной.

Бахыт Бубиканова не причисляет себя к фем-искусству и ассоциирует свое творчество с минимализмом. Она считает, что «исторически сложилось так, что казахские женщины в основном занимались прикладным искусством – керамикой и живописью, и в свое время были очень уважаемыми». Вместе с тем, мнение Бахыт в отношении социальных вопросов разнится с вопросами фем-искусства.

Сауле Дюсенбина отмечает, что за последние 100 лет в мире искусства появилось много женских имен. И в Казахстане ситуация не хуже: художниц сегодня так же много, как и художников. Сауле, как и Бахыт, не относит себя к представительницам арт-феминизма [13].

Таким образом, мнение отечественных женщин-художниц меняется от критики до

нейтрального отношения к проблеме состояния идентичности женщины в современном искусстве.

Большой интерес для нашего исследования представляет интервью Сауле Сулейменовой, которое она дала журналистке Гульнаре Бажкеновой. Журнал *Esquire Kazakhstan* от 6 марта 2019 года публикует его полностью, а мы приведем частично, соответственно требованиям формата научной статьи [14].

Сауле рассказала о своем участии в арт-проекте «Фокус Казахстан», который проходил под эгидой государственной идеологии «Рухани жангыру» в 2017 году. Арт-проект «Фокус Казахстан» объединил в себя четыре международных выставочных проекта, представленных в 2018 году в Берлине, Лондоне, Сувоне (Южная Корея) и Джерси-Сити (США).

По словам Розы Абеновой, директора Центра современного искусства Национального музея РК в Астане, задача заключалась в том, что необходимо было не только экспонировать работы отечественных художников, но прежде всего представить их в мировом масштабе для широкого зрителя.

В Берлине проект проходил комплексно - организаторы объединили выставку и организовали арт-резиденции для художников. Немаловажно, что авторитетными международными кураторами Дэвидом Элиотом, директором *Momentum Worldwide* Рейчел Риц-Воллох и художницей Алмагуль Менлибаевой впервые было проведено исследование творчества казахстанских женщин-художниц четырех поколений в рамках выставки «Хлеб и розы».

Итак, за почти три десятилетия проект «Фокус Казахстан», был первым, в котором государственная институция наконец представила современное искусство нашей республики в глобальном мире. Это не было поддержкой исключительно женского искусства Казахстана, но, безусловно, этот проект можно назвать определенным прорывом в заинтересованности и внимании государства к развитию сферы отечественного современного искусства.

Сауле Сулейменова говорит в интервью о «плавающей идентичности» и об обострении в мире женского вопроса. По мнению художницы, причина в осознании себя причастными к новому суверенному государству, новой национальной идентичности, куда добавилась и идентичность гендерная, «...когда начинаешь осознавать себя женщиной, и нести это с гордостью и достоинством...» [15].

Весной 2022 года впервые в истории Казахстан открыл свой собственный национальный павильон на 59-ой Венецианской биеннале, которая прошла с 23 апреля по 27 ноября 2022 года. Проект казахстанского павильона был реализован творческим коллективом ORTA совместно с музеем искусств имени Абылхана Кастеева при поддержке частных благотворительных фондов и Министерства культуры и спорта Республики Казахстан.

Тема проекта была посвящена алматинскому художнику и писателю Сергею Калмыкову, чье творчество тесно перекликается с тематикой биеннале года, проходящей под названием «Молоко снов» в честь одноименной книги британской сюрреалистки Леоноры Каррингтон [16].

Комиссар казахстанского павильона отметила, что коллектив ORTA работал не с живописью Сергея Калмыкова, а с его текстами и теориями. Проект павильона был основан на принципах художника, включая его математические и научные исследования [17].

Авторы статьи выражают надежду, что в скором будущем на Венецианской биеннале – Всемирной выставке современного искусства творчество казахстанских художниц будет представлено широкомасштабно, как оно давно это заслуживает.

Знаковым явлением в искусстве Казахстана в ноябре 2021 года стало открытие коллективной женской выставки в столице страны – Центре современного искусства «Куланши». Выставка представила творчество 27 художниц из Казахстана, Киргизии и России. Произведением, символически объединяющим все эти работы стала инсталляция под названием «Мамин платок». Оно состоит из 300 погонных метров полотна, составленного из 524 женских платков с разных уголков земного шара. Эти платки прислали из 16 разных стран, включая Казахстан, Вьетнам, Молдова, Буркина-Фасо, Австрия, Словения, Израиль, Беларусь, Латвия, Армения, Мексика, Азербайджан, Турция, Тайвань, Чехия и Индия. В релизе выставки описана идея

проекта: женщина интуитивно защищает жизнь и безопасность своих детей, используя все доступные для нее средства. Платок матери рассматривается как символический щит от экзистенциальных угроз для существования ребенка - насилия, бедности, войны, болезней. Эта защита детей происходит на физическом, ментальном и эмоциональном уровне [18].

В рамках нашего исследования представляет большой интерес способы, формы и ориентиры творческой репрезентации казахстанских художниц. Если проанализировать содержание избранных тем в советский период, то можно увидеть, что для них характерны создание и реализация творчества в соответствии с ожидаемыми и принятыми институтами культуры общества того времени моделями репрезентации.

Очевидно, что темы творчества художниц советского времени связаны с людьми, природой, историей и жизнью данного периода. Практически не прослеживается индивидуальная рефлексия, формирующаяся в результате субъективных представлений и личностного совершенствования конкретного художника и его взаимодействий с обществом. Настоящее же время характеризуется изменением потребностью и спросом общества на содержание и форматы эстетических объектов. Художницы начинают ориентироваться на изменяющиеся парадигмы в сфере культуры и искусства, применяют современные формы репрезентации, модернизируют творческие проекты, используют новейшие мультимедийные технологии [19].

Переосмысление творческого опыта в ретроспективе можно проследить, анализируя тематику и форматы произведений современных казахстанских художниц и мастеров «старшего поколения». Необходимо отметить, что художницы по-разному выражают себя и выбирают разные проблемы, которые их волнуют. По нашему мнению, наиболее полное новое видение казахского женского искусства последних лет представлено в 2018 на уже упомянутой выше выставке международного проекта Национального музея РК «Фокус-Казахстан» - «Хлеб и розы: четыре поколения казахстанских женщин-художниц».

«Хлеб и Розы» — это результат исследования работ нескольких поколений казахстанских художниц, начиная с 1945 г. и до сегодняшнего дня. Татьяна Глебова, Вера Ермолаева, Айша Галимбаева и Гульфайрус Исмаилова представляют на выставке «старшее» поколение художниц. Творчество этих «возрастных представителей» современного искусства отражает непростую историю страны и множество невероятных личных историй. Эти женщины создали мост между традиционным казахским искусством, советским авангардом 1920–30-х годов и социалистическим реализмом.

Значительная часть экспозиции «Хлеба и Роз» отведена искусству, появившемуся в 1980-90-х годах и активно развивающемуся в настоящее время. Сауле исследует возможности преодоления исторической травмы через художественные практики и представила серию работ, сделанных из целлофана (художница очень часто использует этот материал в своих композициях) – «Остаточная память», которая посвящена исторической травме и памяти о ней. Так работа «Ашаршылык» отсылает к голоду, охватившему Казахстан в период коллективизации в 1930-х годах, и унесшему жизни около трети населения республики. Алмагуль Менлибаева, которая также выступила со-куратором выставки, представила видеoinсталляции «Токамак» и «Степное барокко». Видео служит напоминанием и о советском прошлом Казахстана, когда на территории страны проводились ядерные испытания.

В «Новогодних открытках» Бахыт Бубикановой женщина занимает центральное место. Художница помещает женщину в центр композиции, задавая вопрос о ее роли и месте в социуме. Обнаженное тело – еще и высказывание против навязывания социальных гендерных ролей и стереотипов.

Современные казахстанские художницы в своем творчестве ставят острые вопросы и исследуют возможности репрезентации себя и окружающего социума через художественные практики, экспериментируют с различными медиатехнологиями, ставя под сомнение принятые обществом нормы, высказываясь за обретение большей творческой и личной свободы [20].

Заключение

Таким образом, в ходе исследования было установлено, что актуальность обращения к исследованию особенностей конструирования «женской субъективности» в современном

казахстанском искусстве и переосмысление значимости творческой деятельности женщин-художниц, несомненна. Социально-культурный опыт исследования происходящего сегодня на наших глазах поиска смыслов существования и творческой самореализации женщин в искусстве содержит бесценную информацию для современного художественного образования, которое, в свою очередь, выполняет важную роль в формировании мировоззрения общества.

Гендерные исследования в области изучения становления идентичности творческой личности, раскрывают новые возможности в переосмыслении такого аспекта культуры как искусство и гендер, имея большую теоретическую и практическую значимость.

К перспективным направлениям дальнейшего исследования можно отнести аспект взаимодействия гендера и творчества в различных сферах отечественного искусства. Также актуальным мы считаем исследование социально-культурной динамики гендера и сравнительный анализ особенностей конструирования «женской субъектности» в творчестве казахстанских и зарубежных женщин-художниц.

О казахстанских женщинах в сфере искусства сегодня говорят и пишут. Но пишут не так много, как они того заслуживают. А их характеры и судьбы пока остаются вне поля зрения теоретиков отечественного искусства.

Следовательно, гендерный подход к искусству в Казахстане находится на стадии формирования и осмысление теоретиками темы «женской субъектности» в искусстве — дело ближайшего будущего.

Список использованных источников

1. Коноплева Н.А. Культурологический и гендерный подходы к исследованию креативного типа личности // *Современные проблемы науки и образования*. – 2015. – № 2-2.
2. С.де Бовуар. *Второй пол*. Изд.: Азбука. – М., - 2021. - 928 с.
3. К.Миллет. *Теория сексуальной политики* // *Феминизм и гендерные исследования*. Тверь, 1999. – 172 с.
4. www.poetry.ucoz.ru/news
5. <https://thedifference.ru/chem-otlichaetsya-chelovecheskaya-subektnost-ot-subektivnosti/>
6. Nochlin L. *Why Have There Been No Great Women Artists?* // *Extract from Women, Art and Power and Other Essays*, Westview Press, 1988 by Linda Nochlin, pp.147- 158.
7. <https://book24.kz/product/glavnye-zhenshchiny-v-istorii-iskusstva-klyuchevye-raboty-temy-napravleniya-dostizheniya/>
8. Церетели В. *Гендерная цензура в культуре и обществе (Грузия)* – М., - 2002. -200 с.
9. *Газета Караван* №11 (887) от 04.07.2013
10. <https://www.forbes.ru/forbes-woman/466421-razoblacit-ideal-nuu-sovetskuu-sem-u-kak-issledovali-gendernyj-vopros-v-sssr>
11. *100 шедевров искусства Казахстана. Живопись. Скульптура. Графика*. – Алматы: ИД «Жибек жолы», 2013. – 264 с.
12. <https://kapital.kz/kapital-style/17839/4-iyulya-v-stolitse-proydet-vystavka-khudozhnitsy-kazahstana.html>
13. www.mmoma.ru/exhibitions/etrovka/masterskayazhenskogo-tvorchestva
14. <https://harpersbazaar.kz/kazahstanskije-hudozhnitsy-ob-art-feminizme/>
15. <https://esquire.kz/saule-suleimenova-interview/>
16. <https://kazpravda.kz/n/kazahstanskiy-pavilon-vperve-otkrylsya-na-venetsianskoy-biennale/>
17. <https://www.zakon.kz/6015048-otkrylas-osnovnaia-ekspozitsiia-v-pervom-v-istorii-pavilone-kazahstana-v-venetsii.html>
18. https://baigenews.kz/vystavka_sovremennykh_khudozhnits_122593/
19. <https://www.dissercat.com/content/sotsialnaya-identifikatsiya-tvorchestva-v-povsednevnosti-khudozhnika>
20. <https://primeminister.kz/ru/news/edinenie-pokolenii-v-berline-otkrilas-vistavka-kazahstanski-hudozhnits>

АВТОРЛАР ЖӨНІНДЕ МӘЛІМЕТ

Муратаев К.К., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан, ө.ғ.к., «Дизайн» кафедрасының профессоры

Байқулаков Н.Т., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан, «Дизайн» кафедрасының аға оқыушысы, e-mail: nurlantaubay@mail.ru

Куланова Ф.А., Назарбаев Зияткерлік мектептері, ДББҰ ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі, педагогика ғылымдарының магистрі, мұғалім сарапшы Шымкент қ., (Қазақстан, Шымкент қ.), E-mail: : farikulanova@gmail.com

Байтүреев Д.Ш., Назарбаев Зияткерлік мектептері, ДББҰ ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі,

мұғалім сарапшы Шымкент қ., (Қазақстан, Шымкент қ.), e-mail: Baitureev_d@fmsh.nis.edu.kz

Нарикбаева Л.М., педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Өнер, мәдениетжәне спорт институты, музыкалықбілім беру және хореография кафедрасы, e-mail: Lora_mn05@mail.ru

Сабитов М.Т., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Өнер, мәдениетжәне спорт институты, Музыкалық білім және хореография кафедрасы, «7М01402– музыкалық білім беру» мамандығының 2-курс магистранты, e-mail: makash_94@mail.ru

Султанова Ж.С., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан, Философия докторы (PhD), "Музыкалық білім және хореография" кафедрасының аға оқытушысы, e-mail: zhanagul_sultan@list.ru

Аденова Л.Ж., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан, өнер магистрі, "Дизайн" кафедрасының аға оқытушысы, e-mail: adenova@list.ru

Ералиева А.Н., Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан. «7М02120 Графикалық дизайн» білім беру бағдарламасының 2-курс магистранты, e-mail: yeralieva2108@gmail.com

Стамбекова Ж.К., Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан, PhD, «Дизайн» кафедрасының меңгерушісі. e-mail: jazira_84_s@mail.ru

Михайлова Н.А., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, "Дизайн" кафедрасы, п.ғ.к., қауымдастырылған профессор, Алматы, Қазақстан. e-mail: natalia-a.kz@mail.ru

СВЕДЕНИЕ ОБ АВТОРАХ

Муратаев К.К., Казахский национальный педагогический университет им. Абая, г. Алматы, Казахстан, к.и.н., профессор кафедры "Дизайн"

Байкулаков Н.Т., Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан, старший преподаватель кафедры "Дизайн", e-mail: nurlantaubay@mail.ru

Куланова Ф.А., Назарбаев Интеллектуальные школы, Назарбаев Интеллектуальная школа Магистр педагогических наук, преподаватель-эксперт Шымкент, (Казахстан, Шымкент), E-mail: farikulanova@gmail.com

Байтуреев Д.Ш., Назарбаев Интеллектуальные школы, Назарбаев Интеллектуальная школа, преподаватель-эксперт Шымкент, (Казахстан, Шымкент), e-mail: Baitureev_d@fmsn.nis.edu.kz

Нарикбаева Л.М., доктор педагогических наук, профессор, кафедра музыкального образования и хореографии, Институт искусств, культуры и спорта, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, e-mail: Lora_mn05@mail.ru

Сабитов М.Т., магистрант 2 курса специальности «7М01402-музыкальное образование» кафедры музыкального образования и хореографии, Институт искусств, культуры и спорта, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, e-mail: makash_94@mail.ru

Султанова Ж.С., Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан, доктор философии (PhD), Старший преподаватель кафедры "Музыкальное образование и хореография", e-mail: zhanagul_sultan@list.ru

Аденова Л.Ж., Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Казахстан магистр искусствоведения, ст.преподаватель кафедры «Дизайн», e-mail: adenova@list.ru

Ералиева А.Н., КазНПУ имени Абая, г.Алматы, Казахстан. Магистрант 2 курса образовательной программы «7М02120 Графический дизайн», e-mail: yeralieva2108@gmail.com

Стамбекова Ж.К., КазНПУ имени Абая, г. Алматы, Казахстан. PhD, заведующий кафедрой "Дизайн". e-mail: jazira_84_s@mail.ru

Михайлова Н.А., Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Кафедра «Дизайна», к.п.н., ассоциированный профессор, Алматы, Казахстан. e-mail: natalia-a.kz@mail.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Murataev K.K., Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, Candidate of Art History, Professor

Baykulakov N.T. Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, Senior lecturer of the Department of Design, e-mail: nurlantaubay@mail.ru

Kulanova F.A., Nazarbayev Intellectual Schools, Nazarbayev Intellectual School Master of Pedagogical Sciences, teacher-expert Shymkent, (Kazakhstan, Shymkent), e-mail: farikulanova@gmail.com

Baitureyev D.Sh., Nazarbayev Intellectual School of physics and Mathematics, Teacher Expert, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: Baitureev_d@fmsh.nis.edu.kz

Narikbayeva L.M., doctor of pedagogical Sciences, Professor, Department of music education and choreography, Institute of arts, culture and sports, Abai Kazakh national pedagogical University, e-mail: Lora_mn05@mail.ru

Sabitov M.T., 2-nd year magistr of the specialty «7M01402-music education» of the Department of music education and choreography, Institute of arts, culture and sports, Abay Kazakh national pedagogical University, e-mail: makash_94@mail.ru

Sultanova Zh.S., Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, PhD, Senior Lecturer at the Department of Music Education and Choreography, e-mail: zhanagul_sultan@list.ru

Adenova L.Zh., Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, Master of Art History, senior lecturer at the Department of Design, e-mail: adenova@list.ru

Yeralieva A.N., Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan. 2nd year undergraduate student of the educational program "7M02120 Graphic Design", e-mail: yeralieva2108@gmail.com

Stambekova Zh. K., Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan. Ph.D., Head of the department "Design". e-mail: jazira_84_s@mail.ru

Mikhailova N.A., Abai Kazakh National Pedagogical University, Department of "Design", Ph.D., Associate Professor, Almaty, Kazakhstan. e-mail: natalia-a.kz@mail.ru